

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Tema Politik i Norden året 2025

Inledning: Grönland för in Norden i världspolitiken

Danmark: Truslen i Nord • Finland: Väljarna sänder röda
signaler • Island: Rekord i filibuster • Norge: I Epsteins skygge
Sverige: Liberala partier gick i sank • Færøyane, Grønland, Åland:
Kvardagslege problem og i sentrum av verda

Kultur

Kvindernes moderne gennembrud
Generativ AI och den litterära kulturen

NT-Intervjun

Knud Michelsens blik på Knud Rasmussens
rolle i Grønlands kolonihistorie

Krönika: Trump knuffar Grönland mot Norden

Nordiska översättarpriset för 2025

Lars Moa – Breidde og mangfold

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2026 • Häfte 1

Artiklar

Tema Politik i Norden året 2025

Grönland för Norden in i världspolitiken. <i>Guy Lindström</i>	1
Truslen i Nord. Dansk politik året 2025. <i>Arne Hardis</i>	5
Regeringen tampas med ekonomin, väljarna sänder röda signaler. Finsk politik året 2025. <i>Tommy Westerlund</i>	15
Rekord i filibuster. Isländsk politik året 2025. <i>Orri Páll Ormarsson</i>	23
I Epsteins skygge. Politik i Norge i 2025. <i>Harald Stanghelle</i>	31
Året då Sveriges liberala partier gick i sank. Svensk politik 2025. <i>My Rohwedder</i>	41
Kvardagslege problem og i sentrum av verda. Færøyane, Grønland og Åland. Politikk og økonomi året 2025. <i>Jan Kløvstad</i>	51
Kvindernes moderne gjennombrud 1880-1910. <i>Henrik Wivel</i>	57
Generativ AI och den litterära kulturen. <i>Karl Berglund</i>	67

NT-Intervjun

Polarhelten, der snoede sig som en ål. Samtale med Knud Michelsen om Knud Rasmussen. <i>Marianne Krogh Andersen</i>	77
--	----

* * *

För egen räkning

Det nødvendige nordiske samvær. <i>Lars Handesten</i>	85
---	----

Krönika om nordiskt samarbete

Trump knuffar Grönland mot Norden. <i>Johan Strang</i>	89
--	----

* * *

Letterstedtska föreningen

Det nordiska översättarpriset 2025. Lars Moa – en mänsklig förmedlare mellan färöiska och nynorsk. <i>Louise Hertzberg</i>	93
LF-forelesning: Breidde og mangfold. <i>Hans H. Skei</i>	97

* * *

Bokessä

Myte og monster. Forfatteren, designeren, opfinderen Piet Hein. <i>Torben Weirup</i>	101
---	-----

Kring böcker och människor

Ryskt militärt tänkande genom åren – nyckeln till Putins anfallskrig. <i>Maimo Henriksson</i>	107
Sanna Marin sätter hopp till att agera – en gåta vad hon gör härnäst. <i>Anja Kuusisto</i>	109
Livfullt berättat om Bruno Liljefors – jägaren bakom staffliet. <i>Marianne Nordenlöw</i>	112

* * *

Mandatställningen i de nordiska parlamenten	115
Sammanfattning, Tiivistelmä, Samantekt.	117, 118, 119

GUY LINDSTRÖM

GRÖNLAND FÖR NORDEN IN I VÄRLDSPOLITIKEN

Inledning

Under 2025 präglades det säkerhetspolitiska läget fortsättningsvis av krig och konflikter i många delar av världen. USAs president Donald Trumps anspråk på Grönland förde de nordiska länderna direkt in i den säkerhetspolitiska hetluften. Samtidigt fortsatte Ryssland sitt krig mot Ukraina. De nordiska länderna har stått eniga när det gäller att visa solidaritet med Grönland och Danmark, och har fortsättningsvis konkret och med stort militärt bistånd och starkt politiskt stöd backat upp Ukraina. Här har Norden klart visat vägen för det övriga Europa, där många länder ännu inte vill inse vilka värden som står på spel. Det interna nordiska försvarssamarbetet har också gått framåt, och länderna har fattat beslut om betydande nya militära satsningar.

Inrikespolitiskt har 2025 varit aningen mindre händelserikt, men inte på alla håll. I Grönland hölls parlamentsval som kom att leda till en kursjustering av relationen mellan Grönland och Danmark. På grund av den amerikanska pressen på Grönland lade den nya regeringen självständighetsfrågan åt sidan och beslöt prioritera ett arbete för ett ekonomiskt mera självbärande Grönland som inom överskådlig tid förblir medlem av den danska riksgemenskapen.

Under året har vi också haft stortingsval i Norge och lokala val i Danmark och Finland. I Danmark har folketingsval redan utlysts till 24 mars 2026. Valtidpunkten anses åtminstone till någon del ha påverkats av turbulensen kring Grönland. Regeringen har stärkt sin ställning. I Island hålls senare i år en folkomröstning om att återuppta förhandlingarna om medlemskap i EU. Också det beslutet ska till någon del ses mot bakgrund av Grönlandsfrågan och den osäkerhet både kring Nato och kring handelspolitiken som Trumps agerande har gett upphov till.

En inrikespolitisk framgång värd att notera är att Finlands riksdag efter över tio år av beredning och diverse försök till kompromisser äntligen kunde enas om en ny sametingslag under 2025.

Skribenterna och tecknarna

En erfaren och kunnig grupp av skribenter står också i år för de sex politiska översikter som följer här. Arne Hardis som är politisk redaktör för *Weekendavisen* deltar med sin tjugofemte danska översikt i följd. Tommy Westerlund, tidigare ledarskribent vid *Hufvudstadsbladet*, står i år för sin fjärde översikt över politiken i Finland. Orri Páll Ormarsson skriver i år sin femte isländska politiska redogörelse. Han är journalist på *Morgunblaðið*. Harald Stanghelle, tidigare politisk redaktör på *Aftenposten* står för sin tjugotredje norska politiska översikt.

Den svenska översikten är i år för andra gången skriven av My Rohwedder som är reporter på *Aftonbladet*. De nationella politiska översikterna kompletteras av en rapport om den politiska utvecklingen för Färöarna, Grönland och Åland. Den har också i år skrivits av Jan Kløvstad, sekreterare för Letterstedtska föreningens avdelning i Norge.

Nordisk Tidskrift har förmånen att samarbeta med många rutinerade tecknare som står för illustrationerna av våra översikter. Jens Hage syns i *Berlingskes* spalter. Wilfred Hildonen publicerar teckningar i *Hufvudstadsbladet* och tecknar också direkt för *Nordisk Tidskrift*. Ivar Valgarðsson bidrar med teckningar från *Morgunblaðið* och Inge Grødums teckningar har gjorts i original för den norska översikten. Magnus Bard som står för karikatyrerna från Sverige tecknar för *Dagens Nyheter* och direkt för *Nordisk Tidskrift*. *Nordisk Tidskrift* försöker hålla fast vid traditionen att lägga upp de politiska översikterna med karikatyrer. Bilderna ger ofta en snabb översikt över de centrala problemställningarna, och fångar upp stämningar som annars kan vara svårare att varsebli när man växlar mellan danska, norska och svenska texter.

Grönland och Ukraina

Redan i januari 2025, innan Trump ens hade hunnit tillträda sin andra presidentperiod kom hans första uttalanden om att USA måste ha Grönland, och att han inte kan utesluta militära insatser för att ta det självstyrande Grönland från Danmark. Frågan var inte ny. Redan under sin första presidentperiod ställde Trump krav på Grönland. Nu förvärrades krisen, också genom de spektakulära besök som medlemmar av Trump-familjen och administrationen genomförde på Grönland. Under början av 2026 eskalerade läget kring Grönland igen efter nya utspel från Trump, men ledde den här gången i varje fall till förhandlingar som nu pågår.

De nordiska stats- och regeringscheferna har varit fullt sysselsatta med att försöka hålla Trump på en för våra länders del inte alltför farlig kurs. Tidvis har problemen kunnat sjunka undan för någon tid, men osäkerheten har alltid kvarstått, och kvarstår fortfarande när det gäller i vilken riktning USA är på väg, och hur starka banden till Nato är. Läget inger bekymmer, också med tanke på att våra länder har viktiga bilaterala försvarsavtal med USA. Det är viktigt för Norden att kunna upprätthålla en fungerande relation till USA, också på längre sikt. Turbulensen på politisk nivå har inte ännu påverkat det konkreta militära försvarssamarbetet. De nordiska länderna har deltagit i flera stora militärmanövrar med amerikansk medverkan, och det här samarbetet fortgår som vanligt. I den USA-ledda fredsprocessen kring Ukraina har inget avgörande nytt inträffat under året. Ukraina pressas fortsättningsvis till eftergifter av USA, och det stöd Europa ger är inte tillräckligt, trots att de nordiska länderna driver på.

När osäkerheten kring säkerhetspolitiken fortsätter, och den världsordning vi har trott på och medverkat till att bygga upp nu ifrågasätts, när det är svårt

att se hur Nato på sikt kommer att utvecklas, och när beslutsfattandet inom EU lamslås av enskilda länders agerande, finns det ett allt starkare behov av att på nytt ta tag i det nordiska samarbetet. Inom Norden finns, efter årtionden av konkret samarbete och nära folkliga och politiska kontakter, den tillit mellan länder som är själva grunden för ett framgångsrikt samarbete. Ett nordiskt samarbete som går mera på djupet kunde åtminstone ge oss en viss grundtrygghet i den nya värld som nu börjar framträda. Oberoende av konjunkturen är vi alla en del av Norden, det nordiska har ett bestående värde när omgivningen förändras. Det finns en enorm outnyttjad potential inom det nordiska samarbetet, på alla områden. Men det behövs en drivande kraft, starka nordiska institutioner som kan pressa fram gemensamma lösningar.

Valen 2025

I Finland hölls i april både kommunalval och val till de regionala välfärdsområdena. Socialdemokraterna vann stort i båda valen och samlade lite över 23% av alla röster. Tvåa blev Samlingspartiet, och trea kom Centern som gick förbi Sannfinnarna, valets stora förlorare. Vänstern gjorde ett historiskt gott val i Helsingfors, där förutom SDP också Vänsterförbundet gjorde ett bra resultat. Samlingspartiet lyckades ändå hålla borgmästarposten, men med mycket knapp marginal.

Stortingsvalet i Norge i september resulterade i att Arbeiderpartiet behöll regeringsmakten. På politikens rödgröna sida skedde ändå en stor förändring. Nu kan regeringen inte mera uppnå majoritet med Sosialistisk Venstreparti och Senterpartiets röster. För majoritet behövs också Rødt och Miljøpartiet De Grønne. Den behövliga majoriteten har döpts till tuttifrukti-koalitionen och består av fem partier som delvis drar i olika riktningar. Detta har skapat ett läge som i Norge kallas för ”stortingsregjereri”, stortinget kör över regeringens förslag, och nya förhandlingar måste föras för att skapa behövliga majoriteter.

Vid kommunalvalet i november i Danmark tog väljarna ett steg till höger. Dansk Folkeparti och den nya Danmarksdemokraterne gjorde bra val särskilt i regionerna. På vänstersidan gick Socialistisk Folkeparti (SF) starkt fram och lyckades helt historiskt erövra borgmästarposten i Köpenhamn av socialdemokraterna. Mera generellt gick alla de gamla partierna frånsatt SF tillbaka.

Oberoende av val visar årets politiska översikter att ändringarna i de politiska constellationerna och partimönstret fortgår. Den svenska översikten innehåller en intressant analys av utvecklingen inom det svenska partifältet. Sverigedemokraternas intåg i den svenska riksdagen för femton år sedan rubbade den svenska parlamentariska balansen. I takt med att partiet har vuxit till sig har de andra riksdagspartierna behövt anpassa sig. Mandatperioden 2018-2022 blev startskottet för den kris som Sveriges små liberala partier Centerpartiet och Liberalerna har genomgått under 2025. Inga andra partier har präglats lika mycket av inre konflikter, turbulens och många partiledarbyten under det

gångna året. Efter nästan hundra år ser Liberalerna ut att åka ur riksdagen i höstens val. I kampen mellan Socialdemokraterna, Sverigedemokraterna och Moderaterna om vem som ska vara den dominerande kraften i svensk politik, har de små mittenpartierna stora problem.

I Danmark hölls i slutet av året en viktig sammankomst, ett blått konvent, för de borgerliga partier som står utanför den nuvarande regeringen, Liberal Alliance, Konservative, Danmarksdemokraterne och Dansk Folkeparti. Partierna vill visa att det finns förutsättningar för en borgerlig regering, och har listat 50 gemensamma politiska krav som man vill genomföra i snabb ordning efter en blå valseger. Någon gemensam statsministerkandidat har grupperingen ändå inte nominerat, och det finns också tecken på att de danska mittenpartierna kan komma att stärka sin ställning i valet.

I Island anses de gamla maktpartierna också befinna sig i kris. Framsóknarflokkurinn och Sjálfstæðisflokkurinn är landets äldsta och traditionellt mest dominerande krafterna i politiken. Det har varit sällsynt att bilda regering utan någondera av dem, så som nu har skett. De senaste opinionsundersökningarna har tolkats som att partierna befinner sig i någon form av existentiell kris. En stor förändring i det politiska landskapet var bildandet av Miðflokkurinn 2017. Efter en litet skakig början har partiet nu blivit landets näst största parti. Efter valet 2024 finns inte några egentliga vänsterpolitiker kvar i alltinget.

I Finland har några allvarliga nya politiska konkurrenter däremot inte dykt upp på spelplanen. Läget har stabiliserats sedan sannfinnarnas stora valseger för närmare 20 år sedan.

Det nordiska samarbetet

Nordiska rådets 77:e session arrangerades i Stockholm 27–30 oktober. President i Nordiska rådet under 2025 var Heléne Björklund från Sverige. Nordiska rådet består av 87 valda medlemmar som representerar Danmark, Finland, Island, Norge, Sverige, Färöarna, Grönland och Åland. Arbetet bedrivs inom ramen för presidiet, de fyra utskotten och kontrollkommittén. Medlemmarna är också fördelade på fem olika partigrupper, den konservativa gruppen, mittengruppen, socialdemokraterna, grön vänster, och gruppen nordisk frihet. Kristina Háfoss från Färöarna är direktör för Nordiska rådet.

Ordförandeskapet på regeringssidan inom Nordiska ministerrådet innehades av Finland. Ordförandeskapsprogrammet som genomfördes i samarbete med Åland hade stärkt övergripande säkerhet och förbättrad nordisk konkurrenskraft som huvudområden. Ett annat prioriterat område under ordförandeskapet var barns och ungas välbefinnande. Antalet ministerråd uppgår till 12, samarbetsministrarna och 11 fackministerråd. Ministerrådets generalsekretär är Karen Ellemann från Danmark.

ARNE HARDIS

TRUSLEN I NORD

Dansk politik året 2025

Vilkårene for at føre politik i Danmark blev kraftigt påvirket af to vidt forskellige valgbegebenheder i 2025: Grønlanderne valgte nyt parlament, og i Danmark fik kommunerne nye borgmestre. I Grønland blev rigsfællesskabet foreløbig valgt til, i Danmark valgte vælgerne i stort tal Socialdemokratiet fra. Begge begebenheder fik stor betydning for optakten til det folketingsvalg, som skal afvikles i 2026.

Arne Hardis er politisk redaktør på *Weekendavisen*, København.

To vidt forskellige valg blev afviklet i kongeriget Danmark i løbet af 2025. Det første blev afholdt i marts i Grønland og blev retningsgivende for hele Rigsfællesskabet (Danmark, Grønland og Færøerne) og dets placering i forhold til omverdenen. Det andet afvikledes otte måneder senere i Danmark, da der var valg til de 98 kommunalbestyrelser og de fire regionsråd. Det handlede selvsagt om det helt nære: Hvordan indretter vi os med folkeskoler, ældrepleje, hospitaler, infrastruktur og energi.

Hvor det grønlandske valg signalerede samling, udtrykte de kommunale stemmer en spirende opløsning af gamle magtstrukturer. De gamle partier blev svækket, nye og nyere partier fandt fodfæste og selvtilid. De kommunale valg sendte således chokbølger gennem Christiansborg og blev et tidligt varsel om den siddende midterregerings forestående opløsning. Rystelserne skyldtes især en historisk svækkelse af det ledende regeringsparti, Socialdemokratiet, anført af statsminister Mette Frederiksen.

Anskuet fra hendes position var kommunalvalgene samlet set katastrofale og truede med at underminere hendes ambition om at lede Danmark fra midten. Hendes regering, bestående af de historiske hovedfjender Socialdemokratiet og Venstre og suppleret af det nye parti, Moderaterne, skal til folkelig eksamen mindre end et år efter de kommunale novembervalg, da der i Danmark skal holdes folketingsvalg mindst hver fjerde år, og det seneste fandt sted 1. november 2022.

Men Grønland først: Grønlanderne sluttede ganske vist i stort tal op om selvstændighedspartiet Naleraq anført af Pele Broberg, som erobrede 8 af de 31 mandater i parlamentet, Inatsisartut. Men alle de øvrige partier gik i regering med valgets anden sejrherre, Jens-Frederik Nielsen fra Demokraatit, som fik 10

Efter voldsomme udfald mod SF under kommunalvalgkampen er statsministeren nu mildere stemt. Tegning: Jens Hage.

mandater. Valgets tale blev således anskuet fra resten af rigsfællesskabet - og det vil jo især sige København – at regeringskoalitionen udskød selvstændighedsspørgsmålet til fordel for arbejdet for et økonomisk mere selv bærende Grønland, som, så langt øjet rækker, en del af Rigsfællesskabet.

Det skulle snart vise sig at være en grønlandsk indrepolitisk kursjustering med verdenspolitiske implikationer. Et lille år senere blev Jens-Frederik Nielsen kastet ind på den verdenspolitiske scene i fællesskab med Mette Frederiksen, da USAs bestræbelse på at erhverve Grønland “one way or another” kulminerede ved det verdensøkonomiske topmøde i Davos i januar 2026. Op til dette topmøde, hvor USA i hvert fald for en stund lettede presset på Kongeriget, kom Jens-Frederik Nielsen med en ganske betydningsfuld erklæring efter et møde med Mette Frederiksen:

“Grønland er ikke til salg. I dag har vi drøftet vores samarbejde mellem Grønland og Danmark. Jeg skal understrege, at Grønland er en del af Kongeriget. Vi er en retsstat baseret på demokratiske værdier, og vi har selvstyre under Kongeriget Danmark.”

Erklæringen var meget mere end en konstatering af den banale virkelighed, at Grønland er en del af det danske rigsfællesskab. Jens-Frederik Nielsen lod konstateringen række ind i fremtiden:

“Men en ting skal alle forstå. Grønland vil ikke ejes af USA. Grønland vil ikke styres af USA. Grønland vil ikke være en del af USA. Vi vælger det Grønland, vi kender i dag, og som er en del af Kongeriget Danmark. Nu står vi med en geopolitisk krise, og hvis vi skal vælge mellem USA og Danmark her og nu, så vælger vi Danmark. Vi vælger NATO, vi vælger Kongeriget

Danmark, vi vælger EU. Tiden er ikke inden til interne diskussioner og splitelse. Tiden er til at stå sammen og få bygget videre på det fællesskab, vi kender, og til det, vi ønsker.”

Grønland betragter for tiden det Danmark, man søger selvstændighed fra, som en nødvendig nødhavn.

Monroe-doktrinen

At Jens-Frederik Niensens erklæring var et nederlag for den trumpske strategi vekslende mellem smiger og trusler, er åbenbart. Men en nøjere læsning viser også, at det grønlandske folk ikke har opgivet drømmen om selvstændighed. Den grønlandske regeringschef talte om et valg mellem Danmark og USA “her og nu”. Det betyder det, ordene siger: Man håber senere at kunne opnå selvstændighed, men finder det ikke hensigtsmæssigt at kræve det på et tidspunkt, hvor stormagtspresset for indlemmelse er så massivt.

Erklæringen var selvsagt direkte udløst af USA, og den kom til at markere en egentlig vending i relationen mellem Grønland og Danmark. Den koloniale arv på godt og især ondt er levende som erindring og politisk realitet i Grønland, hvor det ikke har været usædvanligt at høre ledende grønlandske politikere tale om dansk folkemord mod den nordlige rigsdæl.

Denne anklage gælder især den såkaldte spiralsag, hvor tusindvis af unge grønlandske kvinder fik opsat spiral under en sundhedskampagne fra 1966 og i årtierne efter. Man mente, at kontrol med fødselstallet var nødvendig for udviklingen af det grønlandske selvstyre. Mange af de berørte kvinder tilkendegav senere, at det var sket uden deres samtykke. Politisk blev denne sag afsluttet sommeren 2025, da Mette Frederiksen og Jens-Frederik Nielsen på vegne af den danske stat og det grønlandske selvstyre undskyldte over for de berørte kvinder. Der er vedtaget en godtgørelse til de kvinder, som ikke deltog frivilligt i spiralkampagnen.

Trods denne udsoning er “grønlandsproblemet” intakt forstået som spørgsmålet om Grønlands placering i stormagtssfærerne på et tidspunkt, hvor Arktis oplever øget interesse fra Rusland, Kina – og USA. Når Danmark ikke har styr på et selvstændighedssøgende Grønland, må det påkalde sig amerikanske bekymring. Populært udtrykt: Hvad ville der ske, hvis et selvstændigt Grønland med knap 60.000 indbyggere søgte økonomisk samarbejde med Kina?

Grønlands placering som en del af rigsfællesskab går århundreder tilbage. Ved freden i Kiel i 1814, hvor Norge blev afstået, fulgte Grønland, Island og Færøerne ikke med, men forblev under den danske krone. Men at øens ejerskab også er en sekellang udfordring af den såkaldte Monroe-doktrin, er åbenbart. Ifølge denne doktrin – formuleret i 1823 – skal ingen andre magter have militært fodfæste på de amerikanske kontinenter.

Det amerikanske Grønlandsbesøg efterlader ikke meget håb.
Tegning: Jens Hage.

I 1867 tilbød USA at købe Grønland, ligesom man samme år havde købt Alaska af Rusland, men fik ikke noget ud af det. I 1916 anerkendte USA som led i købet af de Dansk-Vestindiske Øer dansk overhøjhed over hele Grønland, men ikke militært. I 1941 overlod den danske gesandt i Washington, Henrik Kauffmann, den militære råderet over Grønland til USA. I 1951 blev USAs militære rettigheder bekræftet i en baseaftale, og der har gennem den kolde krig været betydelig amerikansk tilstedeværelse i Grønland. De seneste årtier har både den amerikanske og den danske militære interesse for øen været stærkt dalende, men det har ændret sig med Trump.

At dette trekant drama mellem USA, Danmark og Grønland har globale implikationer, blev klart op til Davos-mødet i januar 2026, hvor det lykkedes Danmark at få en række NATO-lande til at deltage i en militær øvelse eller snarere demonstration i Grønland. Både Finland, Sverige, Norge, Tyskland og Storbritannien deltog i aktionen, som fortrinsvis var symbolsk, men til gengæld med heftig symbolik: Officielt var aktionen vendt mod eventuelle fjendtlige magter. Den usagte underforståelse var en besked til USA: Andre NATO-lande modsætter sig aktivt forsøg på at tage allieredes territorium med magt.

Konflikten blev bragt ned i et mere håndterligt leje, da Trump i sin tale i Davos tilkendegav, at han ganske vist stadig mener, Grønland skal være amerikansk, men ikke vil tage landet med magt. Nu forhandles der om spørgsmålet på den diplomatiske scene: Hvordan kan man på en gang tilgodese de amerikanske militære bekymringer og undgå at overtræde de røde linjer, som Mette Frederiksen og Jens-Frederik Nielsen har tegnet op: Man forhandler ikke om selv den mindste suverænitetsoverdragelse.

Det drama har verden, Norden og Danmark ikke hørt det sidste til.

Socialdemokratisk kollaps

På den hjemlige scene var som anført det kommunale valg af overordentlig betydning, selv om det tager sig ganske fredeligt ud sammenlignet med Grønlandsdramaet.

Valget afvikledes 18. november og betød overordnet, at danskerne tog et skridt til højre, idet Dansk Folkeparti og det debuterende Danmarksdemokraterne (anført af den tidligere næstformand for Venstre Inger Støjberg) fik solide valg især ude i provinsen.

Samtidig gik på venstre fløj Socialistisk Folkeparti kraftigt frem og præsterede det historiske resultat, at man erobrede overborgmesterposten i København, som Socialdemokratiet historisk har følt og haft "ejerskab" over. Københavnerne fik den i offentligheden ukendte Sisse Marie Welling som ny overborgmester, idet de ikke brød sig om den af Mette Frederiksen installerede overborgmestercandidat, Pernille Rosenkrantz-Theil, veninde af Frederiksen og tidligere minister.

Den stærkt profilerede Rosenkrantz-Theil fik blot 12,7 procent af københavnernes stemmer, mens SF og Welling fik 17,9 og det endnu rødere Enhedslisten 22 procent af stemmerne. København tilbyder som andre storbyer en ganske rød politisk scene. Rosenkrantz-Theil har nu forladt politik.

Næsten over hele landet fulgte Socialdemokratiets kommunale valg i det københavnske spor, omend ikke slet så dramatisk. Enkelte byer som Århus og Holbæk samt Frederiksberg trodsede hovedbilledet, men tegningen var i øvrigt den samme, for partiet triste, idet man i alt mistede 18 borgmesterkæder. Byer, som partiet har siddet på i mange årtier, gik tabt. Selv Køge syd for København, hvor partiets næstformand, Marie Stærke, var borgmester, gik tabt for Socialdemokratiet.

Konservative fik et fremragende valg målt i borgmesterposter og fik en snes trods en lille procentuel tilbagegang. Venstre fik også flere borgmestre – man gik frem til 38 – og igen trods den tilbagegang i den generelle opbakning, som har ramt partiet de seneste årtier.

Som anført: De gamle partier gik tilbage, kun SF gik som halvgammelt parti stiftet i 1959 pænt frem og øgede fra to til fem borgmesterposter. Ved kommunale valg plejer næsten alle partier at kunne proklamere sejr, for der er altid et trist nulpunkt, man kan definere sit resultat ud fra. 18. november 2025 var et entydigt nederlag for et og kun et parti, Mette Frederiksens Socialdemokratiet.

Se til venstre

Som da Socialdemokratiet tabte Europa-Parlamentsvalget i 2024 – lillesøster SF blev større end storesøsteren – fik det næsten øjeblikkeligt regeringspartiet til at justere kursen i retning af de bortløbne vælgere.

Mette Frederiksen proklamerede dengang i sommeren 2024, at man ville justere den pensionspolitik, som et meget stort flertal i Folketinget støtter, idet en stadig stigende pensionsalder er forudsætningen for, at den offentlige økonomi skønnes at hænge sammen de kommende årtier. Partiet arbejdede endnu i februar 2026 på denne pensionsreform, da den tænkes at være et aktiv i valgkampen. Man vil gøre det lettere for folk med mange år på arbejdsmarkedet at trække sig tilbage til et liv som pensionist, således at den aftalte stigning i den generelle pensionsalder ikke berører udvalgte grupper helt så voldsomt.

Tilsvarende fik det kommunale valgnederlag i november 2025 Socialdemokratiet til at se til venstre, og denne gang har man haft mere travlt, eftersom folketingsvalget jo nærmede sig.

Mette Frederiksen inviterede til en tættere alliance med SF om lighed, støtte til provinsen og mere velfærd, hvilket efterlod det indtryk, at Socialdemokratiet måske har genfundet sin røde sjæl, men så samtidig har måttet nedtone kærligheden til regeringsfællesskabet med Venstre og Moderaterne (anført af tidligere Venstreformand og -statsminister Lars Løkke Rasmussen), som Mette Frederiksen ellers har besunget som meget gavnligt for Danmark.

Snart fulgte en fødevarercheck – en kontant statslig engangsoverførsel på nogle få tusinde kroner – til vælgere, som vurderes at have svært ved at få råd til at fylde indkøbskurven. Denne blev vedtaget i januar 2026 af regeringen og venstrefløjten og blev suppleret med et løfte om også at sænke momsen med et milliardbeløb efter valget. Her deltager flere partier, men profilen for moms-sænkningen er udskudt: Skal det være en generel sænkning, idet momsen i Danmark er på 25 procent, eller skal den kun gælde frugt og grønt eller måske endda kun økologisk frugt og grønt?

På egen hånd har Socialdemokratiet også foreslået en folkeskolereform, hvis slagnummer er en markant og ganske dyr sænkning af klassestørrelserne for de yngste årgange.

At Socialdemokratiet driver til venstre op til folketingsvalget, er klart nok. SF har kvitteret med glæde og nye krav, idet appetitten vokser, mens man spiser: Man vil have den helligdag tilbage, som regeringen fjernede som en af sine første gerninger tilbage i vinteren 2023, og som siden har kostet samme regering umådelig popularitet.

Omvendt tager Venstre skridt til højre – igen som et udtryk for, at man også her naturligvis forbereder sig til Folketingsvalget. Venstreformand og forsvarsminister Troels Lund Poulsen har foretaget et lille, symbolsk skridt

til højre i udlændingepolitikken, idet han har åbnet for Danmarks udtræden af den såkaldte statsborgerretskonvention efter folketingsvalget. Senest har han foreslået den danske ulandshjælp nedsat fra det FN-anbefalede mindstemål på 0,7 til 0,5 procent af bnp, hvad der vil frigøre mange milliarder til andre formål.

Blå samling

I efteråret 2025 skete en vigtig samling af de borgerlige partier, som er placeret uden for regeringskontorerne. Det vil sige Liberal Alliance, som var drivende i samlingen, Konservative, som kun nølende deltog, samt Danmarksdemokraterne og Dansk Folkeparti.

Man mødtes til et såkaldt blåt konvent dels for at vise, at der er ansatser til et borgerligt regeringsalternativ, dels for at opliste 50 politiske krav, man vil søge gennemført inden for de første tre måneder efter en blå valgsejr. Vigtige programpunkter er genindførelse af den fridag – Store Bededag – som også SF vil have tilbage, men også lavere skat, styrkelse af familien og især en skarpere udlændingepolitik med erklæret vilje til at lade Danmark udfordre konventionerne spændetrøje på den nationale udlændingekurs.

I centrum for dette krav står muligheden for at smide kriminelle udlændinge ud af Danmark, hvad der hyppigt hæmmes af Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg, som henviser til Menneskerettighedskonventionens paragraf 8 om retten til familieliv. De fire partier har hver for sig talt mere og mindre energisk om at udtræde af denne konvention, men står konkret sammen om at ville forlade statsborgerretskonventionen.

Det såkaldte blå fundament var en politisk præstation, men der var sprækker i fundamentet. Dels er man behændigt gået uden om afgørende skillelinjer, som man først vil forholde sig til, hvis det med en valgsejr bliver aktuelt. Dansk Folkeparti vil ud af den europæiske union og er også skeptisk over for den danske bistand til Ukraines forsvar mod Ruslands krig der. Dels erklærede den konservative leder, Mona Juul, allerede ved afslutningen af det blå konvent, at hun ikke rigtig har hjertet med i firepartklubben.

Konservative satser mest på at samarbejde med den gamle makker Venstre efter valget. Det kan således ikke udelukkes, at Mona Juul træder ind i en ny midterregering efter valget, hvis mandater og politisk vilje er til det.

Det blå sammenhold blev også udfordret af mediernes pludselige fokus på en ganske heftig udlændingepolitik, som Dansk Folkeparti vedtog sommeren 2024, men som medierne først begyndte at interessere sig for mere end et år senere.

Partiet har lånt et begreb af det yderste konservative miljø – remigration – og lanceret en plan, som skal gøre det muligt at hjem- eller udsende titusinder af borgere, som er kriminelle, som skønnes at leve for “islamisk”, eller som ikke kan forsørge sig selv. Det var ikke en politik, andre blå partier kunne slutte helhjertet op om.

Samtidig med dette udlændingepørgør var Dansk Folkeparti dygtig til at politisere spørgsmålet om stadig stigende fødevarerpriser. Prisen på oksekød blev således til et potent politisk spørgsmål, og Dansk Folkepartis meningsmålinger havde kurs mod den politiske himmel. Her var der større opbakning fra de borgerlige partier – ja, bekymringen blev formuleret af hele Folketinget.

De blå partier har tydeligvis gennem efteråret 2025 tænkt, at nu kunne Dansk Folkeparti sørge for at hente socialdemokratiske stemmer over midten på en menu bestående af hakkebøf og udvisninger, og så kunne man altid efter folketingsvalget finde ud af at lande et borgerligt kompromis på de vanskelige spørgsmål.

Midtens genkomst

Den taktik så ved optakten til 2026-valget ud til at være slået noget fejl. Fødevarerchecken og dalende inflation tog noget af det politiske tryk af den dagsorden. Samtidig har regeringen iværksat sin egen udvisningsreform, som igen skærper kursen over for kriminelle udlændinge. Det egentlig nye er, at man lægger til grund, at Menneskerettighedsdomstolen nok vil anlægge en mindre liberal kurs, efter at 27 medlemslande anført af Danmark og Italien har ytret deres utilfredshed med den gældende fortolkning i Strasbourg. Om denne formodning er sand, er i sagens natur uvist, men det afklares først efter folketingsvalget, da der skal køres nogle sager gennem systemet for at se, om domstolen så at sige vil rette ind.

At Dansk Folkepartis skepsis over for EU og tidvise begejstring for dele af den trumpske politik også står i vejen for det borgerlige sammenhold, er åbenlyst. Men hertil kommer et egentligt slagnummer, som ligger i gråzonen mellem personlig antipati og politisk uenighed, og som har sikret en del korpsånd i det blå Danmark: De blå partier uden for regeringen bryder sig ikke om Lars Løkke Rasmussen. Han er for “rød”, for slap i udlændingepolitikken, og han tænker kun på sig selv, lyder anklagen.

Løkke spillede selvsagt en hovedrolle, da han som Venstres statsminister fra 2015 til 2019 kort før folketingsvalget det år sprængte Venstre i frustration over ballade i den blå familie de forløbne år. Det endte med dannelsen af Moderaterne og senere med den regering, som holder de blå partier uden for regeringsmagt.

Vores udenrigsminister har anlagt en helt ny stil. Tegning: Jens Hage.

Nogen fælles statsministerkandidat kan de fire blå partier bag det blå konvent ikke finde, man satser mere eller mindre åbenlyst på, at Venstre og Troels Lund Poulsen vender hjem til det borgerlige Danmark og tager æren og byrden på sig. Til gengæld er der stor enighed om, at Lars Løkke ingen rolle skal spille i det borgerlige Danmarks regeringsprojekt, ja, Morten Messerschmidt har ligefrem garanteret, at Løkke ikke vil kunne få den mindste lille ministerpost for sine mandater, når den nye blå regering efter valget skal stige ud af midterregeringens ruiner.

Denne antipati mod Løkke gør i sig selv chancen for en blå regering mindre. Værre er det, at hans parti, Moderaterne, i stedet for at være truet af spærregrense og pludselig død efter grønlandskrisen er gået voldsomt frem i meningsmålingerne.

De tv-dækkede billeder af udenrigsminister Løkke Rasmussens og den grønlandske udenrigsminister Vivian Motzfeldts rejse til USA i januar i et forsøg på at tale Grønlandskrisen ned, har fået sympatien til at skylle den ellers så foragtede danske politiske veteran i møde. Det konkrete resultat blev en arbejdsgruppe på højt niveau, som skal søge at finde et kompromis mellem rigsfællesskabet og USA.

Denne diplomatiske model nåede Morten Messerschmidt at kritisere, og det var nok mindre heldigt tænkt, end det var hurtigt fundet på. Det er farligt at forhandle, og det er at gå ind i løvens hule, for Trump er utilregnelig, lød Messerschmidts ræsonnement. Det er muligvis alt sammen sandt, men ikke desto mindre er det nu den model, der afsøges af både USA og Danmark,

mens Trump i hvert fald for tiden er knap så glubsk i sine offentlige erklæringer om nødvendigheden af at eje Grønland.

Således hænger den store verdenspolitik og den hjemlige valgopgør naturligvis sammen. Da grønlandskrisen stod på sit højeste, fik den udskældte og vælgerforladte midterregering omsider en meget tydelig og bunden eksistensberettigelse, som det var meget vanskeligt at argumentere politisk imod:

SVM-regeringen kan anført af statsminister Mette Frederiksen, udenrigsminister Lars Løkke Rasmussen og forsvarsminister Troels Lund Poulsen stille med det ubetinget mest erfarne danske ministerhold til håndtering af den vanskelige opgave at søge at holde sammen på rigsfællesskabet.

TOMMY WESTERLUND

REGERINGEN TAMPAS MED EKONOMIN, VÄLJARNA SÄNDER RÖDA SIGNALER Finsk politik året 2025

Finlands ekonomiska problem fortsatte under år 2025. Statsskulden och arbetslösheten växte medan en riktig tillväxt lät vänta på sig. Inte heller i vårens val fann högerregeringen några egentliga glädjeämnen då det blåste en tydlig vänstervind.

Tommy Westerlund är tidigare ledarskribent vid *Hufvudstadsbladet*.

Alexander Stubb höll den 1 januari 2025 sitt första nyårstal som president. Han var mer personlig och tydligare än hans föregångare ofta var. Sauli Niinistö kunde ibland vara nog så diffus och svårtolkad.

I och med att världen i dag är oförutsägbar och på många sätt oviss, valde Stubb att i sitt första nyårstal försöka ingjuta optimism och trygghet i finländarna. Han uppmanade sina landsmän att bevara sitt lugn och fokusera mera på det som är bra i stället för på det som är dåligt. Han talade också mot polarisering, mot diskriminering och framhöll det negativa i ett oenigt folk. "Vi måste bygga ett Finland där alla kan känna sig delaktiga. Vårt gemensamma Finland. Allas Finland." Han betonade betydelsen av empati, medkänsla och tolerans och konstaterade att rasism inte är finskhet.

Stubb manade riksdagspartierna till att sträva efter kompromisser inte minst i ekonomiska frågor för att äntligen få en ekonomisk tillväxt igång igen i Finland. Landet tampas med en allt högre skuldbörda samtidigt som tillväxten inte tar fart.

President Stubb hade längs hela året en betydande roll i förhandlingarna kring hur fred kunde uppnås i Ukraina och hur villkoren ska se ut. Han hade också tät kontakt med USA:s president Donald Trump. Allt från frukost, golf, frunda och lunch på Trumps fritidsresidens i Mar-a-Lago till besök i Vita huset och otaliga telefonsamtal.

Stubb ingick i en liten klick europeiska ledare som drev på fredsförhandlingarna och bevakade Ukrainas och Europas intressen. Han deltog i toppmötet i Vita huset mellan Trump, Ukrainas president Volodymyr Zelenskij och de här europeiska regeringscheferna. Stubb lyckades inta en position där han hade ett förtroende och en aktning på bägge sidor om Atlanten och det gav Finland en synlig plats i diskussioner och möten där ett litet land oftast inte ges utrymme.

Också golfdiplomati måste prövas i bevakningen av Ukrainas och Europas intressen. Donald Trump och Alexander Stubb. Illustration Wilfred Hildonen.

Kommunalvalet

Socialdemokraterna blev de stora segrarna i vårens två val, kommunalvalet och det regionala välfärdsområdesvalet. SDP samlade 23,1 procent av alla röster och gick därmed framåt med över fem procentenheter jämfört med resultatet i kommunalvalet fyra år tidigare. Tvåa blev Samlingspartiet som fick knappt 22 procent av rösterna, vilket är aningen mer än i det föregående kommunalvalet. Centern blev trea, gick framåt med en och en halv procentenhet och landade på 16,4 procent. Valets stora förlorare blev Sannfinländarna. Partiets väljarstöd nästan halverades jämfört med kommunalvalet år 2021. Sannfinländarna landade på 7,6 procent och fick släppa såväl Vänsterförbundet som De Gröna förbi sig.

Valdeltagandet var rekordlågt, endast 54,2 procent av väljarna gick och röstade i kommunalvalet.

Vänstern gjorde ett historiskt gott val i Helsingfors, såväl sossarna som Vänsterförbundet gick kraftigt framåt. SDP var snudd på att för första gången lägga beslag på borgmästarposten i huvudstaden, men Samlingspartiet lyckades behålla den med knapp marginal. Även i två andra storstäder, Tammerfors och Åbo, gjorde vänstern ett utmärkt val och i de här båda städerna tvingades Samlingspartiet ge borgmästarstolen ifrån sig till SDP.

SDP var etta också i välfärdsområdesvalet och ordningsföljden mellan partierna blev även i övrigt densamma som i kommunalvalet.

Socialdemokraternas framgång i valen var väntad och kan, trots att det gällde lokal- och regionval, ses som en protest från väljarna mot den politik som högerregeringen har fört. Också Vänsterförbundet gjorde ett bra resultat.

Vänsterns framgångar i kommunalvalet gav genklang också på riksplan,

visade partigallupar. SDP har redan en längre tid haft det klart högsta väljarstödet och det ökade ytterligare efter valet. I maj låg sossarna på 25,3 procent, mer än fem procentenheter högre än statsministerpartiet Samlingspartiet. Centern klättrade efter sitt goda kommunalval upp på tredje plats också på rikspan, medan Sannfinländarnas dåliga val gav en rekyl som drog ner partiet till bara drygt 11 procent i partimätningen.

SDP bibehöll under resten av året sin ohotade ställning som populäraste parti. Mot slutet av året minskade sossarnas försprång i alla fall en aning och Sannfinländarna återhämtade sig några procentenheter.

Sannfinländarna och rasism

Fyrpartiregeringen som leds av Samlingspartiet med Sannfinländarna som det andra starka partiet har tvingats göra stora nedskärningar och många av dem har varit oerhört impopulära och ansetts som orättvisa mot de fattigare i samhället. Det här var sannolikt också en stor orsak till Sannfinländarnas katastrofalt dåliga valresultat.

Partiordförande Riikka Purra konstaterade att partiet nog klarar sig trots att en röd våg sveper över landet. Det är enligt henne inget fel på partiets politik, men man måste bli bättre på att förklara varför partiet driver sina mål.

Sannfinländarnas dåliga val gjorde det inte lättare för regeringen att hålla samman. Delvis säkert till följd av deras katastrofalt dåliga kommunalval och efterföljande tillbakagång i partimätningar tog partiet till en beprövad medicin. Det förekom under resten av året, än en gång, rasistiskt stinkande retorik på olika håll inom partiet. Antagligen i hopp om att den vägen höja partiets profil och locka väljare tillbaka till partiet.

Vid partikongressen i slutet av sommaren valdes historikern och riksdagsledamoten Teemu Keskisarja till ny vice ordförande. Han kan ses som en talesman för den interna proteströsten. Det är anmärkningsvärt att han i vice ordförandevallet slog partiordförande Purras trojänare, inrikesminister Mari Rantanen.

Valet av Keskisarja gav Sannfinländarna en högljudd och vulgär talesman som ytterligare skruvar åt partiets hårda retorik. Redan i sitt första framträdande som vice ordförande orsakade han kalabalik. Under en direktsänd tv-debatt retade han upp både den rödgröna oppositionen och regeringspartnerna Svenska folkpartiet, Kristdemokraterna och Samlingspartiet, som alla tog avstånd från hans uttalanden. Keskisarja varnade för att Finland riskerar att drabbas av ”socialism och befolkningsutbyte” om den nuvarande regeringen faller och att han gärna kör ned hela integrationsindustrin.

En månad senare fortsatte Keskisarja i ett aktualitetsprogram i TV: ”De skötsamma finländarnas fest blir till ett u-lands svinstia och ett blodbad. Därför får befolkningsutbytet mig och Sannfinländarna att må dåligt”, sa Teemu Keskisarja. Han fortsatte med att kalla fenomenet invandring för ”en katastrof” och invandrare för ”nykomlingar av svag kvalitet”.

Statsminister Petteri Orpo kallade Keskisarjas uttalanden ”oacceptabla” och lovade att regeringspartierna skulle ta upp ärendet i interna diskussioner. Liksom tidigare stannade det vid diskussioner, men inga åtgärder vidtogs mot eller inom Sannfinländarna. Regeringspartierna har behövt hantera sannfinländska utspel om rasism och värderingar med jämna mellanrum ända sedan starten sommaren 2023. Konsekvenserna är ändå hittills få och trovärdigheten i att regeringen skulle ha fått styr på Sannfinländarna den här gången är mycket låg bland såväl oppositionen som väljarna.

Senare under året tvingades Orpo be asiatiska länder officiellt om ursäkt för att några sannfinländska riksdagsledamöter på sociala medier publicerade bilder där de på ett kränkande sätt försökte efterlikna asiater med sneda ögon. De gjorde det för att stödja Miss Finland som tidigare gjort samma sak och fråntagits sin titel. Ledamöterna fick en ”allvarlig varning” av den sannfinländska riksdagsgruppen.

Försvarssatsningar

Finlands regering fattade under året ett beslut om att öka försvarsutgifterna till tre procent av bnp fram till 2029. Regeringen vek 3,7 miljarder till i budgetramen för de kommande fyra åren för att höja försvarsutgifterna under resten av decenniet. De närmaste åren kommer nya satsningar att gå till bland annat en reform av armén.

Finland drog sig ur Ottawafördraget om truppminor. Minorerna betecknas som ett kostnadseffektivt försvar i en situation där Finland har en drygt 1300 kilometer lång gräns till Ryssland, en opålitlig granne som inte respekterar internationella avtal. Vänsterförbundet motsatte sig som enda parti beslutet. Partiet ansåg att Finland inte borde göra avsteg från internationella avtal. Utöver hela VF:s riksdagsgrupp fanns det också några enskilda ledamöter från andra partier som röstade mot beslutet. Totalt blev det ändå inte fler än 18 riksdagsledamöter som ville att Finland stannar kvar i Ottawafördraget.

Finlands linje har länge varit att truppminor inte mera behövs, men Rysslands taktik under kriget i Ukraina har visat att de kan vara effektiva i många situationer. Finland skrotade sitt förråd av truppminor efter att ha anslutit till Ottawafördraget 2012. Vid den tiden hade Finland över en miljon truppminor. Nya minor kommer nu främst att införskaffas från inhemska producenter.

Skattejusteringar och nedskärningar

Under våren hade regeringen suttit två år av den fyraåriga riksdagsperioden. Då görs traditionellt en ekonomisk halvtidsöverläggning, som spikar ramarna för de offentliga finanserna de närmaste åren och i praktiken styr arbetet med de återstående budgetarna. Den här gången lanserade regeringen ett tillväxtpaket med bland annat skattesänkningar på 1,25 miljarder euro. Bland annat sänktes

den högsta marginalskatten till 52,5 procent. Företagen gynnas då samfundsskatten sänktes från 20 till 18 procent år 2027. Vidare sänktes arvs- och gåvoskatterna en aning. I gengäld höjdes skatten på läsk, tobak och alkohol och rätten till avdrag på medlemsavgifter i arbetsmarknadsorganisationer slopades.

Enligt en uträkning som Skattebetalarnas Centralförbund gjort är det främst höginkomsttagare som gynnas av regeringens beslut. Uträkningen visar att de som har en månadslön på 10 000 euro eller mer procentuellt sett vinner mest, vilket oppositionen noterade och kritiserade regeringen kraftigt för. Inte minst eftersom regeringen även under sina två första år fattat en mängd ekonomiska beslut som drabbar de fattigaste allra mest.

För att hejda den galopperande skuldsättningen måste regeringen också skära i utgifterna. Nedskärningarna drabbar bland annat statsförvaltningen, kommunernas statsandelar och utvecklingsbiståndet. Finansieringen av universitetet och högskolorna minskar också lite.

Statsskulden växer, broms införs

Finland hamnade i slutet av året i EU:s så kallade underskottsörfarande, på grund av att underskottet i statsfinanserna är större än vad EU:s finansregler tillåter. Det innebär att Finland hamnar under lupp, EU börjar övervaka att landet har en plan för att balansera ekonomin och återgå till reglerna. Finland har både ett större minus i statsbudgeten än EU-tillåtna 3 procent och en högre skuldgrad än gränsen på 60 procent av bnp. Förfarandet är inte ovanligt, i samma situation finns bland annat Belgien, Frankrike och Österrike.

Regeringen har förtvivlat försökt råda bot på den offentliga skuldsättningen, men trots att det var regeringen Orpos huvudmål, då den inledde sin tid vid makten, har det inte alls lyckats. Taktiken har tvärtom tilltagit och statsskulden når hela tiden en ny rekordnivå. Samtidigt som den önskade tillväxten fortsättningsvis närmast stampar på stället.

Hösten 2025 låg den offentliga skulden på 86 procent av bnp och den väntas närma sig 90 procent kring 2030. Eftersom det äventyrar välfärdssamhället måste något göras, resonerade regeringen. Ett beslut som diskuterades under året var att införa en skuldbroms för att förvissa sig om att skuldsättningen hejdas systematiskt över tid. Det lyckades under hösten då alla riksdagspartier utom Vänsterförbundet gick med i en överenskommelse.

Avsikten med skuldbromsen är att få de offentliga finanserna på en solidare grund för att kunna bära upp välfärden. Målet är att Finlands offentliga skuld ska komma ner från nuvarande nivå, först till 60 procent av bnp, och senare till 40 procent. Det ska ske genom att skulden minskas med 0,75 procentenheter om året. Underskottet i de offentliga finanserna ska inte heller få överstiga 2,5 procent av bnp. Systemet ska övervakas av rådet för utvärdering av den ekonomiska politiken. Avvikelse ska vara möjliga, men får göras endast med fullgoda skäl.

Även om skuldbromsen visar sig fungera kommer det också i bästa fall att dröja tiotals år innan målet nås. Enligt den modell man kommit överens om ska en parlamentarisk grupp i riksdagen definiera numeriska mål för den ekonomiska politiken och skuldsättningen. Gruppen ska med början från 2031 ställa mål för 8+4 år framåt utifrån de senaste ekonomiska prognoserna. Sedan ska varje parti inför riksdagsval säga med vilka metoder man vill nå målen.

I november gick Finland om Spanien i den europeiska statistikmyndigheten Eurostats arbetslöshetsjämförelse och lade då beslag på den föga eftertraktade förstaplatsen. Finland hade i slutet av år 2025 den högsta arbetslösheten i EU med en arbetslöshetsgrad på 10,6 procent.

Regeringens målsättning under den här regeringsperioden är att skapa 100.000 nya arbetstillfällen. En del har kommit till och det finns tiotusentals lediga arbetsplatser, men utvecklingen i fråga om arbetslösheten går i rakt motsatt riktning. Efter halva perioden har arbetslösheten ökat, inte minskat. Samtidigt har regeringen också skärpt kraven för de arbetslösas utkomstskydd.

Försvars- och varvsindustrin drar

Finland kan få fart på ekonomin genom att storsatsa på försvarsindustrin slog regeringen fast efter att regeringspartierna diskuterat tillväxtåtgärder under våren 2025. Då flera länder kommer att öka sina försvarsutgifter skapas en marknad med efterfrågan på försvarsmateriel för hundratals miljarder euro. Där finns stor potential också för finländsk försvarsindustri. Tydliga bevis på det kom senare under året då flera stora försvarsrelaterade beställningar strömmade in till finländska företag.

För att på sikt hejda den snabbt växande statsskulden gjordes en politisk överenskommelse om en skuldbroms. Illustration Wilfred Hildonen.

Försvarsindustrin i Finland består av över 350 företag. Där ingår allt från uppstarts företag, etablerade små och medelstora företag, till några jättar. Rymdteknologi, satelliter och robotik är några områden där finska företag är särskilt starka. De största finns i alla fall inom andra områden – Patria (militärfordon, granatkastarsystem, övervakningssystem, drönare), Sisu (militärfordon) och Forcit (sprängmedel, minor).

Ett samförståndsavtal om isbrytare ingicks mellan Finland och USA under president Alexander Stubbs och statsminister Petteri Orpos besök i Vita huset i oktober. Affären beskrivs som den största i Finlands historia och omfattar totalt elva isbrytare, varav fyra byggs vid finländska varv. En isbrytaraffär mellan USA och Finland har diskuterats i decennier. Redan under sin första mandatperiod visade USA:s president Donald Trump ett stort intresse för isbrytare. Han uttryckte oro över landets svaga isbrytarkapacitet vilket inte minst försätter USA i en sämre position i kapplöpningen till Arktis i förhållande till Ryssland och Kina. USA har i dag bara en bråkdel isbrytare av vad Ryssland har.

Palestinafrågan

Finland var under en stor del av det pågående kriget i Gaza ganska återhållsamt i kritiken av Israel. Våren 2025 markerade i alla fall hela Finlands utrikespolitiska ledning – president Alexander Stubb, statsminister Petteri Orpo och utrikesminister Elina Valtonen – ett tydligt ställningstagande mot Israels beteende. I samstämmiga uttalanden fördömde de Israels planer att flytta Gazas befolkning och kallade det för krigsbrott.

Frågan om att erkänna Palestina debatterades också livligt speciellt under den andra halvan av året.

Finland gick under året med i ett gemensamt uttalande med 24 andra länder och krävde att Israel följer internationell rätt och tillåter humanitärt bistånd. Finland och 14 andra länder undertecknade också ett upprop som manade fler länder att överväga att erkänna Palestina, som en del av en tvåstatslösning. Men Finland självt har inte erkänt Palestina och gjorde det inte heller under året.

I samband med att uppropet undertecknades meddelade president Alexander Stubb att han är redo att skriva under ett erkännande, om regeringen ger ett förslag. Men regeringen är splittrad i Palestinafrågan. Samlingspartiet och SFP har signalerat grönt ljus för ett erkännande vid lämplig tidpunkt, men inte KD och Sannfinländarna. Trots ett gyllene läge under början av hösten, då bland annat länder som Frankrike, Storbritannien, Kanada och Australien erkände Palestina, stannade Finland utanför gruppen som nu redan omfattar omkring 160 stater.

Sametingslagen

Finland lyckades äntligen stifta en ny sametingslag. Lagen har varit politiskt aktuell länge och flera försök har gjorts att reformera den gamla lagen från 1995. Det skulle ske under den föregående regeringen, men frågan strandade i grundlagsutskottet strax före riksdagsvalet. Då hade revideringsarbetet pågått i över tio år. Senare har Orporegeringen justerat en del paragrafer till samernas nackdel. Sametinget accepterade ändå den nya propositionen eftersom den totalt sett är klart bättre än den gällande lagen.

Ett skäl till att reformen över huvud taget kunde genomdrivas är att den gamla lagen inte definierar vem som ska kunna betraktas som same, utan vilka som har rätt att kandidera och rösta i sametingsvalet. Genom den nya lagen utvidgas rätten att rösta i sametingsvalet med en generation till far- och morföräldrar. En person anses röstberättigad i sametingsvalet om hen själv har lärt sig samiska som första språk, eller om en förälder eller far- eller morföräldrar haft samiska som första språk. Det underlättar för släkter där man tappat kontakten till samiskan i något sammanhang. Sametingets ordförande, Pirita Näkkäljärvi, säger att den stora osäkerheten för det samiska folket nu fått ett slut.

I och med den nya lagen kan ett centralt människorättsproblem rättas till.

En slutrapport från Sannings- och försoningskommissionen för samer överlämnades också under året till statsminister Petteri Orpo. Han lovar föra samernas vittnesmål också till riksdagen för en parlamentarisk behandling. Slutrapporten innehåller en lång rad åtgärdsförslag som sträcker sig framåt i tiden. Den parlamentariska gruppen ska samarbeta med sametingen och skolornas byastämma. Statsministern lovar också att staten kommer att framföra en officiell ursäkt till samerna för historiska övertramp.

Tragik kring riksdagen

I augusti, mitt under riksdagens sommarpaus, inträffade en tragisk händelse i riksdagshuset. Den 30-åriga riksdagsledamoten Eemeli Peltonen (SDP) påträffades död i huset efter att han hade tagit sitt eget liv. Han blev invald i riksdagsvalet 2023 med 5 747 röster i Nylands valkrets. Peltonen hade tidigare drabbats av en svår sjukdom.

Den sannfinländska riksdagsledamoten Timo Vornanen som 2024 sköt i marken utanför en karaokebar i centrum av Helsingfors, ett stenkast från riksdagshuset, fick 2025 sin dom. Han dömdes i Helsingfors tingsrätt till åtta månader villkorligt fängelse för misshandel, två fall av olaga hot, oaktsam hantering, skjutvapenbrott och skjutvapenförseelse. Domen har ännu inte vunnit laga kraft. Redan strax efter händelsen sparkade Sannfinländarna ut honom både från riksdagsgruppen och partiet.

ORRI PÁLL ORMARSSON

REKORD I FILIBUSTER

Isländsk politik året 2025

En filibusterdraging drabbade alltinget under 2025, vilket resulterade i att man nödgades aktivera en gammal regel i parlamentsordningen.

I övrigt var det ekonomin som dominerade, som så många gånger förr. Det har inte gått så bra att tämja inflationen och få ner räntorna trots regeringens storordiga utfästelser. Säkerhets- och försvarsfrågor stod också i fokus, i en förändrad värld.

Orri Páll Ormarsson är journalist på *Morgunblaðið*

I somras slogs ett rekord i alltinget: isländska rekordet i filibustrande. Då talade oppositionens ledamöter i sammanlagt 160 timmar om regeringens proposition om fiskerättsavgiften. Det gamla rekordet var 147 timmar och sattes 2019, och den gången var det EU:s energipaket som stod på agendan, ett lagverk som gäller EU:s och EES gemensamma energimarknad.

Till skillnad från det som utspelade sig 2019 måste denna knut till slut lösas med ett alexanderhugg. Metoden att dra politiska frågor i långbänk har lång tradition på Island och har mötts med rätt stor fördragsamhet, och för det mesta har man lyckats lösa fnurran med en uppgörelse mellan regering och opposition. Något sådant avslut var inte i sikte den här gången, ansåg Þórunn Sveinbjarnardóttir, alltingets talman, och därför tog hon till lösningen att aktivera punkt 71 i alltingets ordningsregler, som ger talmannen möjlighet att stoppa debatten och gå direkt till omröstning om propositionen. Det var verkligen ett ovanligt tilltag. Denna regel hade inte använts sedan 1959.

Sedan 2008 är filibustertaktik endast möjligt vid den andra behandlingen av lagförslag, eftersom alltingsledamöternas talartid begränsas till två anföranden vid den första och tredje behandlingen.

Talmannen fastslog att det fortfarande var stort avstånd mellan parterna och att det inte gjordes några framsteg i samtalen med partiledare och alltingsgruppledare om en lösning i frågan. Hon framhöll vidare att ledamöterna hade haft rikligt med tid för att framföra sina synpunkter och presentera förslag till ändringar.

Oppositionens ledamöter protesterade högljutt och hävdade att detta var en sorgens dag för alltinget. Majoritetens ledamöter svarade å sin sida att minoriteten inte hade någon vetorätt i kontroversiella frågor. I alltinget gäller

Isländskt rekord i filibuster. Det isländska ordet för filibuster, "málþóf", betyder ordagrant "ordtova" och anspelar på det tröttande, långdragna arbetet att karda ull. Teckning: Ivar Valgarðsson.

majoritetsbeslut och det vore därför inte förenligt med demokratisk anda att alldeles för länge fördröja beslut i en fråga som stöddes av en klar majoritet.

Talmannens förslag godkändes och därefter även propositionen.

En sedan länge eldfångd fråga

Men varför engagerade sig ledamöterna så starkt i en fråga om fiskerättsavgifter? Jo, därför att avgifterna för de isländska fiskerättigheterna sedan länge är en eldfångd fråga. Vissa anser att fiskerederierna genom tiderna har betalat alldeles för lite till staten för utnyttjandet av fiskevattnen, som enligt författningen är i nationens gemensamma ägo, medan andra tycker att rederierna gjort mer än rätt för sig. Man kan nog påstå att de höga styrande gjort en kovändning efter att en regering bestående av Samfylkingin (Socialdemokratiska alliansen), Viðreisn (Renässans) och Flokkur fólksins (Folkets parti) övertog makten från Sjálfstæðisflokkurinn (Självständighetspartiet), Framsóknarflokkurinn (Framstegspartiet) och Vinstri Græn (Vänstern – de gröna) i slutet av 2024.

Det starkaste motståndet i frågan kom från Sjálfstæðisflokkurinn och Miðflokkurinn ledamöter, som gemensamt stod för denna historiska filibuster.

Fiskerederiernas branschorganisation motsatte sig också förslaget kraftigt och drog igång en reklamkampanj i media, i ett försök att visa vilken skada resultatet av det nya förslaget skulle åsamka samhället, särskilt i glesbygd. Men det var till ingen nytta, regeringen var orubblig.

I förklaringen till sitt stöd för propositionen, vilken också blev alltingets sista anförande i frågan, sa näringslivsminister Hanna Katrín Friðriksson att

diskussionen om fiskeriverksamheten på Island de gångna årtiondena hade handlat om hur liten del av nyttjanderätten av denna naturresurs som hade tillfallit folket. ”Den orättvisan har skyddats av tidigare regeringar. Diskussionen har hårdnat de senaste åren allteftersom det ständigt allt tydligare har visat sig vilka enorma rikedomar några få parter har kunnat samla på sig med hänvisning till just denna allmänna nyttjanderätt. Nu rättar vi till denna stora principiella fråga”, sa Hanna Katrín.

En viss debatt om nödvändigheten och nyttan av filibustertaktik följde i kölvattnet av det hela och politiska analytiker tror att det inte är osannolikt att punkt 71 i parlamentsordningen framledes kommer att användas oftare än hittills. Dithän har det dock ännu inte kommit. Syftet med filibustertaktiken är att försöka pressa regeringen att dra tillbaka sin proposition, men det fanns det varken intresse eller läge för den här gången, eller egentligen tidigare heller. Om filibustern skulle få status av vetorätt finns en risk för att ingen regering skulle få särskilt mycket gjort.

I debatten hänvisade man till att Island utgör ett undantag, eftersom filibustrande inte förekommer i de andra nordiska länderna. Det finns en skillnad i debattradition mellan Islands allting och parlamenten i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Där betraktar ledamöterna saken så att debatten i parlamentet ska återspegla olika åsikter i frågan, men att man godtar att majoriteten styr när det kommer till beslut.

Av det kan man dra slutsatsen att det isländska rekordet i filibuster förra sommaren dessutom är ett nordiskt rekord.

Alltingets talman dök återigen upp i nyheterna under hösten när hon fällde några mindre vackra ord efter att ha ajournerat plenum. ”Jag har fått nog. Jävla, helvetes, förbannade pack”, hördes Þórunn undslippa sig efter att oppositionens ledamöter i strida strömmar hade stigit upp i talarstolen för att kritisera infrastrukturminister Eyjólfur Ármannsson under punkten talmanens ordförandeskap.

Þórunn bad sedan om ursäkt för ordvalet i ett uttalande och också i intervjuer, och lovade att anstränga sig för att återfå alltingets förtroende. ”Så där kan det gå när det hettar till, och alltingets talman är bara mänsklig som alla andra”, sa Þórunn i uttalandet. Denna incident ledde inte till ytterligare efterspel.

Mörka ekonomiskyar

I början av 2026 riktas nu omfattande kritik mot regeringen: mörka ekonomiskyar hopar sig på himlen. Inflationen har plågat Islands invånare ända sedan början av coronapandemin, till stor skada för hushåll och företag. Under senare delen av 2024 och ett gott stycke in på 2025 tycktes odjuret ha fjättrats och Centralbankens styrränta hade efter mycken möda och stort besvär börjat sjunka. Men nu har monstret slitit sig igen. De inflationssiffror som offentliggjordes i slutet av januari var högre än de värsta pessimisterna befarat. Nu ligger inflatio-

Inflationsmonstret jagar den isländska kronan. Teckning: Ívar Valgarðsson.

nen på 5,2 %, som lägst var den 3,8 % i oktober 2024. I januari för ett år sedan låg den på 4,6 %, strax efter att nya regeringen tillträdde, och 4,5 % i december.

Både finansminister Daði Már Kristófersson och statsminister Kristrún Frostadóttir, som är ekonom i botten, uttryckte sin besvikelse över denna utveckling, och det i en fråga där mycket stod på spel för dem. Om inflationen inte minskar framåt hösten har betingelserna för avtalsrörelsen till exempel smulats sönder. Inget drömläge för en regering som lovade att ta ett fast grepp om inflationen och helst använda storsläggan mot vidundret. Den släggan verkar dock inte vara särskilt träffsäker. Men finansministern och statsministern har båda lovat att inte vila ett ögonblick förrän inflationen åter pekar nedåt.

Dock verkar det som om regeringen själv är en del av problemet denna gång. I Centralbankens och affärsbankernas analys framkom det att förutom prisökningar på livsmedel var det offentliga utgifter som nu utgjorde drivkraften i inflationen; vid årsskiftet infördes en höjning av varu- och koldioxidskatten samtidigt som man införde en kilometeravgift på alla fordon. Enligt regeringen är detta en nödvändig ekonomisk uppoffring på grund av ett högre mål: att få bättre grepp om statens finanser.

Men spåren förskräcker och vissa, främst oppositionen, fruktar att inflationen börjar göda sig själv, stiga och bita sig fast, samtidigt som ekonomin åker ner under 0-strecket med ökad arbetslöshet som följd. I de kretsarna håller man förmodligen fortfarande på att försöka ta in att regeringen serverat dem ett sådant användbart vapen i den politiska diskussionen om folkets och landets intressen.

Ja, en livlig ekonomidebatt är nog att vänta framöver på Island och regeringen måste verkligen kavla upp ärmarna. Eller som en av ledarskribenterna

i *Morgunblaðið* uttryckte det nu i slutet av januari: ”Om regeringen inte ser sanningen i vitögat och tar itu med den med pondus och offervilja så kan nationen bara se fram emot en inflationsvår, en arbetslöshetsommar, höstliga ekonomilågtryck och en strejkvinter.”

Den som lever får se.

Ny världsbild träder fram

Bland andra politiska ämnen som var i hetluften under 2025 återfinns säkerhets- och försvarsfrågorna. Som vi alla vet har den världsbild vi står inför genomgått snabba förändringar på sistone. Nato och USA har under lång tid erbjudit vår armélösa nation skydd, men nu råder det delade meningar om huruvida det är möjligt att förlita sig på dessa parter. Det knakar i Natos fogar på grund av förändringar i synsätt och handling hos de styrande i USA.

Europa har reagerat med att sluta leden och på Island har man börjat fundera på om landet inte borde ta hänsyn till det, även om man inte har någon särskild lust att reta upp USA med tanke på de vägval den politiska ledningen där gör. Islands regering och samtliga de politiska partierna tog mycket tydlig ställning för vår närmaste granne Grönland när USA:s president gav uttryck för tanken att USA måste ”införskaffa” landet av säkerhetsskäl, innan Kina eller Ryssland lade det under sig.

Detta har lett till att volymen i den isländska Europadebatten har skruvats upp. I den sittande regeringens regeringsdeklaration finns en skrivning om att under innevarande mandatperiod, som slutar 2028, ska det hållas en folkomröstning om huruvida samtalen om medlemskap i EU ska återupptas. Island sökte om EU-inträde under den tid då landet styrdes av en vänsterregering, 2009 till 2013. Frågan rann sedermera ut i sanden eftersom Samfylkingin var det enda parti som intresserade sig för saken.

Nu är Viðreisn med i regeringen, och det partiet blev till när den EU-vänliga falangen i Sjálfstæðisflokkurinn bröt sig ur för några år sedan. Och det är uppenbart att intresset hos ledningen för utbrytarpartiet för att gå med i EU inte direkt har minskat. Flokkur fólksins, däremot, har alltid varit en svuren motståndare till EU.

Många är de som nu välkomnar debatten, medan andra slår ifrån sig och påpekar att det aldrig är önskvärt att tackla så stora frågor i osäkra tider. Det skulle inte båda gott att segla in i EU på en våg av rädsla.

Denna debatt kommer säkert att bli livlig den närmaste tiden.

Ministerbyten

Samfylkingin höjde sig tydligt över de andra partierna i opinionsmätningarna 2025 och tycks ha ökat sitt stöd ytterligare efter valet. Detta tackar man inte minst partiledaren Krístrún Frostadóttir för. Hon har blivit riktigt folkjär sedan hon drog in som en stormvind i isländsk politik 2021.

Viðreisn har kunnat segla í lugna vatten detta sitt första år i regeringsställning medan Flokkur fólksins har haft det lite besvärligare med att få fotfäste. Det är ju ett ungt parti med liten överbyggnad och erfarenhet.

Partiet hade inte mer än satt sig på regeringsbänken förrän media rapporterade att det inte uppfyllde villkoren för att ansöka om statsbidrag, eftersom det var registrerat som en ideell förening och inte som en politisk organisation. De lagar som reglerar sådant ändrades 2022. Det innebar att i tre år hade partiet fått 240 miljoner isländska kronor i statsbidrag utan att uppfylla kraven.

Partiets ordförande Inga Sæland viftade bort frågan och pratade om ”ett litet formfel”. Men det höll inte alla med om och riktade hårda krav på partiet om att betala tillbaka de bidrag det gällde. Det vägrade Inga bestämt.

Finansminister Daði Már Kristófersson, Viðreisn, fick sista ordet i konflikten. Han hävdade att finansdepartementet hade sjabbat, och att Flokkur fólksins hade mottagit dessa formellt olagliga statsmedel i god tro. Saken behövde därför inte utredas närmare.

Inga fick det åter hett om öronen när det kom fram att hon hade ringt till rektorn för ett av Reykjavíks gymnasier och låtit hotfull efter att hennes barnbarn, som var elev vid skolan, skulle ha fått sina skor stulna. Under en längre tid fick hon utstå kritik för att ha missbrukat sin makt som minister. Skorna hittades, de hade flyttats från sin plats.

En allvarligare fråga dök upp kort därpå. Utbildnings- och barnminister Ásthildur Lóa Þórsdóttir, avgick från sin post strax innan isländska radion, *RÚV*, rapporterade att hon hade fått barn med en 16-årig yngling när hon själv var 23. Debatten om denna historia blev rätt omfattande trots att ministern redan hade avgått. Även om man ansåg att Ásthildur Lóa Þórsdóttirs beslut att avgå var rätt, fick hon sympatier från flera håll på grund av ”skoningslös behandling i media” gällande en 35 år gammal privatsak.

Ásthildur Lóa Þórsdóttir tog en tidsbegränsad paus från alltinget men återvände senare. Hennes ministerpost övertogs av Guðmundur Ingi Kristinsson och även hans saga blev kort på ministerposten. Många ansåg honom inte ha tillräcklig kunskap inom sitt ansvarsområde. Det har riktats mycken kritik mot utbildningssystemet och landets skolor på grund av dåliga resultat i Pisa-studien, inte minst för pojkar. Till exempel ansåg man att Guðmundur här gjort för få ansträngningar.

Guðmundur sjukskrev sig under senhösten och kommer inte att återvända till departementet. Inga Sæland tog över ministerposten i början av 2026, och ersattes i sin tur av Ragnar Þór Ingólfsson, före detta ordförande för Islands största fackförening, VR, som alltså nu basar över social- och bostadsdepartementet. Det är allmänt känt att han är djupt engagerad i bostadsfrågan, och hans första insats blev att lova ta itu med den saken. Islänningarna har i många år nu fått kämpa med höga bostadspriser och betungande driftskostnader.

Gamla maktpartier i kris. Teckning: Ívar Valgarðsson.

Gamla maktpartier i kris

Framsóknarflokkurinn och Sjálfstæðisflokkurinn är landets äldsta verksamma politiska partier, grundade 1916 respektive 1929. Det är dessa två partier som längst av alla utgjort en avgörande drivkraft i isländsk politik, och det har varit sällsynt att någon regering har bildats utan deltagande av något av dem, såsom nu har skett. Ibland hävdar man att de här två partierna vantrivs i opposition och ska man tro opinionsundersökningarna från det senaste valet befinner de sig halvt om halvt i existentiell kris.

Framsóknarflokkurinn led svåra förluster i valet 2024, förlorade så mycket som åtta alltingsplatser och har nu inte mer än fem. Opinionsundersökningarna som följt har inte varit uppmuntrande och partiledaren Sigurður Ingi Jóhannsson tillkännagav under hösten att han inte tänkte kandidera till posten igen, efter ett knappt decennium som ordförande.

Sjálfstæðisflokkurinn bytte också ordförande under 2025. Bjarni Benediktsson, som lett partiet sedan 2009, avgick, och lämnade också sin alltingsplats. Guðrún Hafsteinsdóttir valdes till ny partiordförande på partistämman som första kvinna i partiets historia, efter en mycket jämn kamp mot en annan kvinna, Áslaug Arna Sigurbjörnsdóttir. De satt båda i den regering som Bjarni Benediktsson splittrade på senhösten 2024.

Sjálfstæðisflokkurinn föll för första gången under 20 %-strecket i det senaste valet, fick 19,4 % av rösterna, och ska man lita på opinionsundersökningarna har Guðrún inte lyckats vända kräftgången. Partiet har fått under 15 % stöd den senaste tiden och i Maskínas undersökning i januari 2025 var

partiet landets fjärde största. Vi pratar nu om ett parti som länge har haft ett säkert stöd i omfånget 30-40 %, ofta nära den övre siffran.

Guðrún har i sina uttalanden lagt stor vikt vid att Sjálfstæðisflokkurinn är Islands enda sanna högerparti och hänvisat till gamla partivärderingar gällande individens frihet vilka spelat en nyckelroll i Islands välgång genom tiderna. Sådana tongångar tycks inte slå an särskilt väl i dessa tider. Kritiken mot Sjálfstæðisflokkurinn har bland annat kretsat kring argumentet att vi lever i en förändrad värld och att partiet måste ta tydligare ställning i frågor som berör den nya värld vi lever i.

Huruvida Sjálfstæðisflokkurinnns dagar som en bred samling från höger och in mot mitten är räknade kan lämnas osagt, men en paus kan man i alla fall konstatera.

Det isländska politiska landskapet har förändrats fort de senaste åren. Ett bra exempel på det är Miðflokkurinn som bildades 2017 när Sigmundur Davíð Gunnlaugsson bröt sig ur Framsóknarflokkurinn efter att Sigurður Ingi Jóhannsson petade honom från ordförandeposten vid partivalet året innan.

Det gick utmärkt för Miðflokkurinn i dess första val till alltinget 2017, man fick in sju ledamöter, men led ett stort nederlag fyra år senare och förlorade fyra platser efter att en inspelning publicerades i media som gjorts när några av partiets alltingsledamöter suttit på en bar och uttryckt sig nedsättande om ett antal personer.

Kvar fanns tre ledamöter som ändå kämpade på bra och i valet 2024 fick Miðflokkurinn drygt 12 % av rösterna vilket gav åtta alltingsplatser. 2025 blev ett bra år för partiet som lite i sänder har jobbat sig uppåt i opinionsundersökningarna och nu har blivit landets näst största parti, och enligt tidigare nämnda Maskínas undersökning ligger de nu på dryga 22 %.

Man kan beskriva Miðflokkurinn som ett konservativt nationalistiskt parti och sådana råder det ju nu stor efterfrågan på. Gamla värderingar framhävs, och större fasthet i invandrarfrågor, för att nämna några exempel. Att välja en purung vice partiledare, Snorri Másson, framstår som ett framgångsrikt smart drag. Snorri, en tidigare medieprofil, är inte rädd för att uttrycka sin åsikt och stryka folk mothårs om så skulle behövas. Av det skälet sägs han gå hem ordentligt hos andra unga män som har känt sig undanskuffade i samhället på senare tid. Det finns tecken som tyder på att Snorri lyckas nå ut till människor som hittills visat svalt intresse för politik.

Några egentliga vänsterpolitiker finns inte längre i alltinget efter valet 2024 och förmodligen är det Samfylkingin som får ta på sig uppgiften att representera den sidans värderingar, även om partiet rört sig raskt in mot mitten under Krístrúnns ledning. Inte desto mindre målas nu snabbt upp en bild där de ideologiska polerna i den isländska politiken består av å ena sidan Miðflokkurinnns konservatism och nationalism och å den andra Samfylkingins socialdemokratiska välfärdsideologi. Många är de som nu i spänd förväntan undrar var på skalan Sjálfstæðisflokkurinn tänker ställa sig.

Översättning från isländska: Ylva Hellerud

HARALD STANGHELLE

I EPSTEINS SKYGGE

Politikk i Norge i 2025

De frigjorte Epstein-dokumentene i USA rammet mange i den norske makteliten hardt – med politietterforskning av de mest sentrale aktørene. Ellers førte storingsvalget til en svært uklar situasjon. Arbeiderpartiet danner mindretallsregjering, men er avhengig av støtte fra fire svært ulike småpartier. Erna Solberg takker for seg, etter et svakt valg for Høyre.

Harald Stanghelle er tidligere politisk redaktør i *Aftenposten*.

Epstein-skandalen

Det var som en syndeflod av skandaler flommet over verden i slutten av januar. Da offentliggjorde det amerikanske justisdepartementet over tre millioner dokumenter beslaglagt hos den avdøde overgriperen Jeffrey Epstein. Hans navn er blitt synonymt med uhyrlig seksuelt misbruk av svært unge kvinner. Og i hans nettverk befant det seg rike, berømte og innflytelsesrike mennesker fra politikk, næringsliv, diplomati og kultur. Men ikke i noe nordisk land rammet avsløringene sterkere enn i Norge.

Her ble kronprinsesse Mette-Marit rammet av skandalen. Det ble også Thorbjørn Jagland – med bakgrunn som statsminister, leder av Nobelkomiteen og Europarådets generalsekretær. Lederen for WEF i Davos, tidligere utenriksminister Børge Brende, måtte gå av etter avsløringene. Det samme ble Norges ambassadør til Jordan, tidligere FN-ambassadør og statssekretær Mona Juul, nødt til å gjøre. Også tidligere statsminister Kjell Magne Bondeviks navn er dratt inn i skandalen. Det samme er Høyres nye leder, Ine Eriksen Søreide, statsminister Jonas Gahr Støre og finansminister Jens Stoltenberg. De tre siste i typiske biroller, ingen av dem har noen gang truffet Epstein eller kommunisert med ham.

Kronprinsesse Mette-Marit ble kjent med Epstein via en av Bill Gates nærmeste medarbeidere. Fra før er det vel kjent at Bill og Melinda Gates gjennom noen år var venner av kronprinsparet. De ferierte til og med på deres private hytte på Sørlandet.

Rød-Larsens rolle

Samtlige navn fra norsk politikk og diplomati ble trukket inn i overgriperens nettverk av Terje Rød-Larsen. Han skapte seg et stort navn gjennom sin rolle i Oslo-prosessen tidlig på 90-tallet. I 1994 var han til og med en aktuell kandidat

*Epstein som norsk løve, omgitt av sine norske "venner".
På venstre side Kjell Magne Bondevik, kronprinsesse Mette-
Marit og Børge Brende; på høyre side Terje Rød-Larsen og
Mona Juul med Torbjørn Jagland i bakgrunnen.
Tegning: Inge Grødum.*

til Nobels fredspris. I flere år ble han brukt som FNs generalsekretærs spesialut-
sending til Midtøsten. Også området stridbare parter så seg tjent med å benytte
seg av den utradisjonelle og sjarmerende nordmannen. I 2005 ble han direktør
for International Peace Institute (IPI) i New York. Det var han inntil han i 2020
måtte gå av da hans nære forhold til Epstein ble kjent. Blant annet hadde Terje
Rød-Larsen tatt opp et større privat lån fra den amerikanske overgriperen.

De to ble kjent ca. ti år tidligere. Da hadde Epstein mistet mange av sine
viktigste bekjenskaper etter at han i 2008 ble dømt i Florida for voldtekt av en
mindreårig jente. Han trengte å gjenoppbygge sitt ødelagte rykte og ble rådet til
å satse på fred og filantropi. Terje Rød-Larsen var stadig på jakt etter nye finans-
ieringskilder til IPI. De to slo sine interesser sammen: Rød-Larsen fikk penger til
instituttet sitt. Epstein fikk sjansen til å bygge opp igjen sitt ødelagte renommé.
Senere utviklet forholdet mellom den norske verdensborgeren og den sexfikserte
milliardæren seg til noe langt mer. I flere meldinger kaller Rød Larsen ham for
sin beste venn. I en takke-sms julaften 2018 – bare et drøyt halvår før Epstein
igen ble arrestert – beskriver IPI-direktøren Epstein som ”en engel”.

Terje Rød-Larsen ble en døråpner for nordmenn han mente ville passe i Epsteins nettverk. Nærmest en innkaster. Han trakk sin kone, Mona Juul, med på en Epstein-organisert ferie. Han brukte også Epstein til å presse en norsk skipsreder til å gi et stort prisavslag på en leilighet ekteparet kjøpte i Oslo. Sett med politiske øyne var det imidlertid mye viktigere at Terje Rød-Larsen fikk både Thorbjørn Jagland og Børge Brende inn i nettverket. Lengst gikk Thorbjørn Jagland som tok imot tilbud om å overnatte i Epsteins luksusboliger i New York og Paris. Han blir da også etterforsket av Økokrim for dette. Det samme blir Mona Juul og Terje Rød-Larsen. Også Kjell Magne Bondevik forsøkte Terje Rød-Larsen å verve. Den tidligere statsministeren møtte Epstein med tanke på en donasjon til Bondeviks Oslo-senter for fred og forsoning. Etter et raskt google-søk takket Bondevik nei til pengene. Han ante uråd da han leste om overgrepssdommen fra 2008. Det reddet ham fra å bli skandalisert da saken sprakk.

Felles for alle disse involverte – med Bondevik som unntak – var at alle snakket usant da avsløringene kom. Jagland og Brende benektet at de hadde truffet Epstein. Juul og Rød-Larsen bagatelliserte og bortforklarte kontakten. Det samme gjorde kronprinsessen. Så strømmet flommen av meldinger og skjermbrev ut i offentligheten. Det stilte løgnerne i et enda verre lys.

Kameraderi og ukultur

I Norge dominerte denne saken nyhetsbildet. Dette var mennesker med høy tillit i samfunnet. Flere av dem hadde fått denne tilliten som folkevalgte. Nå ble det avdekket en verden som var det motsatte av et norsk tillitssamfunn. En eliteverden der tjenester ble byttet og privilegiene ynglet. Det skapte både raseri og fortvilelse. Det florerte dessuten med påstander om at hele utenriks-tjenesten var infisert av denne ukulturen. At Ine Marie Eriksen Søreide som utenriksminister måtte erklære seg inhabil overfor Mona Juul etter å ha lånt hennes leilighet for å feire sin egen 40 årsdag, styrket troen på et elitenettverk som passet på hverandre. Jens Stoltenberg hadde lånt den samme leiligheten i kortere perioder mens han var NATOs generalsekretær. Også hans kone, diplomaten Ingrid Schulerud, var venninne av Mona Juul. Jonas Gahr Støre ble avkrevd svar på hvorfor han ikke hadde brukt sin autoritet til å sørge for at Rød-Larsens privatarkiv fra Oslo-prosessens dager ble oppbevart i Utenriksdepartementet. Kritiske forskere hevdet det var for å holde dem unna. Gjennom en rekke år har Norge bidratt med uvanlig store beløp til IPI.

Nå ble alt dette sauset sammen til anklager om kameraderi og ukultur. Og Epstein-avsløringene sørget for at anklagene falt i fertil jord. De politiske partiene ble raskt enige om at alt som nå kom på bordet, måtte granskes. En stund strittet Arbeiderpartiet mot en uavhengig granskning, men gav seg raskt av redsel for beskyldninger om at sosialdemokratene har noe å skjule. Derfor ble resultatet at Stortinget – for niende gang siden Norge i 1814 gikk ut av unio- nen med Danmark – satte ned en uavhengig granskningskommisjon. Parallelt

åpnet Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite sin egen Epstein-sak. Den kommer til å sette sitt preg på den politiske våren i Norge.

Det er altfor tidlig å vite hvilke konsekvenser Epsteins norske sidespor vil få. Kanskje vil det svekke tilliten til det politiske systemet, selv om erfaringen fra en rekke andre politikerkandaler de siste årene tyder på at systemtilliten består om enkeltpolitikere faller. På februarmålingene falt Arbeiderpartiet markant. Det ble tolket som en Epstein-effekt, men er selvsagt et øyeblikksbilde. Det er uansett virkningene på lang sikt som teller. Et grundig opprydningsarbeid i Stortingets regi kan bidra til at folk flest ikke mister troen på et noenlunde ryddig politisk Norge som fortjener den høye tilliten de politiske institusjonene har.

Norsk utenrikspolitikk i endring

De norske Epstein-avsløringene har skjøvet diskusjonen om deler av norsk utenrikspolitikk oppover på den samfunnsmessige dagsorden. Det gjelder ikke minst den såkalte engasjementspolitikken som vokste frem i Oslo-avtalens kjølvann. Ideen om at et lite land som Norge kunne spille en viktig rolle, også fordi vi ikke har den samme tunge bagasje som stormakter og/eller tidligere kolonistater bærer med seg.

Imidlertid har det siste året vært preget av mer aktuelle utenrikspolitiske utfordringer. Samholdet i NATO er utfordret gjennom den uforutsigelighet som Donald Trump representerer. Det samme er troen på at USA vil stå ved sin artikkel 5-forpliktelse. Trumps aggressive holdning overfor Danmark og Grønland har naturlig nok skapt stor uro også i Norge. Det sier seg selv at også Norge har fulgt andre europeiske lands støtte til det danske riksfellesskapet.

På dette område har det vært konsensus. I Stortinget finnes ingen representanter med politisk sympati for Donald Trump. Heller ingen som er kritiske til vår støtte til Ukraina. Like stor konsensus er det om viljen til å bygge et sterkere norsk forsvar. Bak ligger selvsagt den russiske aggresjonen som gjør at det nå er krig i Ukraina på fjerde året. Men også de mange signalene fra USA om at man vil trappe ned sitt militære engasjement i Europa. I Norge understrekes det imidlertid at samarbeidet med amerikanerne i vår nordlige landsdel ikke er blitt dårligere. Snarere opplevs det at vi der har felles interesser med USA.

Diskusjon om EU-medlemskap

De mange politiske kortene som er delt ut etter at Trump igjen kom til makten, har fått en god del samfunnsaktører til å ta til orde for at vi igjen bør diskutere norsk EU-medlemskap. Det er enighet om at en nærmere tilknytning til Europa vil være en nødvendig langsiktig strategi, men spesielt Arbeiderpartiet ønsker ingen ny EU-debatt nå. Høyre er mer EU-offensive, men erfaringen har vist en mer lunken holdning hvis man kommer i regjeringsposisjon. Grunnen

Donald Trump vil absolutt ha Nobels fredspris, men det kan han nok se langt etter. Tegning: Inge Grødum.

er åpenbar: Høyre kan ikke få regjeringsmakt uten et samarbeid med nei-partiet Fremskrittspartiet. Slik er partiet i samme situasjon som Arbeiderpartiet. Det er avhengig av nei-partier som Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Dessuten har ikke det nye internasjonale bildet ført til at opinionen har dreid i markant mer EU-vennlig retning. Og selv om Island nå diskuterer en EU-avstemning, så pekes det i Norge på at det har langt større betydning at Storbritannia står utenfor den europeiske unionen.

Trump og Nobels fredspris

Et særnorsk utenrikspolitisk fenomen er Donald Trumps insisterende og vedvarende ønske om å få Nobels fredspris. Han ser på seg selv som den selvsagte kandidaten og sier høyt og tydelig at han burde fått den i 2025. Flere statsledere, blant dem Israels statsminister Benjamin Netanyahu, bygger opp under dette selvbildet ved å foreslå ham. Selv kommer Donald Trump med jevnlig stikk til Norge med fredsprisen som utgangspunkt. Dette plager den norske utenriksledelsen. Det er ikke på denne måten man ønsker å bli fanget opp på presidentens radar. Spesielt fordi USAs president nekter å akseptere det faktum at Nobelkomiteen er helt uavhengig av norske myndigheter. Heller ikke i 2026 er det noe som tyder på at Trump vil bli fredsprisvinner. Det åpne spørsmålet er hvordan dette vil påvirke hans syn på Norge.

Stortingsvalget

Stortingsvalget i september fikk til resultat at Arbeiderpartiet beholdt regjeringmakten. Likevel skjedde det en stor endring på politikkenes rødgrønne side. I forrige stortingsperiode dannet Ap flertall sammen med SV og Sp. Nå er man også avhengig av Rødt og Miljøpartiet De Grønne (MDG) for å få flertall. Dette er spesielt utfordrende når det gjelder å forhandle frem et statsbudsjett. Det nødvendige flertallet er døpt tuttifrutti-koalisjonen og består av fem partier som til dels drar i ulike politiske retninger. Eksempelvis er det et hav av politisk avstand mellom oljevennlige Senterpartiet og klimafokuserende MDG.

Under forhandlingene om 2026-budsjettet ble dette illustrert ved at SV og MDG brøt ut av forhandlingene og nektet å støtte et budsjett Ap, Sp og Rødt ble enige om. Etter noen dager gikk man imidlertid tilbake til forhandlingsbordet og ble enige. Regjeringen har jo et viktig pressmiddel overfor sine tuttifrutti-kamerater: Den kan true med å gå av. Det betyr at Frps Sylvi Listhaug vil få i oppdrag å danne regjering, og det er det siste Aps støttepartier ønsker seg.

På norsk er ”stortingsregjereri” et velkjent politisk begrep. Det betyr at regjeringen får sine forslag overkjørt av et flertall i Stortinget. Dette har vi sett mye av siden dette Stortinget i oktober begynte sin fireårsperiode. Med bare 53 av 169 mandater i nasjonalforsamlingen trenger Ap hele tiden at flere partier stiller seg bak dets politikk. Utfordringen er at dette flertallet må skaffes med høyst ulike partier, avhengig av politikkenes innhold. Det krever tilpasninger og kompromisser. I vinter har det knapt gått en eneste uke uten at det har dukket opp en eller flere saker der Støre-regjeringen presses av ulike flertallskonstellasjoner til å gjøre noe den i utgangspunktet primært ikke ønsker. Ekstra utfordrende er det at det hele tiden dannes flertall på kryss og tvers av de politiske skillelinjene. Rødt kan finne sammen med Frp og Senterpartiet med Høyre. Og regjeringen er hele tiden avhengig av støtte fra flere partier for å skaffe flertall for sin politikk. Det snakkes om at det herjes med regjeringen. Det spekuleres også i hvor lenge regjeringen kan akseptere dette før man setter hardt mot hardt.

Kamp om statsbudsjettet

Rundt statsbudsjettet utspilte det seg et drama som involverte to av valgets tapere, SV og Senterpartiet.

I valgkampen stilte SV-leder Kirsti Bergstø det ultimatum at hennes parti ikke ville forhandle budsjett uten at Oljefondet solgte seg ut av selskaper med aktivitet på den okkuperte Vestbredden. Det nektet regjeringen. En av grunnene er at Oljefondet ikke skal være et utenrikspolitisk redskap, men viktigere var det nok at SVs krav ville innebære at Oljefondet solgte seg ut av en rekke store amerikanske selskaper. Det kunne få store konsekvenser for forholdet til USA.

SV måtte gi seg, men ultimatumet ble brukt som ett av flere eksempler på at partilederen hadde valgt feil strategi i valgkampen. Hun fikk sterk intern kritikk. Noen røster innen SV tok til orde for at Kirsti Bergstø burde gå av som partileder, men så langt ser det ut til at hun får fortsette. Trolig vil velgeroppslutningen fremover avgjøre hennes skjebne.

Rødt er blitt en stor utfordring for SV. Der man i alle år har representert det eneste seriøse alternativet til venstre for Arbeiderpartiet, så har Rødt nå meldt seg på som en reell konkurrent. De to partiene har omtrent samme oppslutning (SV 5,6 prosent mot Rødt 5,3). Rødt har en dyktig og profilert stortingsgruppe med ni representanter, like mange som SV. Dessuten har man lagt seg på en linje der Rødt inngår kompromisser for å få gjennomslag, slik det skjedde med statsbudsjettet.

Også MDG konkurrerer med SV om miljøvelgerne. Ved stortingsvalget kom partiet for første gang over sperregrensen med 4,7 prosent. Det var et historisk gjennombrudd. Pussig nok skjedde dette etter en valgkamp der partiets tydeligste løfte var å gå bort fra sin tradisjonelle blokkuavhengighet og støtte Jonas Gahr Støre som statsminister.

Krise for Senterpartiet

Senterpartiet gjorde et elendig valg. Partiet mistet hele 7,9 prosent fra 2021-valget og endte på beskjedne 5,6. Også der har det vært hard kritikk mot partileder Trygve Slagsvold Vedums strategi. At partiet gikk ut av Støre-regjeringen hadde ingen positiv effekt for partiets oppslutning. Det hadde heller ikke partiets forsøk med å skremme med EU-medlemskap som en aktuell problemstilling. Noen har stilt spørsmål ved lederens posisjon, men lite tyder på at Slagsvold Vedum utfordres med det første. Snarere er det i alle fall en viss forståelse for at Sps høye oppslutning gjennom Solberg-regjeringens åtte år ved makten, ikke tålte møtet med regjeringsmakt i en vanskelig tid fra 2021. Ikke minst fordi partilederen også var landets finansminister.

Tross alt dette begynte den politiske høsten med en blank seier for Senterpartiet. I valgkampen forsikret Jonas Gahr Støre om at en Sp-initiert ordning med gratis ferjer skulle videreføres. Det samme skulle statlig støtte til nedbetaling av studielån for unge mennesker som flyttet til distriktskommuner, også dette en av Sps hjertesaker. Da forslaget til statsbudsjett for 2026 ble lagt frem i oktober, var begge disse ordningene fjernet, den første helt og den andre delvis. Først og fremst skapte dette en stor debatt om statsministeren hadde løyet i valgkampen. Arbeiderpartiet måtte da også raskt erkjenne at dette var dårlig håndtert. Mange lokale Ap-tillitsvalgte reagerte meget sterkt. De hadde drevet valgkamp på disse ordningene. Regjeringspartiet ville primært ordne opp i disse sakene under de ordinære forhandlingene om

statsbudsjettet. Da var det Trygve Slagsvold Vedums tur til å stille ultimatum. Han nektet å forhandle før regjeringen selv hadde ordnet opp. Og han fikk det som han ville.

Kristelig Folkeparti over sperregrensen; Venstre under

Også Kristelig Folkeparti så seg selv som en av valgets seierherrer. Ikke fordi partiet fikk så mange nye velgere, men fordi partiet igjen kom over den magiske sperregrensen (4,2 prosent, en fremgang på 0,4). Det er første gang Dag Inge Ulstein leder sitt parti i en valgkamp. Til overraskelse for mange har han gitt KrF en tydeligere profil i det som kan kalles kulturkonservativ retning. Det har gitt ham og partiet større oppmerksomhet. Og det har demmet opp for lekkasjer til et par mindre partier som argumenterer på nasjonalkonservativ grunn. Dessuten snakker nå KrF uten beklagelse om samarbeid med Frp. Det har ikke vært vanlig å høre fra den kanten. Alt dette i sterk kontrast til et annet såkalt sentrumparti, det liberale Venstre som havnet under sperregrensen (3,7 prosent) og er representert på Stortinget med bare tre mandater. Analysene viser at en viktig grunn var at mange liberale velgere forlot Venstre fordi man fryktet at Frp-leder Sylvi Listhaug ville bli statsminister i den borgerlige regjeringen Venstre hadde forpliktet seg til å støtte. Det ble et altfor vanskelig scenario for mange av dem.

Stor framgang for Fremskrittspartiet

Det er da også udiskutabelt at Fremskrittspartiet ble stortingsvalgets store vinner. Partiets oppslutning økte med formidable 12,2 prosent til 23,9 og Frp ble suverent største parti på borgerlig side. Dette er det beste resultatet i partiets historie.

Ved lokalvalget i 2023 kunne Høyre feire at det for første gang på hundre år gikk forbi Arbeiderpartiet og ble landets største parti. Erna Solbergs personlige popularitet var langt større enn statsministerens. Det var da også dette styringstillegget Høyre gikk til valg på. Det skulle ikke være slagord, men bare løsninger, insisterte Høyre. Nå traff ikke dette budskapet. En av grunnene kan være at en aksjeskandale rundt Solbergs ektemann, Sindre Finnes, undergravde troverdigheten. En annen at med Senterpartiet ute av Støre-regjeringen og Jens Stoltenberg tilbake i regjering, så byttet mange såkalte lillavelgere side. Dette er betegnelsen på velgere som er mest opptatt av trygg styring, og som ut fra den aktuelle situasjonen skifter mellom Arbeiderpartiet og Høyre.

I skyggen av denne dragkampen vokste Fremskrittspartiet. Ved skolevalget gjorde partiet det historisk godt. Ungdomspartileder Simen Velle vokste frem som en ny politisk stjerne. Med regjeringsårene på avstand og et vingestekket Senterparti gjenerobret Frp sin suverene posisjon blant landets misnøyevelgere. Dessuten fikk nok Frp drahjelp av en internasjonal trend der en god del

Lederskifte i Høyre etter et bittert nederlag ved stortingsvalget høsten 2025. Ine Eriksen Søreide tar over som leder; mens en noe skuffet Erna Solberg gir seg etter en enestående innsats som partileder og politiker. Tegning: Inge Grødum.

velgere, ikke minst unge menn, stemmer på partier til høyre for de kristendemokratiske styringspartiene. Da kontroversielle Sylvi Listhaug i 2021 overtok partioret, spådde mange at hun ville ta partiet markant mot høyre. Det har hun ikke gjort. Snarere har hun vist seg som en mer samlende Frp-leder enn ventet. Også hennes stil er blitt noe mindre konfronterende, selv om Frp, tross syv år i regjering, fortsatt liker å tegne et bilde av seg selv som et sterkt systemkritisk parti. Valgresultatet viste at Listhaug og partiet hennes lyktes.

Valgnederlag og lederskifte i Høyre

Erna Solberg og Høyre ble fratatt lederskapet på borgerlig side. Den bratte nedturen som endte med et elendig resultat på bare 14,6 prosent, en nedgang på 5,7, utløste sterk selvransakelse i partiet. Spesielt alvorlig er det at det ved stortingsvalget blåste en høyrevind over Norge, men det var ikke Høyre som fikk denne vinden i seilene. Med dette som bakgrunn lå det i kortene at Erna Solberg kom til å gå av som leder. Formelt skjedde dette på landsmøtet i februar 2026. Da overtok Ine Eriksen Søreide.

Hun var den foretrukne blant Høyres velgere, men nølte før hun sa ja. I over ti år har forsvars- og utenrikspolitikk vært hennes store interesseområde. I Solbergs regjeringer var hun først forsvarsminister, så utenriksminister. Og det var til Stortingets utenrikskomite hun insisterte på å gå tilbake da regjeringmakten glapp i 2021. Med andre ord: Det er svært lenge siden den nye Høyre-lederen har hatt blikket rettet mot alle de innenrikspolitiske sakene som tross alt dominerer en norsk partileders hverdag. Dette bekymret ikke Høyres landsmøte. Snarere er troen sterk på at hun og partiets nye ledelse igjen kan få Høyre til å vokse.

Samtidig innebærer dette et farvel med Solberg-epoken. Da hun overtok i 2004 lå Høyre langt nede. De første valgene under hennes ledelse nærmet seg katastrofer. Så vokste både hun og partiet i velgernes øyne. Med insisterende kraft og mot alle odds bygget hun et troverdig borgerlig regjeringalternativ som inkluderte Frp. I 2013 overtok hun nøkkeltøstet til statsministerens kontor fra Jens Stoltenberg. Der ble hun sittende i åtte år – lenger enn noen annen Høyre-leder siden partiet ble stiftet i 1884. På sin lange vakt måtte Erna Solberg håndtere en rekke kriser – fra Krim-invasjon via oljeprisfall til covid. Hun vokste på dem og opparbeidet seg meget høy tillit blant velgerne.

Da Erna Solberg gikk av som partileder hadde hun sittet lenger enn noen annen i Høyres historie, hele 22 år. Også det gjør at hennes navn vil bli skrevet inn med gullskrift i partiets historie. Men først må nok fjorårets valgnederlag glemmes.

MY ROHWEDDER

ÅRET DÅ SVERIGES LIBERALA PARTIER GICK I SANK Svensk politik 2025

Varje politiskt system har sina utmaningar. Sedan Sverigedemokraternas intåg i riksdagen för femton år sedan har den svenska parlamentariska balansen rubbats. I takt med att Sverigedemokraterna växt sig större och mer inflytelserika, har de övriga partierna i riksdagen behövt anpassa sig efter det nya politiska landskapet. Med varierat resultat.

My Rohwedder är politisk kommentator och reporter på *Aftonbladet*.

Under 2025 hände något som kommer att få stora konsekvenser för den svenska politiken i decennier framåt. Märkligt nog blev det inte en särskilt stor debatt om det. Kanske var det för att finansdepartementet hellre ville fokusera på att regeringen lagt en rekordstor höstbudget inför valåret 2026. Kanske var det för att det fanns så lite intresse för det finanspolitiska ramverket på redaktionerna. Oavsett vilket stod det klart att efter valfläskbudgeten, var pengarna slut. Om kommande regeringar skulle lyckas hålla sig till det finanspolitiska ramverket var det nu slut på pengar för nya reformer. Allt var redan in-tecknat i stora satsningar på försvaret, på infrastruktur, och i regerings fall, på sänkta skatter och tillfälligt sänkt matmoms.

På det stora hela var det inte mycket som väckte någon större debatt under 2025. Tidöpartiernas regeringssamarbete stötte inte på några större utmaningar.

Socialdemokraternas ständiga vilja att ligga så nära regeringen i de flesta politiska frågor gjorde debatten urvattnad och fattig.

Socialdemokraterna ifrågasatte väldigt lite av det som regeringen gjorde. Visst blev det debatt om reformen att sänka straffåldern till 13 år, men samtidigt lade S ett eget förslag om att sänka den till 14 år. Den strama migrationspolitiken skapade viss friktion inom socialdemokratin, men partiets strävan att ligga så nära regeringen och SD som möjligt övertrumfades alla kritiska röster.

Under hösten 2025 började det höras kritiska röster om just migrationspolitiken och det som då började beskrivas som kompetensutvisningar. Den nya strama migrationspolitiken började få konsekvenser och en konsekvens var att väletablerade människor, med jobb och skötsamma liv plötsligt utvisades.

Under hösten 2025 visste partierna fortfarande inte hur de skulle ställa sig till detta. Framförallt var ängsligheten stor inom Socialdemokraterna. När

det barkade mot jul 2025 var det uppenbart att migrationen var en fråga som skulle följa partierna in i nästa år och med all sannolikhet även bli en valfråga.

Men det som mest präglade det politiska året 2025, var hur Sveriges två liberala mittenpartier föll ihop, i kaos.

Efter valet 2014, då Sverigedemokraterna blev vågmästare, hanterade de övriga partierna situationen genom att gå samman i en pakt. Den kallades decemberöverenskommelsen och skulle utesluta Sverigedemokraterna från inflytande. Decemberöverenskommelsen höll inte mandatperioden ut och efter valet 2018 blev Sverigedemokraterna större och situationen än mer komplicerad.

Efter en historiskt lång regeringsbildning slutade det hela med att de liberala mittenpartierna Liberalerna och Centerpartiet lämnade den borgerliga gemenskapen och gick in i ett samarbete med Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Igen för att stänga Sverigedemokraterna ute från makten. Mandatperioden 2018-2022 är startskottet för den kris som Sveriges två små liberala partier, Centerpartiet och Liberalerna, upplevt under 2025.

Inga andra partier präglades lika mycket av inre konflikter, turbulens och historiskt många partiledarbyten under året. Efter nästan 100 år ser Liberalerna ut att åka ur riksdagen i nästa val, och det var under 2025 de starkt förvärrade sitt läge.

Men det började med Centerpartiet.

CENTERPARTIET

Efter valet 2018 hade Centerpartiet och Liberalerna lämnat den borgerliga alliansen för att istället samarbeta med Socialdemokraterna. Förflyttningen hade varit smärtsam för Centerpartiet men mindre så för deras väljare. Centerväljarna hade allt tydligare börjat luta åt vänster. Partiets väljare gillade Socialdemokraternas partiledare Magdalena Andersson och de ogillade verkligen Sverigedemokraterna. På det sättet befann sig Centerpartiet på en bättre plats än Liberalerna, som alltjämt fortsatte kämpa med sitt vägval och sin inställning till både Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna.

Efter valet 2022 när det bildades en moderatledd, borgerlig regering med stöd av Sverigedemokraterna, knuffades Centerpartiet allt mer åt vänster. Knuffen var inte politisk, utan handlade om deras position i det politiska landskapet.

Det hade bildats en opposition till vänster, och där befann sig också Centerpartiet. Även om Centerpartiets dåvarande partiledare Annie Lööf fortsatte att tjata om ”den breda mitten” och drömma om ett nytt ”Alliansen”, var det uppenbart för de flesta andra att borgerligheten de facto stängt dörren för Centern och valt en annan väg, genom samarbetet med Sverigedemokraterna.

Annie Lööf avgick strax efter valet 2022. Muharrem Demirok, hennes efterträdare hade en tydlig socialliberal profil och med, vad många uppfattade, ett mandat att ytterligare närma sig Socialdemokraterna.

Även Muharrem Demirok hade uppfattat sitt uppdrag så. Han hade fel. Centerpartiet var inte en skuta redo att styra vänsterut.

I två år försökte Demirok förstå sig på vad partiet ville, men misslyckades. I februari 2025 avgick han efter flera månader av interna konflikter. Avsattes är egentligen den rätta beskrivningen.

Hans avgång inledde ett av Centerpartiets mest turbulenta år i modern tid.

Centerpartiet stod utan partiledare och med samma gamla problem – hur skulle de någonsin få politiskt inflytande igen, utan att ändra sin inställning till flera av riksdagens andra partier?

Demirok hade givits en omöjlig uppgift. Utöver att göra partiet relevant och positionera Centern utan att välja sida, drogs han med dåliga opinionssiffror. Otydlighet och dålig opinion är två saker som ofta hänger ihop och att lyfta ett parti utan att berätta exakt vad partiet vill, är i stort sett omöjligt.

Ganska snart efter Demiroks avgång stod det också klart att det inte fanns någon som ville ta över, i vart fall inte någon som partiet ville ha. Bakom kulisserna pågick en intensiv övertalningskampanj att övertyga den förra C-ministern Anna Karin Hatt att komma tillbaka till politiken och ta över stafettpipen efter Demirok.

Hatt hade lämnat politiken för över ett decennium sen, men runt henne fanns det en nostalgi och en dröm om gamla goda tider, som helt förblindande valberedningen. De gjorde vad som helst för att få just henne. Till och med ge henne en högre lön än statsministern.

När de till slut kunde presentera Hatt som nästa partiledare för Centerpartiet introducerades hon nästan som en frälsare. På stämman där hon valdes några veckor senare, tidigt i maj, var det närmast hallelujastämning. Centerpartister grät och menade att partiet äntligen hade hittat hem. På första raden satt Muharrem Demirok och han undrade nog vad det var som egentligen hade hänt. Och han var inte den ende.

”Hur hamnade vi här?” frågade sig en centerpartist från scenen. Hon jämförde Demirok med andra östgötiska storheter som den svenska förvaltningens fader Birger Jarl och artisten Lars Winnerbäck. Det var inte alla som förstod varför Anna Karin Hatt skulle vara bättre lämpad att leda Centerpartiet igenom de snåriga vägval som partiet stod inför.

Anna Karin Hatt blev inte heller den räddning partiet hade hoppats på.

Istället satte Centerns entusiasm kring Anna Karin Hatt fingret på vilka snäva kriterier det är för att bli en framgångsrik politiker i Centerpartiet. Snävare än i de flesta partier. Åren med Demirok visade att majoriteten av centerpartisterna inte kände sig trygga med en ledare som inte var en centerpartistisk stereotyp. Den stereotypen ser ut så här: fötterna i myllan, ursprung på landsbygden och med rötter förankrade i centerrörelsen sen generationer. Den ser ut som Anna- Karin Hatt.

Men den här gången hade Centerpartiet låtit sig förblindas av sina egna ideal och stereotyper och så gick det åt skogen.

Redan under sommaren började det gnissla. Utöver att ha förhandlat sig till en gigantisk lön, ville Anna-Karin Hatt ha en ordentlig sommaresemester. Hatt var ledig, samtidigt fortsatte väljarstödet ner i källaren.

När hösten väl drog igång blev det allt mer tydligt att även om centerpartisterna närmast grät av glädje varje gång deras nya partiledare kom på tal, var väljarna mindre imponerade. Det lyfte inte.

Och det var något som pågick med Anna-Karin Hatt.

Onsdagen den 15 oktober började telefonerna plötsligt ringa hos Sveriges politiska journalister. Klockan var strax före 9 på morgonen och centerpartisterna som hörde av sig var i chock. Hon avgår, sa de. Det var knappt att någon trodde på dem.

När klockan slog nio stegade Hatt in i pressrummet i riksdagen och meddelade sin avgång.

Hon angav hot och hat som anledning, men kunde inte precisera vad det var som hade hänt. Hon sa att den politiska debatten blivit hård och obönhörlig under de år hon varit borta från politiken. Hon sa att hon inte ville fortsätta som partiledare och att hennes efterföljare skulle väljas på partiets stämma bara en dryg månad bort.

Chocken i partiet var total. Vissa grät. Andra var arga på valberedningen som gjort ett uselt jobb och inte lyckats vaska fram en partiledare som hade uthålligheten och viljan att göra jobbet.

Centerpartiet skulle i slutet av 2025 ha haft tre partiledare på ett år. Det var inte ett bra sätt att bli historisk på. Centerns partiledarkarusell hade blivit ett skämt.

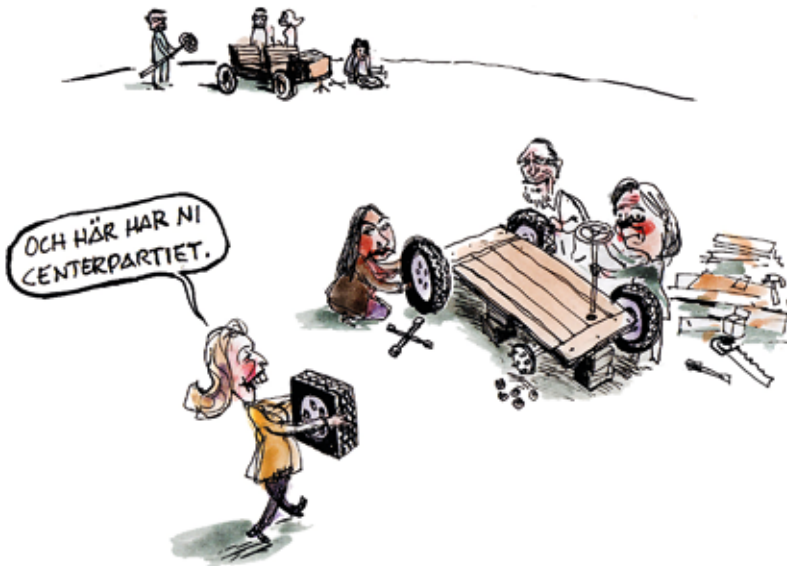
Det fanns inte heller någon självklar efterföljare.

Eller jo, det fanns ju en person. Någon som redan blivit ratad och borträknad två gånger tidigare: Elisabeth Thand Ringqvist.

Thand Ringqvist hade precis som Hatt sin bakgrund i Centern under alliansåren. Hon var precis som Hatt en av Maud Olofssons "flickor". Hon hade varit ordförande för Centerns studentförbund och var precis som Hatt och Löf en rödhårig kvinna från landsbygden. Nu var Thand Ringqvist inte från Småland, utan Jämtland, men det fick väl duga.

Vid stämman i november valdes Elisabeth Thand Ringqvist till Centerpartiets nya partiledare. Tillställningen var betydligt mindre festlig än när Anna-Karin Hatt valdes bara sex månader tidigare.

Under samma stämma tackades Anna Karin Hatt av och igen grät centerpartisterna och talade om henne som partiets stora räddare i nöden. Samtidigt fick Thand Ringqvist frågor om hur Centerpartiet nu såg på Socialdemokraterna och möjligheterna att sitta i en regering med dem.

Centerpartiet och utsikterna att bygga samarbete med Socialdemokraterna och vänstersidan. Från vänster Elisabeth Thand Ringqvist (C), Nooshi Dadgostar (V), Daniel Helldén (MP), Magdalena Andersson (S). Tidöpartierna en bit bort, har bättre fått ihop sitt lag. Teckning: Magnus Bard.

Nu var regeringsfrågan Thand Ringqvists surdeg. Ny partiledare, samma gamla dilemma som både Hatt och Demirok kämpat med.

När Centerpartiet nu lämnar 2025 bakom sig är det med många brustna hjärtan och en krossad dröm om att det skulle gå att återvända till en tid när allt var enkelt för Centerpartiet. En tid när Centern var ett borgerligt parti som andra borgerliga partier ville samarbeta med. En tid där väljarna brydde sig om liberalism och frihet och där det inte fanns sverigedemokrater och vänsterpartister som blockerade Centerns möjligheter att vara med och styra landet.

För verkligheten ser annorlunda ut nu 2025.

Centerpartiet är inte längre välkommet i borgerligheten. Förutom att inte vilja samarbeta med SD finns det en djupgående schism mellan Centerpartiet och Moderaterna, grundad i sveket när Centern lämnade alliansen 2018.

Verkligheten ser ut så att Centerpartiet inte har något annat val än att närma sig Socialdemokraterna, om de vill vara en del av regeringsmakten.

Ett av Elisabeth Thand Ringqvists första besked när hon var vald, var att hon inte tänkte ge något besked i regeringsfrågan före valet hösten 2026. Ett beslut som kan få stora konsekvenser. Väljarna vill veta vem Centern kan tänka sig att samarbeta med.

Verkligheten ser också ut så att med ett turbulent år bakom sig och med en nyvald, okänd partiledare har Centern inte råd med några fler misstag.

För att komma in i Sveriges riksdag behöver ett parti över fyra procent av väljarnas röster, och just nu visar väljarna inte särskilt mycket intresse för de små liberala partierna i mitten av det politiska landskapet.

Det är bara att fråga Centerns systerparti Liberalerna, hur det går för dem.

LIBERALERNA

Liberalerna var redan i kris när de samlades till sitt partimöte i slutet av mars 2025. Opinionen var i botten. Under det senaste året hade de inte lyckats ta sig över 3 procent i väljarstöd vid mer än enstaka tillfällen. Under ytan pyrde missnöjet med partiets ledning. Inte minst partiledaren Johan Pehrson och partisekreteraren Jakob Olofsgård var föremål för intern kritik. Partiet stod återigen inför ett vägsکیل och det var tydligt att det inte fanns förtroende för den sittande ledningen att lotsa partiet framåt genom dessa svåra beslut.

Liberalerna stod än en gång inför frågan hur de skulle ställa sig till Sverigedemokraterna. Mer än halvvägs in i mandatperioden började det bli dags för partiet att bestämma sig, skulle de acceptera att sitta i en regering med SD eller inte?. Tidösamarbetet fungerade bra, men Liberalerna hade svårt att hävda sig och väljarna verkade ha glömt att de ens fanns. Nu var det snart val igen och partiet började få panik.

Liberalerna var ett parti som verkat närmast immunt mot inre slitningar, låga opinionssiffror och tvära kast i den politiska inriktningen. Oavsett bråk verkade de alltid hålla humöret uppe. Men någonstans här, våren 2025, tog optimismen slut i Liberalerna.

Att partiet fortsatte att trippa som katten kring het gröt runt regeringsfrågan hade börjat irritera många i partiet. Regeringsfrågan var ständigt närvarande, men när partiet träffades i Karlstad i mars var den inte ens på agendan. Under helgen presenterade partiet istället ett nytt visionsprogram, Selma. Ett projekt som skulle läka gamla sår och ena rörelsen, enligt partiledningen. Ett ovälkommet steg närmare ett regeringssamarbete med SD, sa kritikerna. Och de var många.

Missnöjet med partiledningens passivitet i regeringsfrågan kan dock inte förklara det kaos som utbröt i Liberalerna, veckorna efter partidagarna i Karlstad.

Ett par veckor senare, inom loppet av några timmar, förlorade Liberalerna flera av sina toppolitiker. Först avgick jämställdhetsminister Paulina Brandberg, en timme senare lämnade partisekreterare Olofsgård sin post och liberalernas kanslichef i riksdagen kastade in handduken senare samma kväll. Brandberg sade sig hoppa av på grund av familjesکیل och Olofsgårds anledningar var och är, fortfarande höljda i dunkel.

Några veckor senare hade också partiledaren Johan Pehrson avgått. Det var som om Liberalerna bestämt sig för att aktivt skjuta sig själva i sank.

Missnöjet med Johan Pehrson hade bubblat under ytan en längre tid.

Avgående partiledare lämnar det sjunkande Liberalerna. Från höger Jan Björklund (2007-2019), Nyamko Sabuni (2019-2022), Johan Pehrson (2022-2025). På piren Simona Mohamsson. Teckning: Magnus Bard.

Pehrson tog över som partiledare bara några månader innan valet 2022 och ansågs i stort sett ha varit avgörande för att partiet klarade sig kvar i riksdagen den gången. Men det tog inte lång tid innan missnöjet med hans ledarstil började växa. Pehrson, som hade gjort sig känd som ”killen vid grillen” under valrörelsen, hade en ledarstil som ansågs slapp och undvikande. Ju närmare partiet kom ett oundvikligt beslut i regeringsfrågan, desto större blev missnöjet med att Pehrson inte tog tag i frågan.

I slutet av april var förtroendet förbrukat.

Egentligen var Liberalernas problem inte Johan Pehrson utan det ängsliga och oförutsägbara sättet som partiet hanterade sina motgångar på. Men Liberalerna hoppades ännu en gång på en enkel lösning på sin kris och på en räddare i nöden. Någon som kunde svepa fram över väljarna och inspirera dem att rösta på Liberalerna i valet 2026. Partiet såg två personer med potential – partiveteranen Lotta Edholm och kronprinsessan Romina Pourmokhtari.

Det skulle visa sig att ingen av dem var villig att hoppa på det sjunkande skeppet Liberalerna. Partiets valberedning hade bara en dryg månad på sig att vaska fram en kandidat.

Ingen av partiets föreslagna kandidater verkade heller beredda att lägga sina politiska karriärer i händerna på tvåprocentpartiet som under de senaste åren återkommande kollapsat i kaos och inre motsättningar.

I andra partier blir partiledarval ofta en strid om topposten, men i Liberalerna 2025 var det en post någon var tvungen att offra sig på.

I mitten av juni, med bara några få dagar kvar till deadline hade Liberalernas valberedning inte lyckats ta fram en ny partiledarkandidat. De lade all sin tid att försöka övertyga Romina Pourmokhtari, som hårdnackat stod fast vid sitt nej.

Till slut blev det Simona Mohamsson. Det fanns helt enkelt ingen annan.

Mohamsson är som klippt och skuren för uppdraget, sa valberedningen, men alla visste att hon inte ens varit tredjehandsvalet.

När ett parti byter partiledare i en opinionsmässig kris, när de drömmer om att partiledarbytet ska leda till ett magiskt lyft i opinionen. De hoppas på att väljarna ska få upp ögonen för partiet och att nyhetens behag runt den nya partiledaren ska locka horder av väljare.

Det drömde Liberalerna också om. Vad de fick var, precis som Centerpartiet, samma gamla problem.

Simona Mohamsson gick in i partiledarskapet med hårda nypor. Det skulle vara slut på bråk och läckor till media. Från och med nu skulle Liberalerna vara Simona Mohamsson-partiet och hon krävde att de skulle följa henne oavsett vilken väg hon tog. Det blev snart uppenbart att hon varken kände sitt parti tillräckligt väl, eller hade förstått problemet som Liberalerna stod inför.

I Tidösamarbetet där Liberalerna ingick, fanns det inte något utrymme för ett litet liberalt parti i mitten. Sverigedemokraterna var den dominerande kraften och hela regeringen byggde på ett politiskt avtal där SD fått igenom sin politik och Liberalerna kompromissat bort sin.

Moderaterna hade statsministerposten och alla tunga ministerposterna. Deras position som den samlande kraften i regeringssamarbetet även framåt, var självklar.

Kristdemokraterna kämpade på sitt håll, men de hade å andra sidan Ebba Busch som partiledare, en politiker som skulle kunna göra sin röst hörd igenom den mest högljudda kakafoni. Kristdemokraternas och Ebba Buschs amerikaniserade högerkonservatism låg dessutom betydligt bättre i tiden än Liberalernas socialliberalism.

Liberalernas roll var generöst uttryckt otydlig.

Mohamsson behövde nu definiera en tydlig roll för Liberalerna och ta dem in i framtiden. Utmaningen var att det fanns många olika uppfattningar i partiet om hur den rollen skulle se ut.

En högljudd del av partiet ville distansera sig från SD, lämna Tidösamarbetet bakom sig och inte ha något att göra med SD i framtiden. En annan, nästan lika högljudd del av partiet, tyckte att det var lika bra att acceptera Sverigedemokraterna fullt ut och vara öppna för att sitta i samma regering som SD.

Det enda alla var överens om var att vägvalet var ett ödesval.

I november 2025 samlades Liberalerna, också de i Karlstad, för att sätta ner foten i regeringsfrågan. Partiledningen hade redan presenterat sitt förslag.

Partiledningens förslag var att Liberalerna inte skulle acceptera Sverigedemokraterna i en regering och inte heller släppa fram en regeringen där SD ingick. De hade alltså lagt till ytterligare en röd linje till en redan komplicerad situation. Med ett leende sa Simona Mohamsson samtidigt att Liberalerna skulle verka för och ville se en moderat statsminister även efter nästa val.

Ett vägval som var obegripligt inte bara för den breda allmänheten och alla journalister, utan också för de flesta liberaler.

Det gick inte ihop.

Omröstningen skulle ske sent på kvällen en fredag. Partiet hade poppat popcorn som delades ut, men stämningen var låg.

Redan nästa dag sa ledande liberaler att det var ett obegripligt beslut, men att det i alla fall var ett beslut. De flesta var också överens om att Simona Mohamsson skrivit under Liberalernas dödsdom. Nu skulle Liberalerna definitivt åka ur riksdagen efter nästa val.

Väljarna var inte heller med på tåget.

Under hösten fortsatte Liberalernas väljarstöd att dala och med det sjönk också humöret internt i partiet. Det tog inte många veckor innan det hördes viskande röster om att Simona Mohamsson måste bytas ut och vägvalet göras om. Det viskades om ett bortre datum, en deadline då det måste ha vänt. Hade det inte vänt till våren skulle Mohamsson bort, vägvalet göras om och Liberalerna öppna upp för SD.

De som såg detta som en realistisk plan verkade ha glömt att det inte fanns någon med möjligheterna, erfarenheten och kapaciteten att rädda partiet som stod på tur. De verkade ha glömt att det var därför de nu hade Simona Mohamsson som partiledare.

Det var som om de inte såg att dilemmat inte var vem som styrde partiet, utan partiets omöjliga position.

HUR HAMNADE C OCH L HÄR?

Det är inte kul att vara partiledare för ett litet parti som kämpar för sin överlevnad. Förutom den stora personliga kostnaden att ge sig in i politiken, fanns det i fallet med Centern och Liberalerna en övervägande risk att bli en loser. Och det är det ingen politiker som vill bli!

Centerpartiets nostalgiska dröm om svunna tider och dåtida borgerliga allianser ledde dem till Anna-Karin Hatt. Hon lät sig till slut övertalas men lämnade posten med buller och bång efter bara några månader. Visst angav hon hot och hat och den personliga kostnaden, men det hade ganska snabbt visat sig att väljarna inte välkomnat henne lika översvallande som partiet hade gjort. Risken för att hennes frälsning skulle falla platt var överhängande och Hatt såg nog framför sig många år med toppjobb i näringslivet även efter sitt partiledarskap. Att köra ett parti i botten skulle inte se bra ut på hennes CV.

I Liberalernas fall var det helt enkelt ingen som ville bli den partiledare som ledde partiet ut ur riksdagen. Ingen av partiets toppolitiker ville förstöra för sina egna framtida karriärer på det sättet, vare sig de skulle stanna i politiken eller fortsätta ut i näringslivet.

DILEMMAT

Grunden till både Centerpartiets och Liberalernas problem stavas Sverigedemokraterna. Partiernas kluvna inställning till SD är ett första problem. Ett annat är att Centern och Liberalerna inte heller vet hur de ska hantera konsekvenserna av de vägval de gjort, kopplat till Sverigedemokraterna.

Centern och Liberalerna har gjort olika vägval, men konsekvenserna har blivit det samma: interna konflikter och vikande väljarstöd.

Centerpartiet valde att stå kvar vid sitt starka SD-motstånd. Konsekvensen av deras ställningstagandet är att partiet slitits itu. Motståndet mot SD har i realiteten gjort det omöjligt för Centern att samarbeta med den borgerliga högersidan. För att Centerpartiet ska få politiskt inflytande kvarstår alternativet att samarbeta med Socialdemokraterna och den medföljande vänstersidan. Det är långtifrån alla nöjda med i Centern. Under 2025 kostade det också partiet en partiledare.

För det kommande året, valåret 2026 har den nya centerledaren meddelat att hon inte kommer att ta ställning för varken Moderaterna eller Socialdemokraterna som regeringsbildare. En inställning som med all sannolikhet kommer straffas av väljarna i valet.

För Liberalernas del kan deras relation till Sverigedemokraterna inte beskrivas som någon annat än en berg-och-dal-bana. Under 2025 lyckades de inte heller förtydliga sin position i relation till Sverigedemokraterna. Tvärtom var de som ett djur i kvicksand, ju mer de kämpade, desto djupare sjönk de mot undergången.

Liberalerna lämnade 2025 bakom sig i sämre skick än de inledde året, en bedrift i sig. Den svenska blockpolitiken är stark och den har börjat skörda offer.

I kampen mellan Socialdemokraterna, Sverigedemokraterna och Moderaterna om vem som ska vara den dominerande politiska kraften i svensk politik, har de små liberala mittenpartierna hamnat i skottgluggen.

Det politiska landskapet i Sverige 2025 var inte anpassat för mindre partier och absolut inte anpassat för mindre partier i mitten.

Istället hade två tydliga block bildats: ett till vänster med en socialdemokratiskt ledd regering som tvingas samarbeta med Vänsterpartiet, och ett till höger där ett borgerligt block, lett av Moderaterna som cementerat sitt samarbete med SD. Det fanns inga mittenalternativ och mittenpartierna kommer att behöva göra svåra val under 2026.

Som det ser ut våren 2026 finns det med stor sannolikhet ett parti mindre i Sveriges riksdag efter valet i höst.

JAN KLØVSTAD

KVARDAGSLEGE PROBLEM OG I SENTRUM AV VERDA Færøyane, Grønland og Åland Politikk og økonomi året 2025

Færøyane, Grønland og Åland er samfunn med få menneske og viktige strategiske plasseringar i geopolitikken. Særleg er Grønland midt i storpolitikken, i eit stormande år med utspel frå USAs president som har sjokkert heile den vestlege demokratiske verda. Dei sjølvstyrde områda får stadig meir sentral plass i det nordiske samarbeidet, både uformelt og formelt. Nå har alle tre fått fast plass i Nordisk råds presidium.

Jan Kløvstad er sekretær i LFs norske avdeling, og har tidlegare vore direktør for Nordens huis på Færøyane og Katuaq – Grønlands kulturhus.

Færøyane året 2025 *Tunnelbygging og fiskerikvoter*

Tunnel til Suðuroy, risiko for kraftig reduksjon i fiskeri-inntektene, krevjande internasjonale forhandlingar og ny abortlov er blant dei viktigaste sakene i færøysk samfunnsliv i 2025. I tillegg kjem suksess i kulturlivet og idretten. Dei to færøyske medlemmene i det danske Folketinget får stadig større gjennomslag for færøyske interesser i statsbudsjetta (finansloven) i tråd med at geopolitikken gjer Nord-Atlanteren stadig meir sentral.

Sandóy har fått 87 nye innbyggjarar og det er betalt ut 16,2% meir i løn til folk på Sandóy i 2025 enn året før. Den litt over 11 km lange tunnelen til øya har skapt ny optimisme, og altså klare og målbare resultat både i tilflytting og lønsutbetalingar. På heile øya er det kome nye hus. Tomme hus er tatt i bruk, og det er bygt hyttefelt (sommarhus). Også trafikktalet i den lange tunnelen frå Tórshavn mot Eysturoy, tunnelen til Klaksvík og mellom Vágur der flyplassen ligg og Streymoy viser vekst.

Den store samferdslesaka framover er tunnel til Suðuroy. Kan 54 870 menneske, fiskeriinntekter og turisme klare å finansiere ein undersjøisk tunnel på godt over 20 km? Landsbanksjefen åtvarar, lagmann Aksel Johannessen og fleirtalet i Lagtinget seier at tunnelen vil kome. Ein fjerdedel av færøyingane

seier i ei meiningsmåling i 2025 at dei vil ha tunnel, ein fjerdedel seier at Færøyane ikkje har råd. Rundt halvparten har ikkje bestemt seg. Suðuroy har sju av dei 33 medlemmene i Lagtinget. Politikarar derifrå argumenterer med at snarleg innkjøp av ny ferje mellom Tórshavn og Suðuroy og alle vedlikehalds- og driftsutgifter med ferja vil gjere tunnelalternativet lønsamt. «Vi har ikkje råd til å la vere», seier dei.

Mørkare økonomiske skyar

Men økonomien på Færøyane begynner å bli vanskelegare. Makrellkvoten for 2026 blir mykje lågare enn før, ein enorm reduksjon på 48%. Like før jul blei den samla torskekvote i Barentshavet avtalt med Norge til 285 000 tonn i 2026. Det er det lågaste sidan 1991, 16 % lågare enn i 2025. Finansminister Ruth Vang (Framsókn) melder at landsbudsjettet skal reduserast med 55 millionar danske kroner i 2026, 90 millionar i 2027 og 125 millionar i 2027. Rett nok klarte regjeringa å redusere utgiftene med 72 millionar i 2025, men det er vanskeleg å få rekneskapen til å gå i balanse. Dei nemnte fiskekvotane gjer det ikkje lettare.

Færøyane har klart meisterstykket å forhandle fram berre 10% toll frå USA, samtidig som det for første gong er laga handelsavtale med Brasil som opnar for fiskeeksport til ein ny stor marknad. Forhandlingane med Russland har vore vanskelegare. Regjeringa har forsøkt å følgje dei andre nordiske landa, med ein viss irritasjon over at Norge snakkar høgt om støtte til Ukraina og samtidig er meir open for handel med Russland enn dei andre nordiske landa. Fólkaflokkurin og dei store økonomiske interessene i fiskeriindustrien i Klaksvík og andre byar og bygder har argumentert med at vesle Færøyane må tenke eigen økonomi framfor internasjonal solidaritet.

Sjølvestemt abort

Abort har vore eit vanskeleg tema i færøysk politikk og samfunnsliv. Når kjønnsfordelinga i Lagtinget har vore mykje meir mannsdominert enn i resten av Norden, har det tatt tid før det har kome ein abortlov nokonlunde i samsvar med andre land. Færøyske kvinner har til nå måtta reise til Danmark for å ta abort. Men seinhaustes i 2025 vedtok Lagtinget i tre påfølgande voteringar med 17 mot 16 stemmer å gi kvinner rett til sjølvestemt abort fram til tolvte veke. Kringvarp Føroya (færøysk radio og fjernsyn) trykte namneliste som viste kva kvar enkelt hadde stemt for. For sjølvestemt abort stemte 9 kvinner og 8 menn. Mot abort stemte 14 menn og 2 kvinner. Fólkaflokkurin og Miðflokkurin stemte samla mot. Tjøðveldi og Javnaðarflokkurin var samla for, mens Framsókn og Sambandsflokkurin delte seg.

Inn i eit valår?

Det er sjeldan at ei færøysk regjering har fleirtal meir enn ein periode. Like før jul viste ei meiningsmåling at regjeringspartia Javnaðarflokkurin, Tjóðveldi og Framsókn til saman mistar seks mandat i Lagtinget. Det er den konservative Fólkaflokkurin som tar alle desse seks mandata, med framgang med nesten 17% til 35,6% frå valet i 2022. Det er sosialdemokratane Javnaðarflokkurin som mistar mest, med minus på 11,5% og fire mandat. Det blir truleg val i 2026, og om denne meiningsmålinga også er valresultatet kan det bli ei sentrum-høgre regjering med den unge Beinir Johannessen i Fólkaflokkurin som statsminister.

Heider og imponerande resultat

Vónbjørt Vang vann Nordisk Råds litteraturpris for diktsamlinga *Svørt orkidé* med juryens grunngjeving om «hudløse dikt og et sterkt visuelt uttrykk ... som utvider moderskapets språk og gir sorgens vesen nye dimensjoner». Også Nordisk råds filmpris gjekk til Færøyan for filmen *Seinasta paradís á jørð* av regissøren og manusforfattaren Sakaris Stórá. Filmen har stor suksess på filmfestivalar over store delar av verda.

Også i idrett utmerkar Færøyan seg. 4-0 over Montenegro og 2-1 over Tsjekkia i VM-kvalifisering i fotball heldt nesten til å kome med til VM. Det debuterande kvinnelandslaget i handball slo Spania (!) og spelte uavgjort mot Serbia i gruppespelet i VM. Det blei også lagt merke til at magasinet Forbes kåra bygda Gásadalur til den femte vakraste bygda i heile verda. Berre Reine i Lofoten blei rangert høgare i Norden, på tredje plass!

Turismen til Færøyan set stadig nye rekordar. Nytt nå er «idrettsturismen» ut av Færøyan, med ekstrasfly til store meisterskap i handball. I januar 2026 sette Atlantsflog opp over 25 charterfly til EM i handball for menn i Oslo, i tillegg til at 1000 menneske reiste med båten Norrøna!

Grønland året 2025

«Gjensidighet, tillit og respekt», seier Grønlands nye leiar

Det blei eit dramatisk år for Grønland. Det starta med eit manipuleringsbesøk frå Donald Trump jr. Og det enda med at president Donald Trump utnemnte ein spesialutsending med klart mandat om at Grønland skal bli ein del av USA. Grønland har protestert, Danmark har protestert – danske tryggleiksinteresser har til og med peika på USA som ein trussel mot Danmark. Kong Frederik, statsminister Mette Frederiksen, leiinga i EU og president Emmanuel Macron har besøkt Grønland i solidaritet. Få dagar inn i det nye året posta ein sentral Trump-rådgivar eit bilde av Grønland sveipt i USAs flagg og teksten «Soon» på plattformen X, berre timar etter at USA hadde gått til aksjon i Venezuela. Dette storpolitiske presset ser ut til å halde fram ei god stund enno.

Landstingsval

Midt oppi alt dette var det landstingsval i mars. Truslane utanfrå låg som ein skugge over valet som samla stor utanlandsk interesse. Innanlands var det også stor frustrasjon over ein ny fiskerilov som koalisjonen mellom IA og Siumut hadde vedtatt. Mange trudde protestpartiet Naleraq skulle vinne. Men det sosial-liberale partiet Demokratiit skapte sensasjon og blei det klart største partiet. Folk søkte ansvar, samarbeid og trygg økonomi. Det stadig meir sentrumsorienterte IA mista mange veljarar, og Siumut gjorde det dårlegaste valet i si historie. Men alle tre var foran det høgtropande Naleraq. Demokratiitleiaren Jens-Frederik Nielsen blei den store vinnaren med 4850 personlege stemmer, foran avgåande statsminister Múte B. Egede i IA med 3256 stemmer. Aki-Matilda Høegh Dam, innvald i Folketinget for Siumut som ein av dei to grønlandske representantane der, gjekk ut av Siumut og inn i Naleraq. Ho fekk 2954 stemmer i landstingsvalet, og løfta nesten aleine valresultatet for Naleraq. Høgh-Dam varsla at ho går ut av Folketinget, men har fortsatt med dobbeltmandat i alle fall ut året. Ho brukte folketingsmandatet sitt til å føre valkamp ved å tale grønlandsk og innførte at både færøysk og grønlandsk kan brukast frå Folketingets talarstol. Det var mange av Naleraq og Siumuts veljarar glade for. Siumut tapte veljarar til Naleraq, truleg mest på denne saka.

45% av dei valte til Landstinget er kvinner, den beste kvinnerepresentasjonen i grønlandsk historie.

Jens-Frederik Nielsen danna ei brei samlingsregjering, der Demokratiit, IA, Siumut og også det liberale Atassut blei med. 23 av dei 31 representantane i Inatsisartut står bak regjeringa. Berre Naleraq står utanfor. IA-leiar Múte B. Egede blei finansminister og Vivian Motzfeldt fortsatte som utanriksminister. Da regjeringa tiltrådte, sa Nielsen til avisa *Sermitsiaq* at regjeringa ville starte forhandlingar med den danske stat med sikte på å skape fornya og moderne rammer for det framtidige samarbeidet

Grønland har større utfordringar internt. Det er stor mangel på arbeidskraft i bygder og utkantar enn i Nuuk. I bygdene med godt fiske etter hellefisk (kveite) er det nesten ingen arbeidslause. Det er stor mangel på kvalifisert arbeidskraft i heile Grønland, særleg når det gjeld eldreomsorg.

Grønlands statistikkbyrå er pessimistisk om folketalet framover, og spør at det vil bu rundt 46 000 menneske i landet i år 2049, mens det nå er over 56 000.

Vanskelege saker mot løysing?

Dei 143 kvinnene som har søkt Danmark om erstatning i spiralskandalen er tilkjent 300 000 DKK kvar, etter vedtak i Danmarks regjering. Dei juridisk farlause har fått forsikringar om at sakene og krava deira ikkje blir forelda, og kravet i danske kommunar om ein spesiell foreldretest av grønlandske foreldre som fosterforeldre er fråfalle.

Tillitsbyggande arbeid

Det jamne, tillitsbyggande arbeidet i Folketinget og mellom dei to regjeringane gir resultat. Frå 2026 til 2029 sender Danmark 1,6 milliardar danske kroner til Grønland, i tillegg til dei 4,6 milliardar årleg til statens eigne ansvarsområde i Grønland, som blant anna sjukehus, bustader og ny infrastruktur. Dei fleste pengane blei likevel løyvd til opprusting i Grønland og i Arktis. Forsvarsavtalen 2024-2033 del 1 inneheld 14,6 milliardar og del 2 er på 24,6 milliardar. Dermed er Grønland og Arktis som militært lågspenningsområde historie. I tillegg har Danmark lagt på bordet store summar i ny forsvarsavtale. I det danske statsbudsjettet (Finansloven) for 2026 er det meir pengar til Grønland enn før. Begge folketingsmedlemmer har gjennom år opparbeidd tillit i alle danske parti og blir lytta til også når det gjeld konkrete avtalar og pengar mellom Danmark og Grønland.

Eit samla Norden og EU står saman med Grønland. Det kan vise seg å vere heilt nødvendig dei komande tre åra.

Åland året 2025

Havvind, helse og skjergardstrafikk

Revisjon av sjølvstyreloven, med meir makt til Åland og mindre detaljstyring frå Helsingfors er eit sterkt ønske frå eit så godt som samla politisk miljø. Utviklinga på Færøyane og i Grønland gir inspirasjon, og dei tre sjølvstyrde områda blir stadig meir lytta til i nordisk politikk. Nå skal forhandlingane mellom Åland og Finland om revisjon av sjølvstyreloven i gang igjen. I september skreiv Ålands riksdagsmedlem Mats Löfström i ei pressemelding at «Riksdagens grundlagsutskott har godkännt ett enhälligt utlåtande där man upprepar vikten av att totalreformen av självstyrelselagen för Åland förs vidare till riksdagen under innevarande mandatperiod.» Löfström er medlem av grunnlovsutvalet i Finlands riksdag. At Åland bidrar positivt til den samla økonomien i Finland er også eit sterkt argument for meir sjølvstyre.

Hovudstaden Mariehamn har rekordoverskot, men skjergardskommunane slit med underskot. Ein ny plan for tilsyn med kommuneøkonomien inneheld moment som kan gi landskapsregjeringa meir makt til å gripe inn, også med kommunesamanslåingar, eit tema som vil skape usemje og harde diskusjonar – enda ein gong.

Havvind, ÅHS og skjergardstrafikken

Vanskelege tema i ålandsk politikk i 2025 har blant anna vore det planlagte Sunnavind, eit stort havvindsprosjekt, omlegging av skjergardstrafikken med omfattande endringar i ruteplanar og stadig tilbakevendande problem for ÅHS – Ålands Helsa- og Sjukvård.

Havvind handlar om store investeringar og driftsutgifter for eit samfunn med rundt 30 000 menneske. Mange vil ha grønare energi ved å satse på havvind, noen

er urolege for verknader for fuglelivet og noen er engstelege for økonomien i ei uroleg tid og stadige endringar i internasjonal politikk om energi.

Åland er eit øysamfunn. Mellom noen av øyane med kortaste avstandar er det kome bruer, men ennå ingen undersjøiske tunnelar som på Færøyane. Skjergardstrafikken er eit omfattande puslespel som skal gi folk sjanse til å kome seg raskt fram og tilbake til arbeid, fritidsbesøk og sjukehus. Alt dette må henge saman, tidsmessig og økonomisk. Regjeringas forslag med omstilling til billegare, meir effektiv og grønarare trafikk blei møtt med stor mobilisering og demonstrasjonsmøte. Ein delegasjon på over 100 skjergardsbuarar oppsøkte Lagtinget. Men regjeringa stod på sitt.

Det finst også dei, særleg vest i Finland, som tenker langsiktig på fastlandssamband med bruer og undersjøiske tunnelar mellom Finland og Sverige over Åland.

Helse- og omsorgssektoren er sårbar. Åland kan ikkje dekke alle spesialistområde, og er avhengig både av effektivt system på Åland og gode samarbeidsavtalar med Finland og Sverige. I 2025 kom det fram at klientar/pasientar som har langvarige institusjonsopphald i Sverige mistar pensjonsrettar i Finland/Åland. Dette blir det nå arbeidd for å finne løysingar på. Internt på Åland har det vore mykje kritikk av og mistillit til ÅHS. Mot slutten av året valde direktøren å gå av. Presset blei for hardt på denne uriasposten. Konfliktane minner mykje om konfliktane omkring innføring av nye datasystem og strukturendringar i sjukehus- og helsevesen i andre land.

Trafikken til og via Åland har tatt seg godt opp etter pandemien for fire og fem år sidan. For eksempel har Eckerökonsernen kjøpt eit nytt skip for å få plass til fleire passasjerar, og også plass til bubilturistar mellom Åland og Nådendal.

Åland har også bidratt sterkt til støtte for Ukraina, med ei løyving på 3 millionar euro. Presidentfrua Olena Zelenska kom på besøk for å takke for støtta, og halde foredrag. Også Julija Navalnaya, enka etter opposisjonsleiaren Aleksej Navalnyj som Putinregimet sendte i døden, kom til Åland. Finlands president, fleire svenske partileiarar og andre med viktige roller i internasjonal politikk kom. Sikkerheitssituasjonen i Østersjøen, den russiske skyggeflåten og viljen til å vise respekt for Åland som fredsnasjon og det ålandske sjølvstyret var blant emna for besøka.

Stemminga i Lagtinget var ikkje alltid like god dette året. Obunden Samling stilte mistillitsforslag mot regjeringa, fordi elektrifisering av Töftölinjen kosta meir enn regjeringa hadde sagt. Regjeringa overlevde mistilliten med solid fleirtal, men lantråd Katrine Sjögren lova likevel betre informasjon framover.

Den internasjonale suksessen med filmen *Stormskärs Maja* med opptak i den ålandske skjergarden gav grunnlag for diskusjonar om konkrete tiltak for å marknadsføre Åland som arena både for film og litteratur framover. I 2025 kunne også Nordens Institut på Åland feire 40 år som viktig brubyggar og initiativtakar for nordisk kultur til Åland og profesjonalisering av Ålands kulturliv.

HENRIK WIVEL

KVINDERNES MODERNE GENNEMBRUD 1880-1910

Da den internationalt orienterede danske litterat Georg Brandes i slutningen af 1800-tallet intonerede Det moderne gennembrud lød det, at samtidens problemer skulle sættes under debat i litteraturen og kunsten, herunder ikke mindst de kønspolitiske. Det skabte et kunstnerisk og organisatorisk frirum, som de kvindelige kunstnere de følgende årtier definerede som deres.

Kvinderne i Norden skabte kreative fællesskaber, udstillede, skrev og markerede sig i bredt i offentligheden og opnåede betydelig succes. En række antologier, udstillinger og bøger fokuserer på emnet og spørger direkte og indirekte, hvorfor de markante kvindelige kunstnere mistede momentum i kunstens historie i store dele af 1900-tallet, hvor de savnede bred repræsentation.

Henrik Wivel er *Nordisk Tidsskrifts* redaktør i Danmark.

I Norden har de seneste par årtier budt på en række udstillinger og publikationer, som har det tilfælles, at de tematiserer de kvindelige kunstneres markante gennembrud omkring år 1900; hvorfor det ikke varede ved og hvorfor nogle af de kvindelige kunstnere i den eksisterende kunsthistorie tilsyneladende aldrig blev skrevet ind eller fik fokus, men blev afskrevet på få linjer.

Bare inden for det seneste årti er der udgivet publikationer og har været udstillinger i Skandinavien med en række kvindelige kunstnere. Disse har i realiteten aldrig været skrevet helt ud, men svinget ind og ud med kunstens konjunkturer og i perioder befundet sig under radaren, eksempelvis: norske Harriet Backer og Kitty Kielland, svenske Hanna Hirsch-Pauli og Julia Beck, finske Helene Westermarck og Ellen Thesleff, danskerne Bertha Wegmann, Anna Syberg og Anne Marie Carl Nielsen. To kunstnere, der, lige siden deres debut omkring år 1900, har været estimerede og bredt anerkendte er danske Anna Ancher og finske Helene Schjerfbeck. Sidstnævnte er i dag internationalt berømt og i 2026 udstillet på Metropolitan i New York, førstnævnte er på vej til at blive det efter en applauderet soloudstilling i London i 2025.

Men symptomatisk for den gradvise udvikling af ny opfattelse af de kvindelige kunstnere er svenske Hilma av Klint, som blev genopdaget i 1980'erne og i dag regnes for en af de centrale skikkelser i udviklingen af den internationale

modernisme og abstraktion. Det har taget henved 40 år at få placeret Hilma av Klint, hvor hun hører hjemme. Noget tilsvarende kan siges om forskningen, publiceringen og udstillingerne af de øvrige kvindelige kunstnere. Den helt afgørende pionerudstilling var *De drogo till Paris*, der viste ikke mindre end 250 værker af kvindelige svenske, danske, norske og finske kunstnere fra gennembrudsårene i 1880erne i Liljevalchs Konsthall i Stockholm. Det var virkelig et øjenåbnende kunsthistorisk nybrud og et vidnesbyrd, som dokumenterede urimeligheden af, at flere af disse kunstnere savnede ordentlig repræsentation i museernes ophængninger og i billedkunstens oversigtsværker. Udstillingen fandt sted i 1988. Først i dag, små 40 år senere, er der virkelig ved at ske noget, som på sigt kan etablere et mere ligeligt fokus på mandlige og kvindelige kunstnere i museer og publikationer, og forhåbentlig betyde en gradvis udsoning af den trættende frontkrig mellem feministiske kunsthistorikere og en traditionelt mandsdomineret historietænkning, der længe har savnet gyldighed og reelt ikke længere har et fundament at stå på. Præmissen for den kunsthistoriske fortælling er ændret og kønnene som historisk fastlåste antagonismer udlevet.

Denne glædelige udvikling, hvor de flere hundreder kvindelige kunstnere fra deres vitterlige gennembrud omkring år 1900 igen er kommet i fokus i kunsthistorien igennem en række udstillinger og publikationer op igennem 00erne og 2010erne, er de sidste år markeret ved langt fyldigere repræsentationer på

Harriet Backer: Portræt af Kitty Kielland. Paris 1883. Olie på lærred. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo.

de nationale hovedmuseer, ikke mindst dem, som er renoveret eller nybygget det seneste årti som Nasjonalmuseum for kunst, arkitektur og design i Oslo og Nationalmuseum i Stockholm. Ud over aktuelle forskningsbaserede kataloger til de retrospektive udstillinger med ovennævnte kunstnere som Wegmann, Ancher, Syberg, Pauli, Backer, Schjerfbeck og Klint er der kommet en buket af bøger, som drager andre i for mange år usete kunstnere frem og forsøger at etablere et empirisk og forskningsmæssigt solidt grundlag for en ny fortælling om de kvindelige kunstnere omkring år 1900, deres kreative og personlige frigørelse, og tillige forsøger at gøre op med den konfrontatoriske og binære kønstænkning til fordel for et mere nuanceret syn på epokens mandlige og kvindelige kunstnere og deres indbyrdes relationer. Her er det aktuelt værd at pege på forsknings- og udstillingsprojekterne *Kvindernes moderne gennembrud 1880-1910* (2024), faciliteret af Den Hirschsprungske Samling i København, *Against all Odds. Historiske kvinder og nye algoritmer* (2024), faciliteret af SMK, Statens museum for kunst i København, *Kvinnliga Pionjärer-Visionära landskap* (2023) fra Prins Eugens Waldemarsudde i Stockholm, og endelig Sara Alforts *Da træerne voksede ind i himlen* (2025), der beskriver de skandinaviske kvinders kunstneriske frirum i München, Paris, Stockholm og København.

Nuanceret præsentation

Essentiel er *Kvindernes moderne gennembrud 1880-1910*, hvor initiativtagerne til både forskningsprojektet og udstillingen, Lene Bøgh Rønberg og Inge Lise Mogensen Bech, igennem konkrete efterlysninger af værker hos private ejere har fået kendskab til 275 værker fra danske kunstnere i epoken. 23 af kvinderne, som også biografes i kataloget, fik udstillet en vifte af værker hver, så de kunne fremstå med karakter. Initiativet er et grundlæggende stykke arbejde, som tydeligvis er inspireret af litteraten Pil Dahlerups pionerværk og disputats fra 1983 *Det moderne gennembruds kvinder I-II* og antologien *Gennembrudsnoveller af danske kvindelige forfattere 1870-1900* fra 1984. Her kortlagdes en litterær kvindelig offentlighed i Danmark, som i årtier havde været ude af fokus litteraturhistorisk. Ud over Bertha Wegmann, som længe har været en satsningsfigur på Den Hirschsprungske Samling, fremdrog *Kvindernes moderne gennembrud* interessante navne som Sofie Holten, Augusta Dohmann, Emilie Mundt, Marie Luplau, Ludovica Thornam og Anna Petersen, hvis værk *En aften hos veninden. Ved lampelys*, 1891, er essentiel i den selvbevidste eksponering af det kvindelige kunstneriske fællesskab og den solidaritet, som de fremkaldte i deres eget rum. Det empiriske grundlag for udstilling og antologi er en ambition om at skabe en ny nuanceret samlingsrepræsentation for det moderne gennembruds kunstnere. Mændene er jo i forvejen rigeligt repræsenteret i Den Hirschsprungske Samling.

Perspektivet blev udvidet til Skandinavien i *Against all Odds. Historiske kvinder og nye algoritmer* på SMK, kurateret og baseret på Emilie Boe Bierlich

forskning og internationale, primært amerikanske kontaktnet. Udstilling og antologi udfolder historierne om 24 nordiske kvindelige kunstnere omkring forrige århundredeskifte, der, som det hedder i forordet ”på den ene side oplevede deres køn som en barriere og på den anden side opnåede succes trods alle odds”. Den åbenbart salgbare offervinkel i forordet er imidlertid ikke ganske repræsentativ for selve udstillingen og dens ambitiøse forsøg på at genforhandle den traditionelle kunsthistorie fra 1900-tallet. Kvalitativt var udstillingen og er antologien på et højt niveau med værker af bl.a. Anna Ancher, Bertha Wegmann, Eva Bonnier, Anne Marie Carl Nielsen, Mina Carlson-Bredberg, Fanny Churberg, Marie Henriques, Suzette Holten, f. Skovgaard, Hanna Hirsch-Pauli, Elisabeth Jerichau Baumann, Kitty Kielland, Oda Krogh, Emilie Mundt, Asta Nørregaard, Helene Schjerfbeck, Ellen Thesleff og Anna Petersen. Udstillingens og antologiens nordiske udsyn skabte en kvalitativ niveauforskel og vidner om de udvalgte kunstneres internationale orientering og ikke mindst deres talent, som er fuldkommen uafviseligt. Hovedparten af kunstnerne har heller aldrig været mere ude af fokus end adskillige af deres mandlige kolleger. Emilie Boe Bierlich opfatter da også epokens kvindelige kunstnere som ”excentriske”, helt konkret forstået som nogle, der har deres akse uden for centrum, men som ikke desto mindre har en akse og et omdrejningspunkt i kunsten, som de er fælles om. Det ”excentriske” er ifølge Bierlich de kvindelige kunstneres potentiale. Som Bierlich pointerer, stod kvindebevægelserne i Norden omkring år 1900 som en intellektuel og politisk fortrop ved den historiske front, som gjorde det tydeligt, hvorfor kønnet var et vigtigt aspekt af kunstverdenen. Det bidrog omkring år 1900 til de kvindelige kunstneres fulde og lige adgang til kunstakademierne og uddannelsesmulighederne.

Udstillingen og antologien *Against all Odds. Historiske kvinder og algoritmer* er i sit sigte et forsøg på at se utopien i de kvindeliges kunstneres ”excentriske” position og æstetiske udtryk og dermed reformulere kunstens historie. Kvinderne kan ikke sættes ind i de kunsthistoriske fortællinger, der hidtil har været struktureret af netop deres periodevise fravær, men kræver en fortælling på ændrede præmisser og en revideret genreforståelse. Alene af den grund er antologiens angliciserede titel kikset. ”Imod alle odds” fastholder offervinklen på de kvindelige kunstnere. Og det kan aldrig være en kvalitet i sig selv. Tager man tillige projektets utopiske fortsættelse med om de historiske kvinder i samspil med nutidens digitale algoritmer, nærmer det sig det uforståelige. Skal den fremtidige kunsthistorie og den fremtidige beskrivelse af de mange kvindelige kunstnere, som brød igennem omkring 1900 løses af det allestedsnærværende AI (kunstig intelligens, red.)? Udstillingens og antologiens egen grafisk flimrende og irrende udtryk med digitaliserede visualiseringer dementerer i hvert fald dette. Det er kunstigt, men ikke synderligt intelligent.

Titlen ”Against all Odds” vidner om en tendens på flere ikke mindst danske museer til i de senere år at sælge udstillinger med historiske, ofte

velkendte kvindelige kunstnere som ”ofre” eller ”oversete”. Det gælder ikke mindst SMK, som ved museets store retrospektive Anna Ancher-udstilling i 2020 også forsøgte at markedsføre denne højt estimerede superstjerne på den danske sekelskiftehimmel som en overset kvindelig kunstner. Men det gælder også andre udstillinger, senest ”Against all Odds”. Flere førende kvindelige kunstkritikere som Lilian Munk Rösing, Anne Sophia Hermansen og Maria Kjær Themsen ved henholdsvis dagbladet *Politiken*, *Weekendavisen* og *Information* har i forskellig form påpeget at kvinderne ubetinget skal ind i kunstens historie, hvor de hører hjemme, men det kan kun ske ved at dokumentere deres eget værd i egen ret og eksponere deres kunst på dens egne præmisser. Da kunsten blev til og i efterlivet. Jeg tillader mig at tilslutte mig disse refleksioner, selv om nogle vil sikkert vil mene, at jeg er diskvalificeret som mand. Jeg har da også fremført kritik vedrørende SMKs offer-markedsføring af Anna Ancher-udstillingen i 2020 i *Kristeligt Dagblad*.

I den sammenhæng er det værd at fremhæve udstillingen og antologien *Kvinnliga pionjärer-Visionära landskap*, kurateret af Karin Sidén på Waldersudde, som, med en form for suveræn selvfølgelighed, præsenterer fire svenske kvindelige kunstnere fra perioden og fremhæver deres visionære landskabsopfattelse mellem symbolistisk stemningsmaleri og dramatisk ekspressiv naturpoesi: Ester Almqvist, Anna Boberg, Ellen Trotzig, Charlotte Wahlström og med perspektiv til Hilma av Klint og den teosofiske filosofi.

Anna Petersen: *En aften hos veninden. Ved lampelys. 1891. Olie på lærred. Den Hirschsprungske Samling, København.*

Charlotte Wahlström: Morgen. Arild. 1896. Olie på lærred. Privateje.

Anna Boberg: Nordlys. Studie fra Nordlandet. Udateret. Olie på lærred. Nationalmuseum, Stockholm.

Flere af kunstnerne blev inspireret af teosofien, der vel at mærke *ikke* - som et fordomsfuldt blik kunne tilskrive - stod i modsætning til deres kunstneriske talent og de visionære maleriske kræfter. Anna Boberg fremhæves eksempelvis for sine dramatiske maleriske skildringer fra Lofoten i Nordnorge med høje fjelde, snemasser, nordlys og vitalistisk solkraft, der ikke giver Edvard Munch meget efter. Højinteressante er også Charlotte Wahlströms gløden- de og brændende ekspressive landskaber fra Stockholm og Arild i Skåne. Malerierne er stedt på et intrikat sted mellem symbolismens suggestive stemningskunst og en uafviselig modernistisk farvestyrke, som går længere end Prins Eugen. Anna Boberg opnåede en betydelig succes i Paris og var et navn langt op i 1900-tallet. Wahlström udstillede i sin samtid sideløbende med sine mandlige kolleger på gruppeudstillinger, men var også drivende kraft i den feministiske modoffentlighed i de kvindelige kunstnersammenslutninger i Sverige: Sällskapet Nya Idun, De Tio og senere Svenska konstnärinnor.

Ændret holdning og ny forståelse

I de henved 40 år der er gået siden udstillingen *De drogo till Paris* sendte de kvindelige sekelskiftetekunstnere tilbage i kunsthistoriens kanon, er der sket et gradvist holdningsskifte. Dengang hæftede man sig som en efterklang af den radikale 1970er-feminisme ved den dominante patriarkalske mentalitet, som angiveligt hindrede kvindelige kunstnere i at realisere deres kunstneriske talent og i flere tilfælde tvang dem til et valg mellem ægteskab, mand og børn eller en ensom tilværelse som ”ugift” kvinde, udsat for en arrogant maskulin nedvurdering. De senere års forskning har rykket markant ved billedet af en misogyn kunstverden dengang omkring år 1900 som stillede de kvindelige kunstnere alle mulige hindringer i vejen og forskertseede et egentlig gennembrud. Sara Alforts grundforskning og øvrige forfatterskab er et vigtigt nybrud i den henseende. Hun har bidraget til begge de nævnte udstillingsprojekter *Kvindernes moderne gennembrud* og *Against all Odds* og syntetiseret sine iagttagelser i bogen *Da træerne voksede ind i himlen* i 2025. Ved netop ikke at stirre sig blind på de kvindelige kunstneres begrænsninger, men i stedet efterforske deres muligheder, har hun nedbrudt den negative mytologi om de kvindelige kunstnere som ofre og dermed bidraget til en ændring af den samlede fortælling. Ved at følge de kvindelige kunstneres spor i Stockholm, København, München og Paris og bogstaveligt at søge ind dér, hvor kunsten *finder sted*, har Alfort fremskrevet en anden historie, nemlig at de ikke var fastlåst af deres begrænsninger og ikke manglede succes i deres samtid. Bogen handler om kvindernes frigørende selvstændighed i helt egen ret: privat, kunstnerisk og organisatorisk. I 1895 fandt den største skandinaviske feministiske kulturelle manifestation sted i København med *Kvindernes Udstilling* med dramatik, litteratur og billedkunst som bærende. Det var et resultat af det organisatoriske arbejde kvinderne indbyrdes med etablering af

kunstnersammenslutninger, læseforeninger og en række sociale tiltag, som befordrede livsrum og egne rum. Kvindernes evne til at realisere deres talent og få anerkendelse, sælge værker og blive prist både i Skandinavien og i Europa, handler om at kvinderne overskred grænser, ikke blot i Norden, men i Europa – også for deres helt egen gøre og laden. Det havde det simpelthen sjovt med deres målrettede ambitioner.

Dermed har Sara Alfort skabt mulighed for en genforhandling af historien, som ikke udelukkende handler om patriarkalsk dominans og misogyni, men også om frisind, radikal selvrealisation, solidaritet og nogle ekstremt vigtige ændrede kønsroller og samlivsformer; ikke i dag, men dengang mellem 1880-1910. Alfort er ikke ene om det. Flere af de nævnte forskere pointerer, at (kunstner-) ægteskaber langt fra altid betød, at kvinden måtte resignere og opgive sin karriere, tværtimod var der kunstnerægtespar, som hjalp og støttede hinanden. Eksemplerne er legio: danske Anna og Michael Ancher, Agnes og Harald Slott-Møller, svenske Anna og Ferdinand Boberg, Hildegard og

Elin Danielson-Gambogi: Selvportræt. 1900. Olie på lærred. Atheneum, Helsingfors.

Bertha Wegmann: Ung pige i skoven. Toni Möller. 1892. Olie på lærred. Den Hirschsprungske Samling, København.

Reinhold Thorell. Andre levede et frisindet liv med skiftende partnere som Julia Beck, som med tiden mere blev en del af fransk kunst end svensk. Alternativt levede en række kvindelige kunstnere åbent sammen med andre kvinder, nogle af dem i en familiestruktur, hvor de adopterede et barn, som Emilie Mundt og Marie Luplau, Bertha Wegmann og Toni Möller, Sofie Holten og Erika Rosenørn-Leth. I den mere anekdotiske afdeling blev Sofie Holten og hendes daværende veninde Marie Davids forhold under et ophold i kunstnerkolonien Grez-sur-Loing syd for Paris i 1885 en spektakulær litterær affære i August Strindbergs misogynne travesti og hyperbel *En dåres forsvarstal* (1893). Strindberg og hans hustru Siri von Essen var i Grez i de samme måneder, hvor han fantaserede skandaløst og letsindigt i romanen om triangelen Siri von Essen, Marie David og Sofie Holten. Ikke desto mindre skabte Sofie Holten det smukke og ømme portræt af Strindberg under opholdet i Grez, som tilhører Nationalmuseum i Stockholm. Strindberg er aldrig skildret sandere og mere autentisk.

De kvindelige kunstners portrætkunst i perioden er efterhånden velkendt. De skabte i en hengivende solidariske bevægelse portrætter af hinanden, dedikeret deres metier som kunstnere, og de skabte selvportrætter som med styrke, ærlighed og ømhed formede et kvindeligt selv billede til tiden. Genren har sine mestre som Helene Schjerfbeck og Bertha Wegmann, men der er mange flere frapperende portrætter af Asta Nørregaard, Anna Ancher, Johannes Krebs, Hanna Hirsch-Pauli, Ludovica Thornam, Elin Danielson-Gambogi, Julia Beck, Eva Bonnier, og Ellen Thesleff. Portrætgenren hævder sig i dette momentum selvbevidst og sandt og er et studie værd i sig selv. En levendegørelse af en tid omkring år 1900, hvor kvinderne med Sara Alforts udtryk ”sprængte glasloftet” og manifesterede sig suverænt med et potentiale og en frigørelsesstrategi, som viste sig at være en succes på en række vigtige kunstneriske og emancipatoriske parametre.

Udskrivning og genindskrivning

I årene frem mod Første Verdenskrig sker der et holdningskifte inden for kunstverdenen. Kvindebevægelsernes nødvendige mobilisering og det feministiske frirum af professionelle kunstnere formelig eksploderede i de sidste to årtier i 1800-tallet, hvorefter en mærkelig tavshed indfandt sig efter 1910 på kunstfronten. Den kvindelige kunstneriske repræsentation blev igen mangelfuld i medierne, på museerne, i kunsthistoriske oversigtsværker og i forskningen. Det skete paradoksalt samtidig med at Nordens kvinder samfundsmæssigt høstede de største demokratiske sejre ved at få stemmeret og valgret. Finland var forud, ikke alene på den kunstneriske front ved allerede fra grundlæggelsen af de første finske kunstskoler i midten af 1800-tallet at sikre kvinder lige adgang, men også ved sikre kvinder stemmeret i 1906. Det skete som led i den gradvise selvstændige nationsopbygning og den absolut nødvendige løsrivelse fra Rusland. Her var der ikke råd til at udelukke halvdelen af befolkningen og

dermed en fuldkommen indlysende og uundværlig ressource. Noget tilsvarende gjorde sig gældende i Norge op til og efter unionsopløsningen med Sverige. Den patriarkalske inertie var mere udpræget i Sverige og Danmark. Hvor kunstakademierne var længere om at lukke kvinder ind på lige fod og sammen med mænd, og hvor stemmeretten først blev sikret i henholdsvis 1919 og 1915.

I de nævnte udgivelser peges der på flere årsager. Den mest radikale forklaring kommer Emilie Boe Bierlich med i *Against all Odds*: ”Samtidens implisitte opfattelse af manden som udgangspunktet og kvinden som det andet, eller *backlash*’et om man vil, omkring århundredskiftet, koblet med nationalisme, antisemitiske og hvad der senere kan beskrives som en form for antifeministisk fascisme, førte altså endegyldigt til enden på modernitetens ligestillingeksperimenter også i Norden”. Man kunne måske også sige mere enkelt, at kunstlivets maskuline aktører – kunstnere, kritikere, kunsthistorikere og museumsansatte – blev bange for at miste terræn og domæne og igen forsøgte at sætte sig på fortolkningen og marginalisere, hvis ikke demonisere, det andet køn.

Karin Sidén fremhæver i *Kvinnliga pionjärer*, at modernismen forstået som genre i 1910erne og 1920erne var mindre inkluderende end de tidligere kunstneriske genrer i 1880erne og 1890erne, som kvinderne havde skabt deres værker i forlængelse af. De er som om modernismen, kubismen og abstraktionen udgrænser et flertal af de kvindelige kunstnere i 1900-tallet. Det er derfor nødvendigt, som flere af forskerne påpeger, at genforhandle den kunsthistoriske fortælling. Som Lise Bøgh Rønberg og Inge Lise Mogensen Bech konstaterer i *Det moderne gennembruds kvinder*, så kan ”deres værkers modernitet ikke fremlæses alene gennem kunsthistoriens isme-betegnelser”. Der er således behov for en ”intervention i kunsthistorien”, hvor man som i de ovennævnte udstillinger og publikationer griber ind, så blikket skifter og kvinderne vurderes på deres egne præmisser. I sidste ende som kunstnere, der ikke skal leve op til andre kriterier end de rent kunstneriske.

Allerede i 1893 skrev maleren Marie Luplau i en anmeldelse: ”Kunst er kunst, og det er ligegyldigt, om et billede er signeret med en mands eller en kvindes navn”. Det er den indsigt nutidens kunsthistorie skal frem til; det afgørende punkt, hvor det ikke er kønnet, men kvaliteten og originaliteten, der er kriteriet. Lad Luplaus ønske træde i stedet for en lamentering over et for længst passeret århundredes skævvridninger af kønsbalancen.

Omtalt litteratur

Louise Robbert. *De drogo till Paris. Nordiska konstnärinnor på 1800-talet*. Liljevalchs Konsthall, Stockholm 1988.

Inge Lise Mogensen Bech og Lene Bøgh Rønberg. *Kvindernes moderne gennembrud 1880-1910*. Den Hirschsprungske Samling og Randers Kunstmuseum. 2024.

Emilie Boe Bierlich. *Against all Odds. Historiske kvinder og algoritmer*. SMK, København 2024.

Karin Sidén. *Kvinnliga pionjärer. Visionära landskap*. Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm 2023.

Sara Alfort. *Da træerne voksede ind i himlen*. Gads forlag, København 2025.

KARL BERGLUND

GENERATIV AI OCH DEN LITTERÄRA KULTUREN

Det går fort nu. Knappt har det hunnit bli allmänt accepterat att strömmade ljudböcker blivit en central del av den samtida litterära kulturen när nästa tekniska revolution kommer och knackar på dörren: generativ AI.

Karl Berglund är biträdande universitetslektor och docent vid Institutionen för litteraturvetenskap och retorik, Uppsala universitet”.*

Även om man ska vara mycket försiktig med att utropa sin egen tid till den mest omvälvande i historien är det svårt att förneka att hastigheten med vilken olika tekniska landvinningar förändrar förlagsverksamhet, bokproduktion och läsvanor är högre i dag än någonsin tidigare. Gamla sanningar och modeller måste ständigt överges på grund av att verkligheten de beskriver har förändrats. Få saker ter sig beständiga.

Att sia om framtiden är alltid vanskligt, men det finns flera förhållandevis starka signaler om vart den tekniska utvecklingen är på väg att föra litteraturen. Syftet med den här essän är att peka ut några, som jag ser det, centrala områden där generativ AI redan är i färd med eller kommer att föra med sig stora konsekvenser för bokens samhälle. I punktform handlar det om praktiker där AI används helt eller delvis för översättning, redaktionellt arbete, skrivande, formgivning/illustration, ljudboksroster och boktipsande. Sett ur ett mer principiellt perspektiv går det i stället att tala om mekanisering, effektivisering och personalisering. I termer av data berörs såväl ljud och bild som text. Jag tar det i den ordningen.

Ljud

De strömmade ljudböckernas popularisering har lett till större förändringar för bokmarknaden än att människor lyssnar på ljudböcker i sina mobiler. Bokströmningstjänsternas intåg har påbörjat en *plattformisering* av den bokliga kulturen, alltså en utveckling som liknar vad som tidigare har hänt med musik (Spotify) och tv-serier och filmer (Netflix, HBO, och så vidare). Även om det förstås har funnits digitala plattformar för litteratur tidigare, innebär ljudboksströmningen att alla led samlas på ett och samma ställe: tips om böcker, val av böcker, köp av böcker (genom en prenumerationsavgift) samt läsning av och lyssning på böcker.

Det sista ledet är centralt. Genom att människor också läser/lyssnar på plattformarna möjliggör det för bokströmningstjänsterna att sammanföra litterära konsumtionsbeteenden i betydelsen välja/köpa böcker med konsumtionsbeteenden i betydelsen att faktiskt läsa eller lyssna på böcker. Det kan användas för att profilera användare. Kortfattat kan man säga att användarna betalar både direkt genom en prenumerationsavgift och indirekt genom all den användardata som plattformen samlar in (jfr Berglund 2024, 33–39). Här kommer personaliseringen in. I en vanlig bokhandel möts alla av samma frontade bästsäljare och hylluppställningar. I bokströmningstjänsterna får du i stället rekommendationer i appen som en direkt effekt av vad du har lyssnat på, och vad andra som har lyssnat på samma böcker som du har lyssnat på. Ingen användares rekommendationer är identiska med någon annans. Vad som pushas fram i gränssnittet är statistiska gissningar av vad du – som unik användare – förväntas vilja läsa härnäst.

Detta har ingenting med generativ AI att göra utan baseras på maskininlärning där modeller tränas på stora mängder användardata. Men det hänger samman med vad bokströmningstjänsterna för närvarande håller på att implementera: AI-genererade ljudboksroster. I stället för att låta en röstskådespelare eller författaren själv läsa in ljudböcker överläts omvandlingen från text till ljud åt en maskin.

Utvecklingen inom den gren av generativ AI som kallas TTS, det vill säga *text-to-speech* (på svenska från text till tal) har gått hisnande fort de senaste åren. Det är i dag möjligt att generera maskinröster som med hög kvalitet härmar intonationer, andningsljud, pauseringar, dialekter eller sociolekter – samt förstås välkända röster från specifika skådespelare eller författare. År 2024 lanserade Storytel funktionen *VoiceSwitcher* på sin plattform, som låter användaren välja mellan den mänskliga inläsarens röst, en AI-klon av skådespelaren och den populära ljudboks-inläsaren Stefan Sauks röst, och ett antal generiska men samtidigt distinkt stereotypa röster: ”mogna, lugna Carin”, ”mjuka, manliga Erik”, ”unga, energiska Amanda”, ”medelålders, ärliga Martin” (Storytel 2024).

Än så länge finns funktionen bara för ett begränsat antal böcker, men tanken är att den ska rullas ut över allt större delar av utbudet. Inom en relativt snar framtid kommer de flesta ljudbokslyssnare att ha möjlighet att välja mellan flera röster när de lyssnar. Samtidigt är det ett val mellan människa och maskin. På tio års sikt är det inte orimligt att syntetiska röster kommer att vara vanligare än mänskliga röster i ljudboksformatet.

Anledningarna är framför allt två. Den första och viktigaste är att syntetiska röster är billigare och snabbare att generera än att spela in mänskliga röster. Just inspelningsmomentet har länge varit en flaskhals för delar av

Ljudboksproduktionen: det är lång kötid till de mest populära inläsarna, små förlag har inte råd att satsa på ljudböcker, smala titlar betalar sällan tillbaka inspelningskostnaden och ges därför i nuläget i regel inte ut i ljudboksform (Berglund 2022). AI-rösterna ändrar på detta. Speechify (2025) och liknande tjänster kan snabbt, billigt och med hög kvalitet generera ljud från text utifrån dina röstpreferenser. På sikt kan den tekniska utvecklingen komma att sudda ut gränsen mellan e-böcker och ljudböcker och göra att även smala titlar och egenutgivning regelmässigt publiceras också i ljudboksform (ungefär som e-boksformatet fungerar redan i dag).

Den andra anledningen är mer litteraturfilosofiskt intressant. Eftersom genereringen av AI-röster är snabb och billig går det att detaljstyra vilka röster som genereras. Här öppnar sig möjligheten för läsare att generera sin egen personliga favoritröst för ljudböcker. Kanske vill du att den låter som någon som liknar en skådespelare eller kändis du gillar, eller en gammal släkting, eller din egen mamma?

Oavsett påverkar förstås en maskinell personalisering av rösttolkningen hur de litterära verken upplevs. I stort sett alla ljudboksforskare är ense om att rösten spelar stor roll vid ljudbokslyssning, och såväl historiska som empiriska studier har belagt detta på olika sätt (se till exempel Knip-Häggkvist 2010; Rubery 2016; Björkén-Nyberg 2018; Hanner, O'Connor & Wikberg 2019; Tan-derup Linkis & Pennlert 2022). Vissa forskare menar att rösten är lika viktig eller till och med viktigare än författaren när människor väljer vilka ljudböcker de ska lyssna på (Koeppnick 2013; Have & Stougaard Pedersen 2016). Vad händer då om människor tar del av samma litterära verk i texthänseende, men distinkt olika verk i ljudhänseende? Har de då lyssnat på samma verk? Frågan kan få olika svar beroende på vilket teoretiskt perspektiv som intas, och vad i verkbegreppet som fokuseras på. Om forskningen har rätt i att rösten är en helt central del av ljudboksmediet får de olika rösterna under alla omständigheter stora effekter på hur det litterära verket upplevs. Generativ AI personaliserar lyssningssituationen för ljudböcker, vilket leder till att den gemensamma upplevelsen av att ha tagit del av samma bok minskar.

Bild

AI är bra på att generera bilder. Detta har snabbt blivit ett problem för formgivare och illustratörer, som ser en ökad konkurrens från bilder helt eller delvis genererade med hjälp av AI-verktyg, med prisdumpning och färre uppdrag som konsekvens. Fackförbundet Svenska Tecknare har vid upprepade tillfällen uttalat sig starkt kritiskt mot företag som använder AI-genererat bildmaterial, eftersom det bryter mot upphovsrätten då modellerna är olovligen tränade på upphovsrättsskyddade bildmaterial. De har därför tagit fram tio principer

för hur de ser på AI-verktyg för bildgenerering. Bland annat framhålls att upphovsrätten alltid måste värnas, att AI-genererade bilder inte har upphovsrätt och att det är bedrägeri att sätta sitt namn på AI-genererade bilder (Svenska Tecknare 2025).

Trots detta ökar användningen av AI-genererat bildmaterial. I bokens värld har detta framför allt uppmärksammats inom barnlitteraturen, där bilder och illustrationer generellt är en viktigare komponent än i vuxenlitteraturen. Gunnar Krantz (2024) skrev en uppmärksamrad debattartikel som lyfte fram kvalitetsproblemen i AI-genererade bilderboks bilder och Svenska barnboks-institutet (2025) har i sin senaste bokprovning ägnat ett avsnitt åt AI-bildernas frammarsch.

Men frågan rör inte bara barnlitteraturen utan alla former av böcker som inkluderar bilder och illustrationer. Dessutom påverkas formgivningen av bokomslag. På samma sätt som sättning med hjälp av moderna program är en arbetsuppgift som har förflyttats från sättare till redaktörer kan en liknande arbetsförflyttning ske för delar av bokformgivningen. I dag är det i regel externa formgivare som gör bokomslagen. Framöver kan det bli kommunikatörer på förlagen som in-house formger bokomslag med hjälp av generativ AI. Varför? För att det blir billigare. Även för egenutgivare och småförlag är AI-promptade bokomslag en lockande idé eftersom omslagsformgivning är en stor kostnadspost. Det finns redan plattformar som uttalat riktar sig till egenutgivare och lovar snabba och snygga AI-genererade omslag (se till exempel Spines 2025).

Bokomslag är en speciell typ av visuell kommunikation. De kan vara konstnärligt mycket kreativa samtidigt som de behöver förhålla sig till tydliga ramar. Viktigast är att omslaget ska kommunicera rätt litterärt innehåll gentemot bokläsarna – det fungerar som ett slags länk mellan förlag och läsare, en innehållsdeklaration som på samma gång ska vara adekvat och locka till läsning. Särskilt viktig är omslagets roll för populärlitteraturen, där genrer kommuniceras genom återkommande tropor – tänk science fiction-genrens rymdskepp, robotar och futuristiska städer (Määttä 2006, 42–46) visavi deckargenrens blodstänk, hotfulla skuggningar och bildmotiv som anspelar på offer eller förövare (Berglund 2016, 29–54). Eftersom det rör sig om klischeer är det troligt att AI-genererade bokomslag kommer att få särskilt stort genomslag här. Är det något AI är bra på är det att på ett generiskt sätt härma tydliga förlagor.

Även om föreningen Svenska tecknare kategoriskt menar att AI-genererade bilder saknar upphovsrätt och att det är lurendrejeri att sätta sitt namn bakom

en sådan bild är det i praktiken inte riktigt så svartvitt. Fler och fler illustratörer och formgivare använder AI och promptning som ett verktyg i sitt skapande. Hur bokvärlden ska förhålla sig till denna gråzon är en komplex fråga.

Text

AI är också bra på att generera text. Eftersom litteratur kretsar kring det skrivna ordet är det denna aspekt av den tekniska utvecklingen som har skapat mest oro i bokbranschen. Den yrkesgrupp som främst drabbats hittills är översättarna. Maskinöversättning är ett språkteknologiskt område med gamla anor. Redan i mitten av 1900-talet drömde lingvistiskt orienterade datavetare om att datorer skulle kunna automatisera översättningsprocessen. Regelstyrda system för maskinell översättning utarbetades, men uppgiften visade sig vara mer komplex än man trott och resultaten blev svaga. Först med maskininlärnings och de neurala nätverkens genombrott under 2000-talet blev maskinöversättningens resultat så pass bra att de började kunna konkurrera vid enklare översättningsuppdrag. Under de senaste åren har maskinöversättning blivit så pass bra att det har börjat användas i bokbranschen, oftast som en grundtext som en redaktör (eller en översättare omvandlad till AI-redaktör) får redigera till ett färdigt resultat, eller mer sällsynt som en direkt översättning, trots eventuella brister.

Flera enskilda översättare liksom Författarförbundet har larmat om vad maskinöversättningar riskerar att leda till. Frågan är dels juridisk – modellerna för maskinöversättning är tränade på stora mängder textmaterial, bland annat stora delar sådana som är upphovsrättsskyddade (jämför till exempel Ahlund et al. 2025), vilket författare och förlag inte får ersättning för. Det handlar också om att översättarkompetens på lång sikt riskerar att försvinna. Som sju översättare formulerar det i en debattartikel:

Hur ska dagens kvalificerade översättarkår kunna finnas kvar om AI tar över stora delar av vårt levebröd? För att bli en skicklig översättare behöver man översätta stora mängder text från grunden, så hur ska nya översättare läras upp om vårt yrke omvandlas till en AI-redaktörsroll? Vem ska våga satsa på en lång och gedigen översättarutbildning under ett ständigt hot från AI? Vem ska våga ägna ett helt yrkesliv åt att lära sig detta hantverk? (Berglund Barkem et al. 2024)

Men det är också en kvalitetsfråga. Maskinöversatt text är ofta korrekt i grammatisk-semantisk mening, men eftersom det rör sig om statistiska modeller som inte förstår vad texten handlar om, missar systemen ofta helhetsperspektiv, idiomatiska uttryck och annat som gör texten levande (Berglund Barkem et al. 2024). Resultatet blir inte sällan en stum och träig text som är formellt korrekt men undermålig i litterärt hänseende.

Trots bristerna används maskinöversättning redan i dag av flera förlag (Sörhag 2025). Att sådana översättningar är billiga för förlagen är förstås en viktig anledning, men nästan lika viktig är hastigheten. På dagens bokmarknad blir böcker ofta snabbt trendande globalt via exempelvis Booktok och liknande plattformar. Att då behöva vänta ett halvår eller längre på en svensk översättning kan leda till att många, särskilt yngre läsare, i stället köper den engelska utgåvan.

Men även om generativ AI än så länge främst har använts för översättningar i bokbranschen stannar det inte där. Storytel har redan utgivit en helt AI-skriven ljudbok, även om det ännu är på experimentstadiet och kräver en hel del mänsklig handpåläggning (Storytel 2025). Ett författarverktyg som Sudowrite (2025) visar att generativ AI kan vara till hjälp i såväl redigeringsarbete och korrekturläsning som i själva skrivandet. Programmet kan ge förslag på allt från miljöbeskrivningar till dialogsekvenser och romangestalter. Alla som har interagerat med en AI-chatbot vet att det går att göra motsvarande saker med dem, med rätt typ av promptning. Generativ AI kan alltså användas på en rad sätt i skrivandeprocessen, inte minst som ett verktyg för att motverka skrivkramp och hjälpa fantasin på traven. Men förstås också för att snabbt generera undermåliga böcker och i rask takt trycka ut dem på bokmarknaden. Här kan påminnas om att Amazon på grund av AI-genererad litteratur har infört en publiceringsbegränsning för författare på max tre nya böcker... per dag (Creamer 2023).

Människa mot maskin?

Vad generativ AI överallt i den litterära världen synliggör är att produktivitet och kostnadseffektivisering ställs mot eftertanke, litterär kvalitet och möjligheten för människor att försörja sig på bokrelaterade arbeten. Under den här motsättningen gömmer sig en ännu större: Vad vill vi egentligen, på ett samhällligt plan, ha generativ AI till? Vill vi ersätta mänsklig kreativitet med maskiner? De flesta svarar instinktivt nej. I *Bokbarometern* (Berglund & Steiner 2025) ställdes frågan: "Vad är din inställning till att läsa eller lyssna på litteratur som är helt eller delvis skriven med hjälp av AI (Artificiell Intelligens)?" En majoritet (58 procent) av respondenterna hade en negativ

inställning till AI-genererad litteratur, medan en mycket liten minoritet (4 procent) var positiv. Samtidigt fortgår utvecklingen, obönhörligt. Ekonomisk rationalitet är ett mäktigt incitament.

Litteraturteoretikern Hannes Bajohr (2024) har beskrivit det tillstånd vi är på väg in i som *post-artificiellt*: sedan ChatGPT:s publika genombrott har det för läsare smugit sig in en grundläggande osäkerhet huruvida den text vi läser är skriven av en människa eller en maskin. Detta påverkar i grunden hur vi avkodar texter och i förlängningen hur vi ser på vad en författare är och vad skrivande innebär.

Olika författarförbund har försökt bemöta denna osäkerhet genom att explicit särskilja det mänskligt författade från det maskinellt genererade. European Writers' Council lanserade 2023 manifestet *#AgainstWritoids*, där AI-genererad text framställs som en oönskad och robotartad kontrast till mänskliga författare, som alla de som bryr sig om mänsklig kreativitet bör ta avstånd ifrån. Amerikanska The Authors Guild (2025) går ännu längre och har lanserat en specifik märkning – *Human Authored* – som kan fästas på böcker skrivna utan inblandning av AI-verktyg. Syftet är, som de skriver, att bevara litteraturens autenticitet.

Denna typ av kampanjer och certifikat visar att industrialiseringen av skrivandeprocessen sker här och nu. Det går att skönja en begynnande uppdelning av den litterära kulturen, där litteratur snabbt producerad med hjälp av AI ställs mot litteratur skriven av människor. Det är inte långsökt att uppdelningen i förlängningen också handlar om litterär kvalitet och prestige inom fältet: AI-litteraturen framställs som icke-autentisk, generisk och kommersiell; det mänskliga skrivandet som autentiskt, icke-kommersiellt och litterärt betydande.

I viss mån kan det liknas vid tidigare industrialiseringsprocesser inom helt andra områden. Keramik, exempelvis, är idag till största delen maskinellt och storskaligt fabriksstillverkad. Samtidigt finns en levande hantverkstradition av keramik som är drejad och glaserad för hand. Den senare är naturligtvis långt dyrare och har klart högre status i så måtto att den signalerar god smak. Ett framtidsscenario för litteraturen går i den här riktningen: en mindre del hantverkslitteratur för den bildade eliten, medan majoriteten av de litterära verk som produceras och konsumeras är fabriksstillverkad med hjälp av AI.

Samtidigt är en sådan här uppdelning för enkel. Många författare inom vitt skilda genrer – från höglitterär poesi till den enklaste fan fiction – använder generativ AI på olika sätt i sitt skrivande. Oaktat de stora problemen som finns kring upphovsrätt och prisdumpning kan generativ AI också vara genuint litterärt kreativt. Som bland andra Donna Haraway och N. Katherine Hayles har

fäst uppmärksamheten på med begrepp som *sympoiesis* (Haraway 2016) och *technosymbiosis* (Hayles 2025) har dagens tekniska situation förstärkt en lång tradition av att människor använder sig av och samarbetar med maskiner i skrivandeprocessen. I själva verket är det ur medieteoritisk synvinkel svårt att särskilja skrivande från de tekniska praktiker som omgärdar det. Och det även långt före uppkomsten av generativ AI – såväl penna och papper som vanliga ordbehandlingsprogram påverkar hur litteratur blir till, och därmed även det litterära resultatet.

Utmaningen består i att bevaka att litteraturen och läsandet fortsätter att vara en plats för mänsklig kreativitet och nyfikenhet utan att för den skull kategoriskt avfärda allt som generativ AI gör som dåligt eller skadligt. En svartvit uppdelning i AI-litteratur kontra mänsklig litteratur är klok att undvika helt enkelt därför att den inte stämmer överens med verkligheten. Även i AI-modellernas tidevarv behöver litteraturens väktare erkänna att skrivandet alltid har levt i ett slags symbios med den tekniska utvecklingen. Annars tror jag att de gör litteraturen en björntjänst.

Referenser

- Ahlund, Anna, et al. (2025): "Meta stjälar våra böcker – Sverige måste agera". *Aftonbladet*, 3 april 2025.
- Authors Guild (2025): "Authors Guild Launches 'Human Authored' Certification to Preserve Authenticity in Literature". 29 januari 2025. <https://authorsguild.org/news/ag-launches-human-au-thored-certification-to-preserve-authenticity-in-literature/> [hämtad 6 maj 2025]
- Bajohr, Hannes (2024): "On Artificial and Post-Artificial Texts. Machine Learning and the Reader's Expectations of Literary and Non-literary Writing". *Poetics Today* 45 (2), s. 331–361.
- Berglund, Karl (2016): *Mordförpackningar. Omslag, titlar och kring-material till svenska pocketdeckare 1998–2011*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi.
- Berglund, Karl (2022): "Kvalitetslitteratur och medieformat", i Jerry Määttä, Ann Steiner & Karl Berglund, *Skilda världar. Kvalitetslitteraturens villkor i Sverige idag*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 58–77.
- Berglund, Karl (2024): *Reading Audio Readers. Book Consumption in the Streaming Age*. London: Bloomsbury.
- Berglund, Karl & Steiner, Ann (2025): *Bokbarometern 2025*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.
- Berglund Barkem, Cecilia, et al. (2024): "Därför ska inte AI över-sätta böcker". *Svenska Dagbladet*, 17 juli 2024.
- Björkén-Nyberg, Cecilia (2018): "Vocalising Motherhood. The Metaphorical Conceptualisation of Voice in Listener Responses to The Girl on the Train by Paula Hawkins". *International Journal of Language Studies* 12 (4), s. 1–28.
- Creamer, Ella (2023): "Amazon restricts authors from self-publishing more than three books a day after AI concerns". *The Guardian*, 20 september 2023.
- EWC (2025): "#Against Writoids. A Manifesto". <https://against-writoids.org/manifesto-against-writoids/> [hämtad 6 maj 2025].
- Hanner, Hedda, O'Connor, Alice & Wikberg, Erik (2019): *Ljudboken. Hur den digitala logiken påverkar marknaden, konsumtionen och framtiden*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.
- Haraway, Donna (2016): *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Have, Iben & Stougaard Pedersen, Birgitte (2016): *Digital Audiobooks. New Media, Users, and Experiences*. New York: Routledge.
- Hayles, N. Katherine (2025): *Bacteria to AI. Human Futures with our Nonhuman Symbionts*. Chicago: University of Chicago Press.
- Knip-Häggkvist, Elizabet (2010): *Den talande bokens poetik. En studie med fokus på olika unga vuxnas reception av tre fiktiva texter inlästa på band*. Åbo: Åbo Akademi.
- Koepnick, Lutz (2013): "Reading on the Move". *PMLA* 128 (1), s. 232–237.
- Krantz, Gunnar (2024): "Swedish Family-mammans barnbok visar hur dåligt det är med AI-bilder". *Sydsvenskan*, 28 juni 2024.
- Määttä, Jerry (2006): *Raketssommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*. Lund: Ellerströms.
- Rubery, Matthew (2016): *The Untold Story of the Talking Book*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Speechify (2025): "#1 Text to Speech Reader: Let Speechify Read To You". <https://speechify.com/> [hämtad 6 maj 2025].
- Spines (2025): "The #1 Fastest-Growing Book Publishing Platform in the U.S.". <https://spines.com/> [hämtad 6 maj 2025].
- Storytel (2024): "Stefan Sauk en av AI-rösterna när Storytels lyssnare nu kan välja själva". Pressmeddelande, 27 februari 2024. <https://press.storytel.se/post/stefan-sauk-en-av-ai-roster-na-nar-storytels-lyssnare-nu-kan-valj> [hämtad 6 maj 2025].

Storytel (2025): "Storytel släpper helt AI-producerad ljudbok". Pressmeddelande, 23 januari 2025. <https://www.storytelgroup.com/sv/storytel-slapper-helt-ai-producerad-ljudbok/> [hämtad 6 maj 2025].

Sudowrite (2025): "Try the AI writing tool with unparalleled story smarts". <https://sudowrite.com/> [hämtad 29 april 2025].

SBI (2025): *Bokprovning 2025*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.

Svenska Tecknare (2025): "AI-principer från Svenska Tecknare". <https://svenskatecknare.se/ai-hallning/svenska-tecknares-ai-principer/> [hämtad 6 maj 2025].

Sörhag, Ebba (2025): "Digitala satsningar och AI-översättning på Forum". *Svensk Bokhandel*, 19 March 2025. <https://www.svb.se/nyheter/digitala-satsningar-och-ai-oversattning-pa-forum/4343459> [hämtad 6 maj 2025].

Tanderup Linkis, Sara & Pennlert, Julia (2022): "'En helt annan upplevelse'. Ljudbokens band till sina läsare". *Tidskrift för litteraturvetenskap* 52 (1), s. 41–53.

*Not. Artikeln publicerades ursprungligen i *Finsk Tidskrift* nr 2-3/25.

NT-INTERVJUN

POLARHELTEN, DER SNOEDE SIG SOM EN ÅL

Samtale med Knud Michelsen om Knud Rasmussen

På en tre år lang slæderejse dokumenterede Knud Rasmussen inuits levevis og slægtskab fra Grønland over Canada til Alaska. Han blev polarhelt i Danmark og internationalt. Knud Rasmussen var kun 1/16 grønlander, men følte sig i hjertet som grønlander. Men red han selv med på den koloniale bølge ved at skabe sin egen private koloni i Thule, som skovlede penge ind til hans ekspeditioner?

Marianne Krogh Andersen taler med Knud Michelsen i anledning af hans doktordisputats med kritisk-solidarisk blik på Knud Rasmussen og hans rolle i Grønlands kolonihistorie.

Knud Rasmussen er den store dansk-grønlandske polarhelt. Han er eventyren, som trodser hylende snestorme, temperaturer ned til minus 50 grader, sult og usikker is på sin tre år lange slædefærd den halve jordklode rundt.

Med Femte Thule Ekspedition i 1921-24 indskriver Kunuunnguaq – lille Knud, som han blev kaldt i Grønland – sig i historien. Han rejste med en gruppe danske og grønlandske ekspeditions-kammerater 18.000 km på hundslæde fra Grønland, over Canada og Alaska helt til Sibirien, hvor han blev smidt ud. Ekspeditionen indsamlede over 20.000 arkæologiske og etnografiske genstande til især Nationalmuseet i København. Rasmussen nedskrev myter og sagn og dokumenterede som den første slægtskabet mellem inuit i det vidtstrakte Arktis.

Denne bedrift indbragte Knud Rasmussen og hans ekspedition en invitation til USA's præsident, fakkeltog i København og Kongens Belønningsmedalje.

”Den store Troldmand og Fortryller”, som Tom Kristensen kaldte Knud Rasmussen i et hyldest-digt ved hans død, blev international stjerne. Manden uden uddannelse blev æresdoktor ved Københavns Universitet for sin indsats som folkløristisk formidler. Polarhelten, den kvindekære charmør færdedes hjemmevant både på de bonede gulve og i ydmyge tørvehytter.

Knud var en eminent til at netværke. Han evnede at underholde og suge opmærksomhed til sig. Han kom tæt på magthavere i erhvervslevet og var på et tidspunkt nabo med A.P. Møller, Danmarks rigeste mand. Hans hustru, Dagmar Rasmussen, var datter af formanden for Dansk Arbejdsgiverforening.

Knud Rasmussen var populær hos høj som lav. Og hans nære forhold til statsminister Stauning (S) gav stor indflydelse på grønlandspolitikken.

Knud blev født i nordgrønlandske Ilulissat i 1879. Hans far var dansk præst, moderen dansk-grønlandsk, husmor og præstefrue. Selv følte Knud Rasmussen sig som grønlander, skønt han kun var 1/16 grønlander.

Knud Rasmussens liv var hæsblæsende, fuld af bedrifter. Men det blev kort. Han døde uventet allerede som 54-årig i 1933 muligvis som følge af en kødforgiftning efter filmoptagelser i Østgrønland.

Kassen på loftet

Den flittige polarrejsende efterlod sig et omfattende forfatterskab og et righoldigt etnografisk materiale, tusindvis af genstande fra masker til dragter og amuletter, indsamlet i Grønland, Canada og Alaska, som findes på museer verden over.

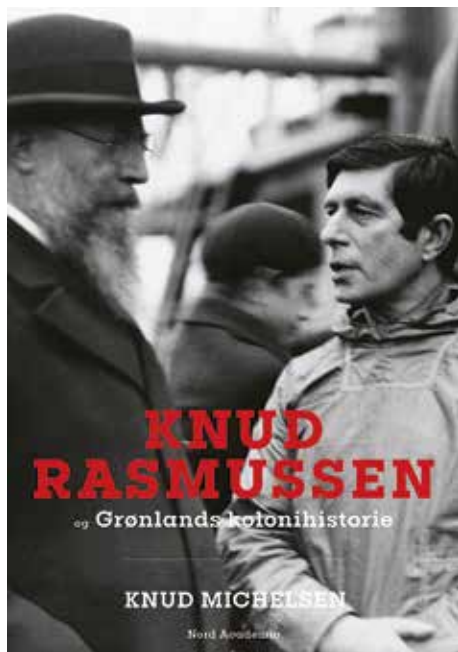
Men en kasse med breve og litterære skitser fra ungdommen havnede på et loft. Den blev siden fundet af en slægtning ved navn Knud. Han bærer også polarheltens karakteristiske tud. Og er opkaldt efter sin berømte slægtning. Knud Michelsens mormor var Knud Rasmussens søster.

Da mormoren døde, kastede Knud Michelsen sig nysgerrigt over kassen fra sin berømte grandonkel. Dette hidtil ukendte arkivmateriale blev bearbejdet af Michelsen til 4 bind om især Knud Rasmussens ungdom. Michelsen arbejdede videre i arkiverne. Det omfattende materiale blev til en afhandling med titlen Knud Rasmussen og Grønlands kolonihistorie, og Knud Michelsen erhvervede som 80-årig doktorgraden ved Københavns Universitet.

I sagens natur har han aldrig mødt sin berømte grandonkel.

Men Knud Rasmussen spillede alligevel en central rolle i Knud Michelsens barndom.

”Han var jo højt elsket i familien. Min mormor elskede og beundrede sin bror. Hun talte grønlandsk som ham og var med på ekspedition til Uummannaq, hvor de sammen besøgte familie-medlemmer.

Knud Rasmussen fik et tæt forhold til den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning, hvilket gav Rasmussen stor indflydelse på den danske politik i Grønland.

Min mormor var en del af ungdomsslænget sammen med Knud. De levede utroligt frit. De festede og havde kærester på kryds og tværs”, fortæller Knud Michelsen.

”Jeg vil ikke lægge skjul på, at jeg har en grundlæggende sympati for Knud Rasmussen. Jeg er jo opkaldt efter ham. Men jeg har ikke skjult noget og er kommet frem med en del ting, som ikke taler i hans favør”.

Michelsen gør i sin bog meget ud af Knud Rasmussens sammensatte natur og river - til dels - glorien af polarhelten. Mere om det senere.

Kernen til at forstå Knud Rasmussen og hans længsel efter ødemarken – som indimellem har karakter af flugt - ligger gemt i en totalt mislykket skolegang, da han kommer til Danmark efter en fri barndom i Grønland, mener Knud Michelsen.

”Knud er en vild krabat, en vældig charmetrold. Han identificerer sig med naturmennesket. Knud er eventyrlysten og altid med på den værste. Han er vitalist med en voldsom appetit på livet. Han har masser af venner, masser af kærester. Han har talent for mennesker.

Men Knud lider store nederlag i skolen. Han dumper fire gange. Det var normalt dengang at blive student som 17-årig. Men Knud Rasmussen er 21, da han omsider bliver student.

Det dårlige forhold til skolen har stor betydning for hans stærke identifikation med Grønland og det frie liv deroppe. Han vil væk fra Danmark”, siger Michelsen.

En rejse til Lapland kommer til at spille en stor rolle. Knud Rasmussen finder sin rette hylde. Han skriver sin første bog om Lapland og drømmer om et liv som rejsebogsforfatter.

En privat koloni

Knud Rasmussen beslutter sig for at søge tilbage til sit fødeland Grønland. Han deltager i 1902 i Den litterære Grønlandsekspedition, der som noget nyt har fokus på den grønlandske befolkning. Ikke på naturvidenskab eller kortlægning af nyt land. Som de første danskere rejser Knud Rasmussen med en lille gruppe den farlige vej over Melvillebugten. Thule-området er et af de sidste hvide pletter på landkortet. De lokale inuit lever isoleret. De har kontakt med amerikanere. Men ingen danskere har været i området, skønt der ellers er danske kolonier hele vejen op ad Vestkysten.

Under opholdet i det allernordligste fødes ideen om en dansk koloni. Knud Rasmussen forestiller sig Thule som en art base camp, et udgangspunkt for hans udforskning af inuits levevilkår i det vidtstrakte Arktis. Og som et sted, hvor han personligt kan tjene penge til sine ekspeditioner.

Men der er flere dagsordener. Over for danske politikere og den magtfulde Grønlands Styrelse argumenterer Rasmussen for, at andre lande, især USA, kunne sætte sig på området.

Knud Rasmussens rejse til Lapland blev afgørende for hans livsbane. Under fotografiet skrev han: "Efter det 12te Glas svensk Punch". Og: "Kl. 5 Morgen, maj ved Torneträsk, Lapland. Samme Morgen og følgende Eftermiddag løb jeg 5 mil på Ski". Foto: Knud Rasmussen-Selskabet.

En buste af Knud Rasmussen i Hundested blev overhældt med rød maling samtidig med en lignende aktion i Nuuk mod statuen af Hans Egede. Foto: Emil Enemark Sørensen.

Han vinder et vist gehør for sit synspunkt. Men de danske myndigheder afviser tanken om en dansk koloni i et så fjernt område. Det vil der ikke være økonomi i, mener man.

Knud Rasmussen låner 20.000 kr. af sin velhavende hustru Dagsmars arveforskud (1,3 mill. i nutidskroner) og opretter i 1910 sin egen private handelsstation i Kap York i Thule-området. Det officielle formål er "at oprette en for Eskimoernes fremtid betryggende Handelsstation", som der står i formålsparagraffen, og "at bevare Nordgrønland for Danmark".

Handelsstationen i Thule, ca. 1920, var yderst beskedet. Men den forsynede befolkningen med enkle fornødenheder og gav fangerne mulighed for at sælge deres skind. Foto: Arktisk Institut.

Knud Rasmussen i muntert selskab med grønlandere under Den Litterære Ekspedition. Foto: Knud Rasmussen-Selskabet.

Som Rasmussen siger til *Kristeligt Dagblad*: ”Kap York vil jeg erobre for Danmark”.

”Det går ikke særligt fremragende de første år, Men efter 1. Verdenskrig kører det virkelig godt. Der bliver solgt mange skind. Der er en voldsom indtjening fra polarræv, edderfugle og narhvalstand”, fortæller Knud Michelsen.

Pengemaskine og laboratorium for ligeværd

Skindsalget foregår på eksklusive auktioner i bl.a. London. Handelsstationen finansierer Knud Rasmussens ekspeditioner. Den mest omfattende, den 3-årige 5. Thuleekspedition, løber op i det for datiden eksorbitante beløb på 650.000 kr. svarende til over 50 millioner kr. i dag.

Men handelsstationen i Thule er mere end en pengemaskine for Rasmussen. Den bliver et slags laboratorium for hans tanker om større ligestilling mellem danskere og grønlandere.

”Knud Rasmussen er koloniasator. Han skal have noget at leve af. Men han ønsker kolonisering i øjenhøjde. Thule skal være noget andet end de øvrige danske kolonier i Vestgrønland, hvor han mener, at danskerne isolerer sig og er for fine til at omgås den lokale befolkning. Knud lever tæt sammen med folk i Thule. Han får et meget nært forhold til befolkningen”, siger Knud Michelsen.

Knud Rasmussen opretter et fangerråd. Thule får for første gang skole, læge, jordemoder. Samtidig med introduktion af velfærdsgoder arbejdes for at bevare fangerkulturen.

”Følelsesmæssigt opfatter Knud Rasmussen sig selv som grønlander. Han ønsker at være talsmand for grønlanderne og være budbringer mellem de to verdener. Han mener selv, at han er den lykkelige forening af to identiteter – den grønlandske og den danske”.

Men ifølge Knud Michelsen er Rasmussen også splittet.

”Han vil gerne forene de to identiteter. Men han overser, at de ikke er ligeværdige. Det er de for ham. Senere bliver han mere kulturpessimistisk. Han indser, at det oprindelige fangersamfund står for fald. Han bliver fortaler for fiskeri frem for sælfangst. Han ønsker danske lærere i grønlandske skoler og mulighed for grønlandere til at sende deres børn på uddannelse i Danmark.

Han kritiserer den magtfulde Grønlands Styrelse for at være fodslæbende og for langsom til at modernisere Grønland. Og han bringer sine ideer videre til den danske statsminister Stauning”.

”Over deres egne lig”

Samtidig med at Knud Rasmussen elsker det frie liv på fangst og hundeslæde, mener han, at den kultur er dødsdømt. I et indlæg i *Danmarksposten* skriver han, at der ”blandt primitive folk er en oprindelig Originalitet og Noblesse”. Men ”man har intet valg...Vejen frem må gå over deres egen Races Lig. Det som det derfor gælder om, er at give Naturmenneskene i deres Sind og Gemyt en så skaanelsesfuld og varsom Død som muligt og faa dem til at ligne os selv. Vi maa give dem den hvide mands Paagaenhed og nøgterne Energi, hans fremsynethed og Frækhed. Kun gennem en saadan Metamorfose vil de kunne komme gennem den Dør, der fører til nye Tider”.

Knud Rasmussen mener, at grønlanderne bedst lempes ind i de moderne tider gennem en tæt tilknytning til Danmark. Samtidig kæmper han for større respekt for grønlandere. Mere lighed mellem danskere og grønlandere.

De seks inughuit-deltagere fra Thuleområdet, som deltog i 5. Thule-ekspedition, med kongens fortjenstmedalje: Arqioq, Arnánnguaq, Arnarulúnguaq, Aqatsaq, Nasaitordluarsuk og Qâvigarssuaq. Foto: Hans Nielsen, Det Kgl. Bibliotek.

Ambassadør John D. Price overrækker i 1925 Knud Rasmussen Det Amerikanske Geografiske Selskabs guldmedalje på den amerikanske ambassade i København. Til stede var bl.a. Arnarulúnguaq og Qâvigarssuaq, ekspeditionsdeltagere på den 18.000 km lange slæderejse i Arktis. Fra regeringen deltog statsminister Thorvald Stauning og undervisningsminister Nina Bang. Foto: Thorvald Larsen, Det Kgl. Bibliotek.

”Knud er splittet. Han repræsenterer det dilemma, som Grønland i dag står i mellem et moderne velfærdssamfund og deres egen, oprindelige kultur.

Det billede, som tidligere blev tegnet af Knud Rasmussen som polarhelt og grønlander er ændret. I dag i et postkolonialt miljø opfattes han både i grønlandsk og dansk optik som kolonisateur. Det er der selvfølgelig en begrundelse for”, mener Knud Michelsen.

”Men faktisk arbejdede Knud for meget mere selvbestemmelse til grønlanderne. Han ville have den danske administration flyttet til Grønland i stedet for København”.

Er han stadig en polarhelt for dig?

”Jeg interesserer jeg mig ikke for ham som polarhelt, men for hans betydning for forholdet mellem Danmark og Grønland. Jeg synes, det er meget ramende som beskrevet af Frank Sejersen, at Knud snor sig som en ål mellem de to verdener. Knud Rasmussen snor sig som en ål, fordi han i forhold til et Grønland i støbeskeen er nødt til at navigere klogt i forhold til myndigheder og offentlighed. Han er meget strategisk. Han taler i to rum. Og med to tunger.

Men hans betydning er stor. Han har været med til at forme danskernes billede af Grønland. Efter Hans Egede er han den person, som har betydet mest for forholdet mellem Danmark og Grønland”, mener Michelsen.

Knud Rasmussen var også en central person i 1933 ved domstolen i Haag, som skulle afgøre striden mellem Danmark og Norge om Nordøstgrønland. Vigtigt for dommen var, at grønlanderne – repræsenteret ved talsmænd for både Nordgrønlands og Sydgrønlands Landsråd - ønskede at forblive en del af Danmark. Norge fremførte, at landsrådene var marionetter for Danmark. Men Knud Rasmussen forsvarede rådernes politiske legitimitet som talerør for grønlanderne.

”Han ønskede at knytte Danmark og Grønland sammen så meget som muligt. Men det skulle være på ordentlige præmisser. Den tætte tilknytning er lykkedes. Nu ønsker grønlanderne at rykke de brofag op”, siger Knud Michelsen.

Hvad er hans betydning i Grønland i dag? Er han død som helt?

”Ikke hos den ældre generation. Men den yngre generation er meget kritisk over for ham. Selvom han faktisk arbejdede for mere selvbestemmelse til grønlanderne”.

Marianne Krogh Andersen

FÖR EGEN RÄKNING

DET NØDVENDIGE NORDISKE SAMVÆR

Lars Handesten.

Foto: Karoline Bernild.

Det nordiske fællesskab skal styrkes. Vi kan se hinandens film og læse hinandens litteratur, men vi må først og fremmest besøge hinanden og opleve hinandens lande og særegne kultur og natur. Kun sådan skaber vi de nære bånd, der hører til et varigt og bæredygtigt venskab.

Lars Handesten er lektor emeritus ved Nordiske Studier, Syddansk Universitet.

Vi var syv publikummer til fire-forestillingen i biografen en lørdag i foråret. Alle i pensionsalderen. Trods det gode vejr havde min kone og jeg besluttet os for at se den færøske film *Det sidste paradys på jord*, der

netop havde haft premiere. Vi så den, alene fordi den er færøsk, ligesom vi har set andre nordiske film, fordi de er nordiske. Vi ville se, hvad der foregår i de andre nordiske lande, som vi bilder os ind, at vi har et kulturelt fællesskab med.

Det kulturelle fællesskab kommer ikke af sig selv og er ikke naturgivet. Man må konstant gøre noget for at holde det i live, og det bliver der også gjort på forskellige vis. På Helsing Gymnasium i Nordsjælland har man som forsøgsordning siden 2019 haft en Nordatlantisk Gymnasieklasse for elever fra Danmark, Færøerne, Island og Grønland. Undervisningen foregår hen over et treårigt forløb på skift i de respektive lande. Eleverne får således mulighed for at møde hinanden både ude og hjemme, og de bliver indlogeret hos lokale værtsfamilier. Det er en enestående chance for nordisk kulturudveksling. Ordningen udløber i 2026, og Island har meldt sig ud, mens de øvrige lande håber på forlængelse. Det er en model, som man godt kunne bruge for de skandinaviske lande. Måske skulle det ikke være alle de tre år, som danske elever går i gymnasiet, men et år kunne gøre det. Det ville også være en billigere model end forsøgsordningen, der stiller store økonomiske krav til forældrene.

På danske universiteter har man også undervisning i de nordiske landes sprog og kultur, selvom det ikke er så meget, som det har været. Det har været et område, der generelt er skåret ned på. For år tilbage var det en selvfølge, at man havde tilknyttet undervisere og forskere fra de andre nordiske lande til at varetage undervisningen i deres hjemlandes sprog og litteratur, men de er for længst sparet væk. De studerende bliver således ikke vænnet til at høre og

forstå nabosprogene, på trods af at de selv skal varetage den smule undervisning i norsk og svensk, som er tilbage på gymnasieniveau. Som et plaster på såret har man så de såkaldte Norkurs-kurser, hvor 20-25 studerende kommer på et par ugers studieophold i et af de andre nordiske lande. Det giver lidt, men slet ikke nok.

Foreningen Norden, der engang arbejdede under mottoet: *Kendskab giver venskab*, lever en hensygnende tilværelse i Danmark. Der er en klar overvægt af ældre mennesker, og det kniber gevaldigt med at få unge ind i foreningen, trods dens prisværdige arbejde.

Endelig kan man pege på *Danmarks Radio* og tilsvarende norske og svenske institutioners forsøg på at styrke det nordiske. En gang om ugen kan man høre programmet *Norsken, svensken og dansken*, hvor de tre deltagere er fra henholdsvis Norge, Sverige og Danmark, taler om aktuelle problemstillinger.

På trods af disse initiativer til at holde liv i et nordisk fællesskab, så er det stadigvæk få mennesker det hele drejer sig om. Det er småtingsafdelingen og rykker ikke så meget, og derfor er brug for en langt større indsats, hvis det nordiske i vores bevidsthed og i vores liv skal fylde og betyde noget. Det har der hidtil hverken været politisk eller folkelig lyst og vilje til.

Er vi ikke rykket sammen af umiddelbar lyst og tilbøjelighed, så kan vi imidlertid blive tvunget i armene på hinanden på grund af den storpolitiske krise mellem Rusland og det meste af Europa og mellem USA og rigsfællesskabet. I Norden er vi trods alt ikke flere end 27 millioner mennesker, hvad der svarer til Belgien og Holland tilsammen. Og der skal mange til for at sikre vores velfærdssamfund, sikkerhed og uafhængighed af stormagterne. Vi bliver nødt til at rykke tættere sammen, hvis vi vil holde på det, vi har, og ikke mindst det vi har til fælles. Vi må udvikle det sammen for at gøre os gældende.

Måske kan vi se et spirende politisk engagement netop nu. I foråret har den danske kulturminister Jacob Engel-Schmidt sendt et brev til sine ministerkolleger i Nordisk Ministerråd, hvori han foreslår, at der bliver nedsat en arbejdsgruppe, der skal undersøge mulighederne for et fælles nordisk alternativ til internationale streamingtjenester. Det skal være en streamingtjeneste, som styrker udbredelsen af nordisk public service-indhold, film og serier. Sådant en streamingtjeneste skal især gøre det muligt for borgere på tværs af de nordiske lande at få let adgang til hinandens programmer med nyheder og kulturstof. Hvordan den skal finansieres, er selvfølgelig det springende punkt, som skal undersøges nøje. Det er sådanne indtil videre luftige, men dog konkrete initiativer, der virkelig kan rykke noget. Vi har en fælles interesse i, at de amerikanske streamingtjenester ikke løber med alle pengene, og i at vi kommer med et reelt alternativ til dét, der mere og mere ligner en amerikansk monokultur. Vi ved dårligt, hvad vi har til fælles, andet end vi alle sammen ser Netflix, HBO og Disney+.

Men hvad har vi så til fælles, andet end at de andre nordiske lande er naboer – for nogens vedkommende – og at vi på mange måder deler historie og fortid og har fælles fjender og en usikker fremtid?

Sproget nævner man ofte. Men som almindelig dansker forstår man hverken færøsk, islandsk, finsk eller grønlandsk. Norsk og svensk kan være mere eller mindre let at forstå, afhængigt af hvem der taler. Hvordan skulle en fælles nordisk streamingtjeneste have nogen gang på jorden, når sprogbarrieren er et reelt problem? Men her kan AI, kunstig intelligens, måske blive en fremtidig løsning. Oversættelsesprogrammerne bliver bedre og bedre, og man vil kunne tekste liveprogrammer simultant. Man kan lytte til de nordiske sprog og vænne sig til dem, så sprogtonen i det mindste ikke er fremmed.

Den færøske film vi så, måtte have undertekster til et dansk publikum, da vi kun forstår et enkelt ord i ny og næ. Her adskiller den sig ikke fra alle mulige andre fremmedsprog. Så hvad er da det særligt nordiske, der mødte os i *Det sidste paradys på jord*?

Det er svært at sige. Filmen handler om centralisering og affolkning af landdistrikterne og om en ung mand, der har ondt i livet. En mindre fiskefabrik i en bygd på Færøerne kan ikke længere løbe rundt og må lukke, og så er der ikke mere at lave dér andet end at passe får. De unge er tvunget til at søge væk fra den bygd, der har været som en mor for dem. Man må ind til byen eller helt til udlandet for at få et liv og en fremtid.

Det fænomen er jo ikke bare nordisk, men globalt i disse år. Det særlige er selvfølgelig den natur og det miljø, som handlingen foregår i. Som dansk publikum genkender meget lige fra knækbrødspakken fra Wasa til brevene med konfirmationslykønskninger. Vi genkender måske også en særlig nordisk langsommelighed i spillet og klipningen. Tempoet er skruet kraftigt ned. Der dvæles ved situationerne og personernes mimik. Der er tåge og tungsind, men også kærlighed og fællesskab.

Men mest af alt drages min kone og jeg ind i filmen, fordi vi har været på Færøerne som turister. Vi genkender landskabet, som på en gang er så forskelligt fra vores eget og så familiært. Det er ikke et abstrakt sted, men et sted, hvor der bor folk, vi har set i deres eget miljø. Jeg har også selv haft færøske kolleger, som jeg har mødt til seminarer og konferencer om det nordiske. De har været lektorer i nordisk med speciale i det færøske, og de har repræsenteret deres land, sprog og kultur på linje med andre nordiske deltagere.

Det fælles nordiske kommer af kendskabet til hinanden. Foreningen Nordens motto *Kendskab giver venskab* er så sandt i dag, som da det blev formuleret første gang i 1919. Vi kan læse hinandens litteratur og se hinandens film, og vi kan udforske hinanden via internettet, men slægtskabsfølelser og venskaber kommer først og fremmest gennem det fysiske nærvær. Unge

mennesker fra de nordiske lande må føres sammen, så de faktisk mærker, at der er eller kan være et fællesskab. Det kan være som studerende eller som kolleger på en arbejdsplads. Netop nu er der en livlig trafik af arbejdskraft fra Sverige til Danmark over Sundet. Der er svenskere i den danske hjemmepleje i Helsingør og omegn, og der er svenskere i servicefagene i København. Den slags samvær i det daglige tæller og giver mening. Vi værner os til at høre hinandens sprog og finder ud af, at vi ikke behøver slå over i engelsk, når vi skal forstå hinanden.

Og så må vi ellers besøge hinanden i vores ferier. Som danskere må vi spise en billig lunch med svenskerne mellem kl. 11.30 og 13.30, og vi må ignorere alle forbandede norske myg og nyde en lun og lys aften i det norske fjeld sammen med nordmændene. Hvis ikke vi mærker dette konkrete samliv, bliver fællesskabet for platonisk og i længden uden bæredygtig betydning. Det bliver noget yngre mennesker er helt indifferente overfor; noget som ældre mennesker ynder at dyrke i biografen, og noget skandinavier kan holde virkningsløse politiske skåltaler om i det uendelige. Vi må og skal se mere til hinanden, hvis det nordiske fællesskab skal have en fremtid.

Lars Handesten

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

TRUMP KNUFFAR GRÖNLAND MOT NORDEN

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

Turbulensen kring Grönland har rubbat de nordiska ländernas förtroende för USA, men den har också fört oss samman i Europa och visat styrkan i vår gemensamma röst. Framför allt har krisen gjort att Danmark och Grönland lagt sordin på sina inbördes tvister, vilket bland annat

verkar leda till att Grönlands och Färöarnas dröm om fullvärdigt medlemskap av Nordiska ministerrådet blir verklighet. Frågan är vilka konsekvenser det får för det nordiska samarbetet.

Jag har svårt att tänka mig ett mera obehagligt uppdrag än det Lars Løkke Rasmussen och Vivian Motzfeldt hade den 14 januari. Mindre än ett år efter att Ukrainas president Volodymyr Zelensky blev utskälld enligt noter i Vita huset, skulle den danska och den grönländska utrikesministern diskutera Grönlands framtid med den amerikanska presidenten Donald Trumps vapendragare J.D. Vance och Marco Rubio. Det kändes som att inte bara *Rigsfællesskabets* suveränitet stod på spel, utan hela Natos och de transatlantiska relationernas framtid.

Målsättningen med mötet var att sänka temperaturen i en konflikt som hade eskalerat till den grad att Trump inte ens uteslöt militära medel för att ta kontroll över Grönland. Ur den synvinkeln måste man säga att mötet verkar ha varit väldigt lyckat. I Danmark kunde man till och med kosta på sig lite galghumor. På sociala medier var det många som gjorde sig lustiga över hur genialt det var av Løkke Rasmussen att få amerikanerna att gå med på att tillsätta en ”arbetsgrupp”. Alla som jobbat inom dansk eller nordisk förvaltning vet ju att poängen med arbetsgrupper ofta är att begrava svåra problem och omöjliga idéer i bottenlösa mängder kaffe, wienerbröd, hyggeligt småprat och ändlösa utredningar.

I skrivande stund verkar situationen kring Grönland ha lugnat sig. Arbetsgruppen har dämpat den offentliga retoriken och Trump har riktat sitt intresse mot andra håll i världen. Men man ska heller inte underskatta effekten av det resoluta stöd som Danmark och Grönland fick av Norden och Europa.

Speciellt Sveriges statsminister Ulf Kristersson och Frankrikes president Emmanuel Macron var väldigt tydliga med att Trump gått över gränsen för hur man beter sig mot sina allierade. Effektfull var också den hastigt inkallade militärvövningen på Grönland till vilken samtliga nordiska länder och bland andra Frankrike, Tyskland och Nederländerna sände militär personal. Tilltaget retade Trump, men han backade snart både från sina militära hot och från sina mest radikala hot om extratullar.

Grönlandskrisen har alltså visat den styrka Norden och Europa har då man agerar tillsammans. Utrikespolitiskt har Grönlandskrisen fört Danmark närmare EU och Norden, men den har också stärkt Danmarks statsminister Mette Frederiksens position i hemlandet. Efter ett uselt lokalval i november har hennes socialdemokrater stigit så mycket i opinionsmätningarna att Frederiksen passade på att utlysa folketingsval för den 24 mars, ett halvår innan hon konstitutionellt sett hade varit tvungen till det. Nu hoppas hon få förtroende för att leda sin tredje regering.

En annan konsekvens av grönlandskrisen är att förhållandet mellan Grönland och Danmark förbättrats avsevärt. Under de senaste decennierna har den grönländska självständighetsrörelsen vuxit sig allt starkare, och den har också kryddats med en god dos av postkolonial irritation som man i Danmark haft ganska svårt att känna sig vid. Men nu har bägge parter närmat sig varandra betydligt.

I Danmark har man fått upp ögonen för Grönland. I höstas publicerades den oberoende utredning som tillsattes 2022 då *Danmarks Radio* uppdagat att tusentals unga grönländska kvinnor fått spiraler insatta i sina underliv ofta mot sin vilja och vetskap. Den danska regeringen med Frederiksen i spetsen bad om ursäkt och nu diskuterar man i vilken mån offren ska ersättas. Kong Frederik X har under sina dryga två år vid tronen besökt Grönland tre gånger och statsminister Frederiksen har också blivit en mera frekvent gäst. Överlag är man i Köpenhamn idag väldigt noga med att betona hur Grönlands framtid ligger i grönlänningarnas egna händer.

Men på motsvarande sätt har också Grönland mildrat sin retorik gentemot Danmark. Den nya regeringen är en koalition av partier som önskar en mera moderat takt i självständighetsprocessen. I Washington var det tydligt att Motzfeldt och Løkke Rasmussen spelade på samma lag, och i en uppmärksam gemensam presskonferens med Frederiksen den 13 januari uttalade Grönlands regeringsledare Jens Frederik Nielsen att ”Hvis vi skal vælge mellem USA og Danmark her og nu, så vælger vi Danmark. Vi vælger Nato, Kongeriget Danmark og EU”. Det är en intressant utveckling då de forna europeiska kolonialmakterna i en global kapprustning mellan USA och Kina plötsligt framstår som, om inte ”the good guys”, så i alla fall ”the better guys”.

De förbättrade relationerna mellan Grönland och Danmark har också fått konsekvenser för det nordiska samarbetet. Danmark ställer sig nu helhjärtat bakom Färöarnas och Grönlands krav om fullvärdigt medlemskap i Nordiska ministerrådet (se min krönika i *NT* 2025:2). Som ordförande i Nordiska ministerrådet 2026 driver Danmark och Färöarna en revidering av Helsingforsavtalet med full kraft och under dessa geopolitiska omständigheter möter man heller inget motstånd från de andra nordiska länderna. Den 16 februari tillsatte de nordiska samarbetsministrarna en kommission för att driva igenom förslaget.

De flesta är eniga om att det är en god idé att stärka Grönlands, Färöarnas och Ålands ställning i det nordiska samarbetet, men i kulisserna finns det också en oro för att denna *utvidgning* kommer att ske på bekostnad av den *fördjupning* av samarbetet som var den ursprungliga målsättningen med processen. Finns det energi kvar att ta upp alla de andra frågorna (miljö, transport, energi, beredskap) då Färöarna och Grönland väl är medlemmar? Finns det rent av en risk att Färöarnas och Grönlands fullvärdiga medlemskap *förhindrar* en revidering av Helsingforsavtalet på andra punkter? Hur ska man exempelvis skriva in utrikes- och försvarspolitik i ett avtal när vissa av signatärerna inte har suveränitet på just dessa områden? I Finland oroar man sig dessutom för att ett fullvärdigt medlemskap för Åland förutsätter en revision av grundlagen - ett högt pris att betala då det inte ens verkar som att ålänningarna själva är speciellt intresserade av det ansvar som följer på det fullvärdiga medlemskapet i Nordiska ministerrådet.

Rent institutionellt hoppades man säkert inom Nordiska ministerrådet att revideringen av Helsingforsavtalet skulle stärka ens ställning. Idag är det kanske sannolikare att man marginaliseras ytterligare. Nordiska ministerrådet får visserligen nya medlemmar som har världens blickar på sig, men fördjupningen och intensifieringen av det nordiska samarbetet verkar än en gång söka sig andra vägar. Då de nordiska statsministrarna mötte Kanadas premiärminister Mark Carney i Oslo den 15 mars var det inte i regi av Nordiska ministerrådet.

Kanske är det så, att man på de nordiska utrikes- och försvarsministerierna snart får börja fundera över om det inofficiella N5-samarbetet och NORDEFECO räcker till, eller om man borde skapa något mera formaliserat sammanhang för att koordinera sitt nordiska samarbete. För oss vänner av nordiskt samarbete kanske det inte skulle vara en så dum utveckling, trots allt.

Johan Strang

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

DET NORDISKA ÖVERSÄTTARPRISET 2025

Lars Moa – en mänsklig förmedlare mellan färöiska och nynorsk

Drygt 600 000 personer har nynorska som sitt skriftspråk. Färöiska talas av drygt 70 000 personer. Att böcker översätts mellan dessa små språk är inte självklart. Utan Lars Moa hade det inte skett. Det var det många som kunde vittna om under prisutdelningen i Nynorskens hus i centrala Oslo.

Den 18:e november 2025 var en eftermiddag avsatt för att hylla Lars Moa och överlämna Letterstedtska föreningens översättarpris. Priset är ett av Nordens största översättarpris på 100 000 svenska kronor. Men det handlar om mer än att ge pengar. Översättare är en yrkesgrupp som sällan syns, men som donatorerna till priset vill lyfta fram. Paret bakom Översättarpriset är Lars-Olof Nyhlén, före detta universitetslektor i tyska vid Stockholms universitet, och hans framlidna maka Marthe Urzander. Deras donation gör det möjligt att år efter år ge pengar till översättare som översätter mellan nordiska språk. Men priset ger också yrkesgruppen status. Båda delarna är viktiga, betonade Letterstedtska föreningens ordförande, Björn von Sydow, i sitt tal. Det är 14:e gången som priset delas ut. Och stoltheten hos mottagaren gick inte att ta miste på när han tog emot diplomaten från Björn von Sydow, och försäkrades om att pengarna satts in på hans konto.

– Jag känner mig som Jon Fosse – när jag tar emot ett stort nordiskt pris, skojade Lars Moa, märkbart rörd.

Samma tal på nynorsk och engelska

Det är inte första gången Lars Moa prisas. År 2022 fick han av internationella översättarfederationen, Karel Čapek Medal for Translation from a Language of Limited Diffusion (ett språk med begränsad spridning).

Prisutdelningen var den gången långt ifrån hemmaplan, världskongressen ägde rum på Kuba. Lars Moa åkte inte dit, men blev ombedd att skriva ett kort tacktal som någon annan från Norge kunde läsa upp på plats. Tacktalet var på engelska. Och det som Lars Moa sade då, tycker han känns lika relevant nu. Så publiken i Nynorskens hus fick höra samma budskap, fast denna gång framfört av pristagaren själv, och på nynorsk:

Eg vil takke følgjande:

– Færøyane, ein nasjon på 18 øyar midt ute i det enorme Atlanterhavet, som trass i at han har berre 53.000 innbyggjarar, har slåst for og endeleg redda det eldgamle færøyske språket.

- Dei færøyske forfattarane for at dei skriv fantastisk litteratur, og for den tolmodige viljen deira til å hjelpe meg i omsettingsarbeidet mitt.
- Det færøyske folket og styresmaktene for hjelpa med losji i Tórshavn under lange og travle arbeidsperiodar, og for rause stipend.
- Det inspirerende færøyske landskapet: fjella, elvene, fuglefjella, den grønne beitemarka med dei 70.000 sauane, havet, stormane, regnet, den vakre hovudstaden Tórshavn.
- Eigil Lehmann (1907–2009) for hans storarta Færøysk – norsk ordbok.
- Tak kalle saman!

Inte bara språk

Den Letterstedtska föreningen tar i sin prismotivering fasta på både Lars Moas språklige förmåga och hans kulturella och sociala förståelse. I motiveringen står det:

«Letterstedtska föreningens Nordiska översättarpris ur de Nyhlénska medlemn 2025 går til den norske omsetjaren Lars Moa for hans mange omsetjingar frå færøysk til levande og moderne nynorsk. Omsetjingane av ei rad med diktsamlingar syner høg språkleg presisjon; samstundes som dei er prega av djup innsikt i dei kulturelle og sosiale tilhøva som ligg bak originalverka.»

– Detta går rakt in i hjärtat mitt och jag förstår att jag är en brukbar översättare, sade Lars Moa, efter att själv ha läst upp motiveringen.

Att Lars Moa ser sig som en ”brukbar översättare” är motsatsen till skryt, snarare en underdrift enligt flera av talarna på prisevenemanget i Nynorskens hus.

Hans H. Skei, professor i litteratur, sade i sitt tal att färøysk litteatur på norska i allt väsentligt är frukten av Lars Moas översättningsarbete. Det visar på en imponerande mångfald och att Lars Moa kan göra många olika författare rättvisa.

Författaren och poeten Jóanes Nielsen var den första som blev översatt och är även den som fått flest böcker översatta. Han fanns med på länk från Färöarna och förklarade på en poetiskt vis sin uppskattning för Lars Moa.

– Idag, för 22 år sedan, fick jag min diktsamling *Sting* i nynorsk översättning. På paketet stod avsändarens namn Lars Moa. Men jag visste inte att en man med ett sånt namn fanns. Var för sig är namnen vanliga i Norge, men när man för dem samman kan det ske en litterär explosion. Precis det hände. Kombinationen Lars och Moa, utvecklade sig till en storslagen kulturell begivenhet, sade Jóanes Nielsen.

Den mänskliga förmedlaren

Lars Moa passade på att läsa ett kort stycke ur Jóanes Nielsen *Sting*, från 2003, och även ur den senaste översättningen, *Torebrak* skriven av Rakel Helmsdal. I båda fallen är utgivaren Orkana förlag.

Marcus Bøhn från Orkana förlag var på plats för att hylla sin översättare. Tacksamheten över samarbetet är ömsesidig. Lars Moa tackade Orkana förlag för att de vågade chansa med den första boken, innan någon visste hur resultatet skulle bli.

Jógvan Hugo Gardar från Norsk-færøysk lag stämde också in i hyllningarna till Lars Moa.

Hilde Lyng från norska Översättarföreningen var den som 2022 framförde Lars Moas tacktal på Kuba. Denna gång ville hon passa på att framföra några egna ord.

– Det är helt fantastiskt att färöisk och nynorsk blir synliggjort för världens publik, som skedde då på Kuba. Men nu är vi här, och det är nästan ännu finare, att du får ett nordiskt pris. Jag är väldigt glad över att det finns en sådan belöning, som lyfter fram översättaren till den grad. Det är så fint att höra tal om översättningar. Det sker inte så ofta.

– Det som blir så tydligt när det gäller dig, är att det inte bara är en överföring från text till annan. Det är en människa som står bakom, en människa som förmedlar. Det visar hur viktig den mänskliga översättaren är. Det får vi inte glömma. En mänsklig översättare är en brobyggare, en kulturförmedlare. Jag vet inte vad färöisk litteratur skulle ha gjort utan dig. Eller norska läsare utan dig. Grattis Lars det här är välförtjänt!, sade Hilde Lyng.

Louise Hertzberg

Ovan: Hans H. Skei, Lars Moa
och Björn von Sydow.
Till höger: Lars Moa.
Foto: Thor-Hauknes.

LF-FORELESNING

DET NORDISKA ÖVERSÄTTARPRISET 2025

HANS H. SKEI

BREIDDE OG MANGFOLD

Det er fint å vere med når ein velfortent pris blir delt ut, og eg sluttar meg til det Björn von Sydow har sagt om kor viktig ein nordisk omsetjarpris må seiast å vere. Prisen for 2025 syner kor avgjerande omsetjingar er for kjennskapen til litteratur og kultur i eit anna språk-område. Lars Moas omsetjingar frå færøysk til stødig og rik nynorsk er eit fint og viktig bidrag når det gjeld å vise breidde og mangfald i nordisk litteratur – eit mangfald vi berre kan oppleve om vi har aktive og dyktige folk som tek seg av omsetjararbeidet.

Artikkelen bygger på LF-forelesninga som fann stad i samband med prisutdelinga i Nynorskens hus i Oslo sentrum 18. november 2025.

Hans H. Skei er professor em. i allmenn litteraturvitskap, leiar i LFs norske avdeling og NTs nasjonale redaktør i Norge.

Eg skal ikkje skryte på meg nokon som helst kompetanse når det gjeld litteratur frå Færøyane, men både som litteraturstudent og litteraturprofessor har eg trass alt orientert meg i mangt og mykje. I unge år veit eg at eg las færøyske dikt i omsetjing av Knut Ødegård. Boka *Færøysk lyrikk* frå 1974 var ei fin innføring, medan eg hadde større problem med Ivar Orglands *Færøyske dikt* som kom fem år seinare med utval av dikt frå alle samlingane til Janus Djurhuus, etter ei innleiing på 130 sider. Det blei i meste laget, og eg som underviste i verdslitteratur frå alle tider ved universitetet, var stort sett langt, langt borte frå dei som stridde med ord og setningar og meining på dei forblåste øyane i Atlanterhavet. Men undervegs administrerte eg i alle fall ein doktordisputas der ein færøysk diktar var emnet, og var opponent ved ein annan disputas der ein kvinneleg universitetslærer frå Færøyane var den andre opponenten. Eg hugsar også at eg bladde i eit utval noveller frå 1990-talet, men i høve til all annan nordisk litteratur var det lite eg kunne og enda mindre eg visste om færøysk dikting og kultur. I 2005 kom Færøyane inn i norsk litteratur på uventa vis med Johan

Harstad og den fenomenale romanen *Buzz Aldrin, hvor ble det av deg i alt myl-deret?* På den tida sat eg elles i komiteen for Nordisk Råds litteraturpris. Sjølv om eg hugsar lite av det i dag, må eg ha lese dei nominerte frå Færøyane dei seks åra eg sat der – mellom anna ei av diktbøkene til den forfattaren Lars Moa har omsett flest av – Joanes Nielsen. Hans *Bruer av svoltne ord* var nominert i 2004 og blir ofte nemnd som den beste av diktsamlingane hans. Ikkje eingong den gode romanen *I morgon er atter ein dag* av Oddvør Johansen vann fram til nokon pris, og til då var det berre ei færøysk bok som hadde fått prisen etter at ein frå 1985 kunne nominere frå dette området – Roi Patursson i 1986. William Heinesen hadde fått prisen alt i 1965, men då var han, sjølvsagt, dansk kandidat. Så skulle det altså gå fire tiår før neste færøyske forfattar får prisen, og for første gong er det endåtil ei kvinne, Vónbjørt Vang, som får prisen for 2025 for ei diktsamling eg sjølvsagt enno ikkje har lese.

Det meste eg har vore innoom ligg i tid lenge før eller tett opp til at Lars Moa frå 2003 og i alle år etterpå har tatt ansvar for å gjere færøysk samtidsliteratur tilgjengeleg på norsk. Ja, ein kan godt hevde at nyare færøysk litteratur på norsk i dag i all hovudsak er nettopp dei bøkene Moa har omsett. Ser ein nærare på lista over forfattarar, sjangrar og forlag som står for dei norske utgåvene, må ein la seg imponere over kor mangfaldig og variert omsetjingsopp-gåvene har vore. Ein kan også, med god grunn trur eg, tenke over den ekstra innsatsen det har kravd å finne norske forlag som ville ta på seg utgjevinga av bøker som ein måtte vite ikkje ville selje særleg godt, men var avhengig av støtteordningar der dei måtte finnast. Alle omsetjingane til Lars er på nynorsk, og det er då rimeleg at Det Norske Samlaget står bak eit halvt dusin av Moas omsetjingar. Det er kanskje også rimeleg at Bokbyen Forlag i Tvedestrand, der Jan Kløvstad både som kjennar av Færøyane og målmann, nok må ta ansvar eller ære for at fem av omsetjingane kom ut der – mellom anna ei biletbok for barn, to diktsamlingar av Joanes Nielsen og Jogvan Isaksens første kriminalroman (1990) som også er den første krimboka frå Færøyane. At det Lofoten-baserte forlaget Orkana står for utgjevinga av dei siste omsetjingane til Moa, er elles eit godt teikn og berre å gle seg over.

Nokre ord om sjangrar og forfattarar. Også her er det stor spreing og mangfald, der det vekslar mellom dikt og noveller og romanar, barnebøker og endåtil eit par skodespel. Men det er diktsamlingane som dominerer, og når det gjeld akkurat diktsamlingar, står Joanes Nielsen for dei fleste. Det finst sikkert gode grunnar til at det er blitt slik – kanskje har omsetjaren kjent seg igjen i det som er blitt kalla «røff hverdagspoesi og realistisk prosa» og heilt enkelt sett pris både på det direkte uttrykket og dei politiske haldningane til forfattaren. Men dikta til Marjun Syderbø Kjelnæs byd på andre utfordringar, som også er løyst på overtydande måte. Når Joanes Nielsen i samlinga frå

2017, på norsk året etter som *Gudehovud*, slår til med eit dikt tileigna Lars Moa, er det velfortent – andre kjentfolk frå Færøyane omtaler han som «vår mann i Stjørðal». Det er ikkje uvanleg at forfattar og omsetjar innafor nordisk litteratur kjenner kvarandre og nokre gonger samarbeider; det har vi i LF erfart gjennom arbeidet med prisen og i seminarverksemd.

Det er eit ypparleg døme på nordisk samarbeid over land og hav, over tid og rom, når vår nordiske omsetjarpris går til Lars Moa for eit arbeid til beste for litteratur og kultur; eit arbeid som ikkje minst er viktig for alt som har med ordkunst å gjere og for språkarbeid heilt allment. Den som set om frå eit anna språk, tilfører det eigne språket mykje i og med at røynsler og opplevingar og forståingsmåtar frå ein annan stad må finne sine uttrykk. Den som då arbeider i det nynorske, står i alle fall ikkje i fare for å bli språklaus.

Til slutt ein strøtanke før eg skal gje til beste eit dikt i Lars Moas omsetjing. Eg las kriminalromanen *Blid er sommarnatta* då han kom ut i 2018. Eg skreiv til og med eit etterord, men det eg lurte på, då som no, var det vesle og knappe mottoet for boka som forfattaren, Jogvan Isaksen, hadde valt – nemleg nokre liner frå Janus Djurhuus. Mottoet gir tittelen til boka, men same kor sant og visst det desse linene seier kan vere, kan eg framleis ikkje sjå kva det hadde å gjere med mord, etterforskning og oppklaring i ein litt avvikande kriminalroman. Slik lyder det:

Blid er den færøyske sommarnatta
blid og sorgtung på same tid

Kort er sommarstunda, og brått
døyr vi ei snøversnatt

Slik kunne den gamle meistaren seie det. Joanes Nielsen går i diktet eg skal lese lange omvegar og er nesten anekdotisk og forteljande, før han kjem til ein liknande sluttsats som Djurhuus og tallause store og små lyrikarar før han har gjort. Vi trur kanskje meir på Nielsens sluttsats, om ikkje for anna så fordi vi må vente så lenge på han. Eg rundar av med eit heller langt dikt frå samlinga *Gudehovud*, så får vi ein smaksprøve på både diktar og omsetjar.

Ein sommardag først på sekstialet
stod eg åleine på landingsplassen i Skálavík
hadde den vesle kofferten min i handa
og såg Smiril forsvinne sør om Skálhøvdi.
Føringsbåten som hadde sett varer og ferdafolk i land låg
alt fortøydd
følte meg i djupaste naud
for eg kjente ingen og heller ingen tok imot meg.
Akkurat da hadde eg gløymt at pappa hadde venner i Skálavík
at han hadde ringt til sjåføren på postbilen og bedd han
sjå etter meg.

Derfor letta det for brystet da ein mann som kalla seg Valdemar kom
bort til meg og spurde kven eg var sin gut.
Eg svara at eg var Svend og Marjun sin gut
og at eg skulle til Skopun på besøk til morbror Ásbjörn.
Han smilte
kalla meg vennen sin
og saman med postsekkane og nokre varer
køyrde han meg til Skopun i sin gule Bedford.

Hendinga rann meg i hug ein dag eg skulle
hente barnebarnet mitt.
Eg var seint ute
fann han åleine i skolegarden
og redsla i auga hans var ikkje ulik den redsla eg den
gongen kjente på landingsplassen i Skálavík.

Eg prøvde å trøyste han
sa at eigentleg er ein aldri heilt gløymt
at det alltid finst ein eller annan Valdemar som spør kven ein er og
kvar vegen går.
Barnebarnet svara at han kjente ingen Valdemar
og eg sa at Valdemar var ein engel
og den dagen vi døyr
hentar han oss i ein gul bil
og vi køyrer av stad til ei eller anna bygd i Himmelriket
ikkje ulik Skálavík eller Skopun.

Tviler på at barnebarnet trudde på englesoga mi
truleg er det rettare å seie
at han denne stunda i skolegarden lærte noko grunnleggande
om menneskets vilkår:
at vi inst inne
alltid
står åleine på ein landingsplass og ventar

Takk for omsetjingane, Lars. Til lykke med prisen!

BOKESSÄ

MYTE OG MONSTER

Forfatteren, designeren, opfinderen Piet Hein

Piet Hein blev berømt for alt fra gruk til superellipsen men berygtet som far og familiehænder. Det fremgår af en omfangsrig biografi, som kunst- og arkitektur anmelder Torben Weirup fortæller om.

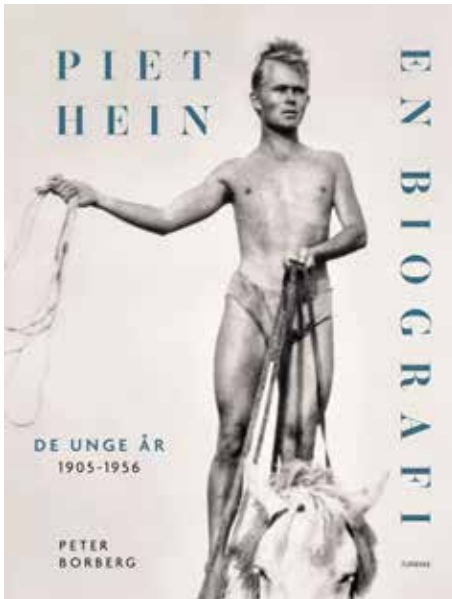
Forfatteren, designeren, opfinderen med meget mere Piet Hein (1905-96) opnåede i sin levetid en international berømmelse, der er blevet få danske beskåret. I hans samtid mente en britisk anmelder, at verden »om 100 år vil huske tre danske forfattere: H.C. Andersen, Søren Kierkegaard og Piet Hein«.

Om de to førstnævnte er der næppe nogen tvivl om, at også i det 21. århundrede vil de være Danmarks uomgængelige bidrag til en global litteraturarv. Den anonyme britiske anmelders antagelse er hentet fra en artikel i *Weekendavisen*, som vi skal vende tilbage til. For Piet Hein vil nok blive husket i sin eftertid med blandede følelser efter udgivelse af en særdeles omfangsrig biografi på mere end 1000 sider.

Levnedsbeskrivelsen er udgivet af Forlaget Turbine i to bind med et års mellemrum – og set i sammenhæng spejler de to bøger – henholdsvis *De unge år 1905-1956* og *De modne år 1957-1996* - hinanden som en grusom skæbnetung familietragedie. Udover en grundig gennemgang af Piet Heins utålmodige stræben efter succes og anerkendelse og af hans liv og levned i det hele taget og herunder hans opfindelser og litterære produktion er biografien en undertiden pinsom fortælling om et barn og en ung mand, der blev tyranniseret af sin mor og som ikke selv formåede at bryde den onde arv men med stor ihærdighed tyranniserede sine børn, ægtefæller og i al almindelighed sine omgivelser, som han mest af alt så som middel til egen selvudfoldelse.

Bogen er skrevet af den danske litterat, Peter Borberg, der tidligere har udgivet bøger om blandt andre Storm P.

Robert Storm Petersen (1882-1949) var dansk skuespiller, maler og satirisk tegner, der stadig mange år efter sin død betragtes som en central skikkelse i dansk humor og som et væsentligt bidrag til den danske folkesjæl. Som Piet Hein blev elsket for sine gruk, blev Storm P.' såkaldte fluer også til national kulturarv.

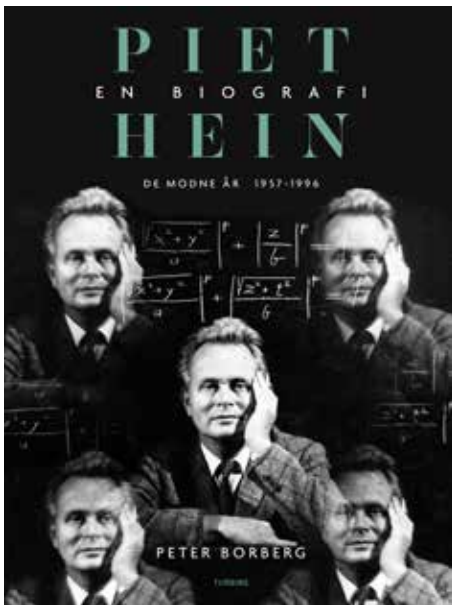

Piet Hein blev født med muligheder og midler.

Hans mor, Estrid, var Danmarks første kvindelige øjenlæge. Privat praksis på Gammeltorv i København og dybt – også på internationalt plan – engageret i kvindesagen. Trods faderens økonomiske deroute havde familien tilsyneladende ingen finansielle vanskeligheder.

Piet Heins onkel, Erik Scavenius (1877-1962), var udenrigsminister i flere perioder og under Besættelsen statsminister et års tid. En anden slægtning er Karen Blixen. Som ganske ung foretog Piet Hein lange udlandsrejser; blandt andet til Nice hvor tiden tilsyneladende blev udfyldt med at skrive breve. Han påbegyndte et par uddannelser og det, han ikke formåede at færdiggøre, kompenserede han i rigt mål med sin charmerende måde at knytte forbindelser til interessante – og betydningsfulde – mennesker.

Ambitionerne gik i flere retninger: At opfinde, at designe, at skrive. Centralt i hans litterære produktion finder man hans gruk – små livsfilosofiske rim - af hvilket han skrev omkring 10.000, hvoraf flere er blevet en populær del af kulturarven og tilsyneladende stadig hyppigt indgår i taler ved familiesammenkomster:

»Husk at elske/mens du tør det. Husk at leve/mens du gør det.« Eller de kærlige ord ved festlige markeringer til ægtefællen gennem mange år om at han eller hun er – sgu - sin egen. I sin helhed lyder grukket »Lille Kat/ lille Kat/lille Kat på Vejen/ hvis er du/?/ - jeg er sgu min egen«.

Alene i den indsats ligger Piet Heins store bidrag til dansk kultur. Altid et lille tvist eller en elegant sproglig formulering og en slags vitamintilskud til eftertanken og gerne en påmindelse af, at den, som kun/ tar Spøg for Spøg/ og Alvor kun alvorligt/ han og hun/ har faktisk fattet begge Dele dårligt, der i bogen om ham omtales som en nodenøgle til de fleste gruk.

Trods det privilegerede liv, hvor Piet Hein tilsyneladende blot beskæftigede sig med, hvad der nu interesserede ham, havde han et problem. Et stort problem. Mor. En mor der blandede sig og havde meget store ambitioner på hans vegne og derfor mente sig bedre i stand til at forme sin søns liv. Piet Hein var »bange for sin mor«, som forfatterkollegaen Lise Nørgaard tørt konstaterer. Til gengæld var Piet Hein tilsyneladende ikke bange for kvinder, som han serielt forfører og forlader.

Tove Ditlevsen (1917-76) er blandt de mange kvinder, Piet Hein behandler svinsk. Til gengæld begår hun i sin roman fra 1971, *Gift*, et af de mere grusomme karaktermord i nyere dansk litteratur på netop Piet Hein.

Men succesen kommer til Piet Hein. Blandt hans mest kendte opfindelser eller nærmere design er superellipsen, der findes i både mindre og større udgaver. Blandt de største er den ellipseformede udformning af den centrale del af Sergels Torv i Stockholm.

Som det fremgår af bind 2 af Piet Hein-biografien, modtager dens hovedperson i julen 1959 en opringning fra en svensk arkitektven. David Helldén havde et problem. Pladsen midt i den ambitiøse byfornyelse af Stockholms centrum. Helldén og hans medarbejdere havde arbejdet med forskellige geometriske former. Et rektangel eller en ellipse fungerede ikke, fordi det umuliggjorde, at bilerne kunne ledes rundt. En cirkel passede ikke til pladsens aflange form. Vad gör vi?

Piet Hein tænkte og beregnede og nåede så frem til den form, der blev kaldt superellipsen:

»Det rektangulære tilgodeså det omliggende bybillede og det runde imødekom kravene til trafikken,« som det hedder i biografien.

Mor er død, da bind 2 begynder. Med fra bind 1 er også anden besværlig bagage som forliste ægteskaber med et par børn på den anden side af jordkloden. Men Piet Hein flytter ind i barndomshjemmet med sin 27 år yngre hustru og frugten af deres ægteskab. Hvad kunne på nogen måde gå galt?

Alt. Alt hvad der kunne gå galt i familien, gik galt. Udadtil virkede det, som om Piet Hein måtte være et lykkeligt menneske. Det tydede iscenesættelsen af familielivet overfor medierne på. Det indikerede venskaberne med berømte

*Piet Hein og Sergels torv.
Piet Hein og Superelipse.
Foto: Piet Hein-Arkivet.*

skikkelser som Niels Bohr og Charles Chaplin. Det burde være så godt, men så var det faktisk skidt.

Piet Hein er utålmodig med andre mennesker. Bekymringer fylder tilværelsen, og gennem sin belærende og arrogante facon støder han andre fra sig. Flere af hans hjælpere holder ud i årevis trods hans pedanteri.

Det er fint og rigtigt at være påpasselig med såvel skrift som grafisk tilrettelæggelse. Men det må nu alligevel have givet nogle trætte miner hos erfarne forlagsfolk, når Piet Hein i et brev til Gyldendal beklager sig over, at »linierne i de tynde bogstaver er tyndere end i bind 1« (af *Gruk fra alle årene*).

Børnene kan først opnå hans faderlige anerkendelse, hvis de opøver en smuk håndskrift, og i et brev til en kvinde, han gerne vil udbygge sit erotiske forhold til, beklager Piet Hein sig over det »tøsede turkisblå blæk«, ægtemanden havde anvendt i en skriftlig henvendelse til Piet Hein for at få ham til at holde fingrene væk. Sådant en mand bør en kvinde forlade! For den slags blæk tyder jo på en person uden »selvbeherskelse, niveau og værdighed«.

Piet Heins imponerende evne til at få venner til at blive fjender eller i det mindste opgive samarbejdet er gennemgående i den lange fortælling. Som en ven, en træt ven, formulerer det omkring Piet Heins 70-års fødselsdag, så ville Piet Hein gøre alle en tjeneste ved at glæde sig over sin anerkendelse i stedet for at fare verden rundt »i en evig jagt efter nye skulderklap«.

Udover at fortælle historien om Piet Heins ydre bedrifter bliver biografien uvilkårligt også en deprimerende beretning om hans indre svigt. Forholdet til børnene er ikke en køn historie. Han er fraværende men dominerende, og det er trist at læse, hvordan Piet Heins egne erfaringer med en dominerende mor ikke har gjort ham klogere på tilværelsen og mere fornuftig i sin omgang med mennesker. Det er en særlig kvalitet ved bogen, at fortællingen også rejser sig til en moralsk beretning om svigt. Særligt i forhold til den af hustruerne, der ikke ser anden udvej for sig selv end at tage sit liv. Noget Piet Hein fortier i årevis for det er jo et nederlag - for ham.

Så når vennerne forsvinder, og kærligheden er forbi, bliver man selv så træt og ensom. Fortællingen om Piet Heins sidste år er sørgmodig læsning. Også selvom han er så heldig, at en af sønnerne må have tilgivet ham, og sammen med sin hustru begynder at hjælpe sin far og herunder får sat skik på et omfattende arkiv, der er en vigtig forudsætning for arbejdet med Peter Borbergs biografi. At Hugo Piet Hein gør det, er en så betydningsfuld og umiddelbart overraskende begivenhed, at det kan undre, det beskrives så lidt fyldestgørende i bogen. Det kan måske skyldes visse etiske hensyn. Men man kan alligevel gribe sig i at tænke, at hvorfor gør han det? Havde man selv gjort noget tilsvarende?

Navnlig beskrivelsen af Piet Heins hårdhændede behandling af sine børn efterlader et forstemmende indtryk af et dybt usympatisk menneske. Et menneske der svigter. Men bedst som man syntes, at Peter Borbergs afsnit om Piet Heins frastødende måde at behandle børn på ikke kan blive mere pinagtigt, blev udgivelsen af andet bind af biografien efterfulgt af et stort interview i *Weekendavisen* med en af Piet Heins fem sønner, Jotun Hein, der i dag er professor i bioinformatik i Oxford.

Jotun Hein kritiserer biografien for at være mangelfuld og fejlagtig.

Peter Borberg har under sit arbejde med tobindsværket haft privilegeret adgang til Piet Heins omfattende arkiv over sit eget liv og herunder private korrespondancer, og i *Weekendavisen* funderes over, hvorfor Borberg alligevel ifølge Jotun Hein har begået forskellige udeladelser:

»Det har nok været for ubehageligt at skulle have det med, når Borberg i forvejen fortæller så meget negativt, for det gør han jo. Men for fuldt ud at forstå omfanget skal man have været der. Straffemetoderne blev effektueret i Rungsted – både fratagelse af mad og tæsk med en kæp i det lille udhus, så folk i hovedhuset ikke kunne høre mig skrike. Frygten for tæsk kunne vare dage, som da jeg mistede en vante i sneen i haven, og jeg fik at vide, at jeg ikke skulle komme ind, før jeg havde fundet den. Af frygt for straffen gik jeg rundt derude og søgte i to dage, før jeg til sidst blev kaldt ind.«

Jotun Hein fortæller til *Weekendavisen*, at hans far sendte ham i pleje hos familien Skjøde i Skjern, da han var 12 år.

»Senere fulgte et brev om, hvordan jeg skulle opdrages – med hårdt arbejde, sult og tæsk. Brevet ligger meget tæt på, hvad han normalt skreg i sine mange raserianfald, hvor det ofte blev suppleret med grafiske beskrivelser af lemlæstelse med yndlingsudtrykket: Blodet skal springe dig af neglene!«

I *Weekendavisen* får Borberg selvfølgelig mulighed for at svare på kritikken:

»Jeg støtter mig til kilder, som findes – herunder interview med folk, der kendte Piet Hein. Jotun Hein er en af dem, og han er en vigtig kilde. Men det er ikke alle, som tilslutter sig hans udlægninger. Jeg fortæller, hvad jeg ved, og hvad jeg kan dokumentere. Alt andet vil være gætværk. Jeg mener selv, at jeg får skildret Piet Heins tyranniske sider, hvilket jeg også konstaterer er det, som står tilbage hos anmelderne af mit værk.«

Som nævnt i indledningen citeres i *Weekendavisen* en unavngivet britisk anmelder for profetien om, at man om 100 år vil huske tre store danske forfattere; nemlig H.C. Andersen, Søren Kierkegaard – og Piet Hein.

Den sidste vil være husket med stærkt blandede følelser efter beretningen om hans personlighed og hans forhold til omverdenen. Herunder navnlig hustruer og børn.

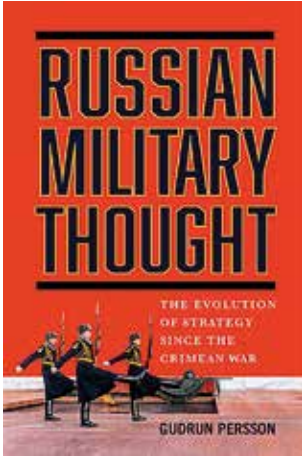
Torben Weirup

Peter Borberg: *Piet Hein - De unge år 1905-1956* og »*De modne år 1957-1996*.
Forlaget Turbine, København. Udgivet i 2024 og 2025.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

RYSKT MILITÄRT TÄNKANDE GENOM ÅREN

– *Nyckeln till Putins anfallskrig*

Den svenska Rysslands-forskaren och docenten vid slaviska institutionen vid Stockholms universitet Gudrun Persson har gett ut en ny bok, *Russian Military Thought*. I sin nya bok sammanfattar Persson sitt mer än 30-åriga forskningsarbete, då hon suttit och plöjt igenom rysk militärlitteratur, till en komprimerad och väl formulerad bok. Amatören kan hoppa över avsnitten med de gedigna källhänvisningarna medan konnässören kan bekanta sig också med dessa.

Gudrun Persson blev rikskänd i Sverige i början av januari 2022, när hon på Folk och Försvars säkerhetspolitiska konferens i Sälen i klara ordalag varnade för ett stundande ryskt anfall. Hon avslutade sitt starka inlägg med att säga: ”Ni kan inte säga att ni inte blivit varnade.”

Perssons bok om Sovjetunionen, *Det sovjetiska arvet*, kom ut år 2011 och i nyttgåva 2022 och blev en bestseller. Kärntanken i Perssons nya bok är att vi måste förstå evolutionen i det ryska militära tänkandet, för att kunna förstå tankebanorna hos de nuvarande ledarna. Boken behandlar framför allt de senaste 160–170 åren, men Persson går inledningsvis ännu längre bakåt i tiden. I slutet av 1800-talet hade Ryssland existerat i ungefär 500 år. Ungefär 2/3 av denna tid hade Ryssland befunnit sig i krig; under 1700-talet var man nästan ständigt i krig (vilket vi i Finland minsann fick känna av).

Efter att Ryssland förlorat Krim-kriget (1853-56) blev grundtanken individens osjälviska uppoffring för det allmännas bästa. En intressant detalj i boken är ryska militärhistorikers egna uppskattningar om att det krävdes åtta krig och 37 år för att ta Krim från ottomanerna. Persson berättar också hur den ryska tsaren Nikolaj II efter det rysk-japanska kriget bryskt blåste av diskussionen om en militär doktrin: ”Militär doktrin är det som jag säger...Den bör inte längre diskuteras.” I början av 1900-talet utvecklade ändå småningom den militära ledningen en holistisk syn på kriget, som sedan dess varit dominerande oberoende av politiskt system. Ett holistiskt angreppssätt innebär att alla metoder och medel kan användas för att uppnå statens politiska mål. En holistisk syn innebär också att krig inte är enbart vapen och styrkor, utan ekonomi, politik, olika samhällssektorer och moral.

En annan huvudlinje i den ryska militära strategin redan under första halvan av 1900-talet var utnötningskrig. Låter detta bekant?

Persson påpekar så riktigt att andra världskrigets betydelse för Sovjetunionen (och Ryssland) inte kan överskattas. Som Persson menar diskuteras siffrorna, men uppskattningsvis handlar det om att 13,7 miljoner soldater i Röda Armén omkom.

Efter andra världskriget blev den övergripande tanken i Sovjetunionen att väst förbereder en attack. Persson påpekar att traumat från 1941, det tyska överraskningsanfallet, antagligen har en roll i detta. Under kalla kriget argumenterade ledande militärer allt tydligare att Sovjetunionen/Ryssland aldrig attackerat någon och att man alltid tvingats agera på grund av andras handlingar. Detta är enligt Persson fortsatt det centrala i den strategiska kulturen.

Den militära kapploppningen mellan USA och Sovjetunionen var en av de viktigaste orsakerna till Sovjetunionens ekonomiska sammanbrott, som sedan ledde till statens upplösning. Trots alla stora förändringar på 1990-talet fortsatte generalstaben och säkerhets- och underrättelsetjänsterna hela tiden arbetet med att analysera och planera för framtida krig. Persson påpekar att det rådde konsensus både inom den civila och den militära ledningen om att militär styrka skulle kvarstå som grund för Rysslands status på den internationella arenan.

Persson visar på många tecken under åren fram till 2022, som alla pekar åt samma håll - ett anfallskrig mot Ukraina. Ryssland erkände aldrig presidenten och regeringen i Ukraina efter år 2014, då den av Ryssland stödda presidenten Janukovyjtj flydde landet. Ryssland blev förblindat av framgången i annekteringen av Krim och den militära insatsen i Syrien. Ryssland byggde upp ett alternativ till det internationella banksystemet SWIFT. Ryssland blandade sig i val i väst och förstärkte propagandan gentemot den egna befolkningen. Den nationella säkerhetsstrategin uppdaterades och Putin blev kvasihistoriker med sin långa "historieanalys" om Ukraina sommaren 2021. Och slutligen genomförde man stora militära övningar i gränsens omedelbara närhet, precis som man gjort inför händelserna i Tjeckoslovakien 1968 och Polen 1981.

Rysslands mål den 24 februari 2022 var ett blixtkrig, där luftburna trupper och specialtrupper hade i uppgift att eliminera den politiska ledningen. Beslutet fattades i en liten krets, bestående av Putin och säkerhetstjänsterna. Persson analyserar, att det är ytterst tveksamt om det ryska ledarskapet hade en klar uppfattning om sina militära styrkor och svagheter. På motsvarande sätt fattades också beslutet drygt 40 år tidigare, år 1979, om att gå in i Afghanistan: vid bordet satt KGB-chefen Andropov, utrikesminister Gromyko och försvarsminister Ustinov. Inte ens generalsekreteraren Brezhnev var med.

Perssons slutsats är att Ryssland primärt agerar på basen av inrikesfaktorer, inte som reaktion på något som väst gjort – trots den motsatta retoriken. En sådan faktor är rädslan för uppror bland befolkningen. Personligen tror jag att

händelserna i Belarus efter presidentvalet 2020 – Svjatlana Tsichanouskajas vinst över Lukasjenko – spelade en stor roll. Putin hjälpte Lukasjenko att kväsa demonstrationerna och därmed sätta stopp för de allt starkare europeiska strömningarna i Belarus. Därefter var det dags att stoppa motsvarande stämningar i Ukraina, för att förhindra en likartad händelseutveckling också i Ryssland på sikt.

Perssons råd till oss i väst är att vi måste förstå den allomfattande ryska synen på krig. De interna politiska målen styr strategin.

Vi behöver kunskap om det ryska tänkandet på många områden, men i det nu givna läget är Rysslands militärstrategiska tänkande en självklar prioritet. Det är värdefullt att vi i Norden har forskare som behärskar detta så suveränt som Gudrun Persson.

Maimo Henriksson

Gudrun Persson. *Russian Military Thought. The Evolution of Strategy since the Crimean War.* Georgetown University Press, Washington D.C. 2025.

Not

Artikeln baserar sig på ett anförande i november 2025 på ett seminarium ordnat av Sveriges ambassad i Helsingfors och Nya utrikespolitiska sällskapet (NUPS).

SANNA MARIN SÄTTER HOPP TILL ATT AGERA – EN GÅTA VAD HON GÖR HÄRNÄST

Det är mot slutet av självbiografien som det hetar till. När Sanna Marin med egna ord beskriver skandalerna under sin tid som statsminister (10 december 2019–20 juni 2023) är det svårt att lägga boken ifrån sig. I det avsnittet är hon en engagerad skribent som inte vill vika undan de tyngsta eller mest makabra stunderna.

Hon beskriver detaljer och skeenden, hon berättar om hur det hon själv kallar mediaskandaler uppstod, om hur drevet gick och om den snöbollseffekt sådana händelser får.

Flera gånger återkommer hon till ett resone-mang som har sagts genomsyra hennes politiska profil; hon ville vara sig själv samtidigt som hon var statsminister. Vissa ansåg det oförenligt med statsministerrollen att en ung kvinna fotograferas för en veckotidnings omslag iförd blazer utan någon synlig skjorta under, andra tyckte dansvideon filmad på en privat fest blev för provocerande.

“Inte en enda uppgift eller arbetsdag har jag lämnat ogjord, men jag är en människa”, sa Marin i ett av sina försvarstal. “Människor behöver ljusglimtar, hopp och glädje, och jag vill också någon gång ha skoj med mina vänner. Jag har inte skadat någon, inte gjort något olagligt” citerar hon sig själv.

Hope in action är titeln på Marins självbiografi, och översatt till finska fick den ett ännu tydligare budskap. *Toivo on tekoja* betyder att åtgärder, aktivitet utgör själva hoppet. Den här recensionen bygger på den finska översättningen.

Bokens svenska översättning har fått titeln *Med mod att leda*. Den ger en signal av lite annat slag, men även den antyder att självbiografins författare är värd beröm.

Sett till boken som helhet är den svenska titeln träffande. Hon lyfter gärna och oblygt fram sitt eget ledarskap som statsminister, under en period med coronapandemin och Finlands Nato-anslutning som de tyngsta och mest centrala processerna. Det här med skandalerna är egentligen en parentes, men något som kanske satt fler spår i Matti Meikäläinens (medel-Svenssons) minne, än de många och sakliga presskonferenserna kring vägen till Nato, eller de dagliga nyhetsändringarna med korta pressträffar under coronapandemin.

Marins bok har väckt mycket intresse och i Finland fick den rätt från kritik. Kritikerna frågar sig vad som är poängen med den, vad hon nu har i kikaren, och en del undrar om hon inte är väl ung för att skriva en självbiografi. Man kan nästan höra henne fnysa åt det sista påståendet.

Att boken inte skulle ha något politiskt syfte är ändå omöjligt att tänka sig. Den innehåller många, ibland långa, sjok där socialdemokratiska värderingar ventileras och prisas. Hon vill också visa hur hennes eget politiska uppvaknande skedde, som barn till en ensamförsörjande mamma utan någon stark ekonomisk trygghet ville hon engagera sig i samhällets orättvisor.

Flera gånger lyfter hon fram vilka rättesnören och värderingar som har styrt hennes arbete i budgetförhandlingar såväl i Finland som i EU. En annan sak hon återkommer till är jämställdheten och möjligheterna för kvinnor att ta plats i samhället. Det här senaste har vänts emot henne. Kritikerna tycker att hon i för hög grad försöker rida på vägen av att vara en trakasserad eller felbehandlad ung kvinna. På den punkten vill jag invända mot kritikerna; coronatiden var svår för vilken regering som helst, men för henne kom den mycket snabbt på då hon just nått den politiska toppen.

När pandemin började var ovissheten stor, liksom behovet av lugna, pålästa ledare. Hon var 34 år och hade blivit statsminister endast ett par månader innan. Pandemin tvingade Finland in i ett undantagstillstånd som landet inte hade haft sedan krigstiden.

Enligt boken insåg hon själv att hon behövde en stöttepelare som gav henne mod, och nämner också vem det var. Det var inte en partibroder utan före detta statsministern, dåvarande talmannen Matti Vanhanen, Centern.

Den här boken har sagts vara skriven för en internationell publik. Till den delen att den berättar om hur Finland hanterade coronapandemin, och om hur Finland ansökte om och blev medlem i Nato fyller den säkert det syftet. Marin går också in på det finländska politiska samhällets uppbyggnad och bakgrund på ett sätt som antyder att hon har sett europeer som sina läsare.

Mot slutet av boken kommer ändå signalerna som får en att tänka att hon också vill sondera stämningarna för en politisk comeback i hemlandet.

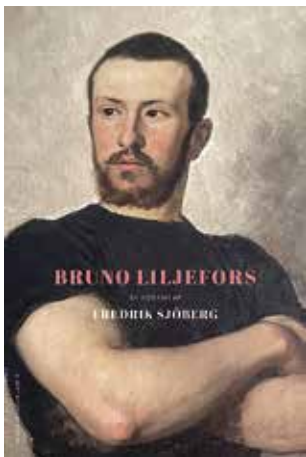
Socialdemokraterna förlorade valet 2023, och Sanna Marin förklarade kort därefter att hon avgår som ordförande. Petteri Orpo, Samlingspartiet, skulle bli statsminister och Marin skriver att hon inte kunde tänka sig en roll som talman, utskottsordförande eller bli en ordinär riksdagsledamot. Hon satt inte i riksdagen i många månader. Hon hade visserligen fått 35 000 röster men hon ville avgå. När Tony Blair – enligt boken är det han som kontaktar henne – efter valet ber henne överväga ett jobb som strategisk rådgivare i hans institut, Institute for Global Change, lovade hon att överväga det allvarligt. Att hon sedan valde det jobbet har setts som ett svek mot väljarna. Hon själv försvarar valet med att hon var slutkörd efter de tuffa åren. Nu ville hon prioritera ett liv utanför ljuskäglan, sin dotter och en bättre balans i livet. Det är motiveringar som politiker tar till kan någon tycka, eller så köper man dem. Alla väljare godkänner dem inte.

Vi har som bekant en president, Alexander Stubb, som också höll sig borta från den finländska politiken ett antal år för att göra en framgångsrik comeback senare. Men om det är vad Marin siktar på får hon sannolikt vänta, åtminstone tills den nuvarande hunnit bli omvald.

Anja Kuusisto

Sanna Marin. *Toivo on tekoja*, Gummerus, Helsingfors 2025.

**LIVFULLT BERÄTTAT OM BRUNO LILJEFORS
– JÄGAREN BAKOM STAFFLIET**

Författaren Fredrik Sjöberg känner igen en bra historia när han ser den. Det skriver han själv, i förordet till sin bok *Bruno Liljefors. En biografi*. Att få korn på en historia sätter igång jägaren eller "letaren" inom honom och gör livet värt att leva, menar han. Den här gången började det med en bild i en auktionskatalog; en målning av en fågel som biologen Sjöberg kände igen som en stortrapp. Den var signerad Bruno Liljefors men författaren tvivlade på att det stämde. Han tog kontakt med en av Liljefors alla ättlingar, en konstprofessor – kunde denne veta? Som av ett märkligt sammanträffande hade professorn, Max Liljefors, just fått sig tillsänt en bunt ditills okända brev, skrivna av anfadern. Nu var

Fredrik Sjöbergs jakt på den store djurmålaren igång.

Och som han kan berätta en historia! Eller snarare – *alla* de historier, fakta och oräkneliga trådar som han väver samman till en mycket övertygande bild av en av Sveriges mest kända och folkkära konstnärer.

Han levde inget dussinliv, Bruno Liljefors (1860–1939), och inte heller ett som var typiskt för konstnärsmitten. Han nådde närmast osannolik framgång som konstnär, tjänade stora pengar – och gjorde av med dem lika fort; fick en stor, myllrande familj och många kamrater, men hans liv kantades också av svårigheter, tragedier och skandaler.

Liljefors är främst känd som djur- och naturmålare, jägare och naturvän. Mindre känt är att han som ung var framgångsrik elitgymnast och, kopplat till det, renlevnadsman. Han var gift två gånger, med systerarna Anna och Signe Olofsson, med vilka han fick sammanlagt tretton barn, varav tio överlevde honom.

Han var B:et i ABC-konstnärerna: Anders Zorn, Bruno Liljefors och Carl Larsson. Eller triumviratet, som de kallas i Sjöbergs bok. De "tre stora" inom svensk konst under flera decennier omkring sekelskiftet 1900. Men *Bruno Liljefors. En biografi* är ingen konstbok, utan en levnadsteckning – och en makalös sådan.

Fredrik Sjöberg är från början biolog men numera främst författare, samt litteraturkritiker och översättare. Han är hedersdoktor i både Uppsala och Lund och hans böcker är översatta till många språk. Han har utvecklat ett mycket personligt, essäistiskt berättande, som kunnigt och humoristiskt spänner över både natur och kultur.

Sjöberg har naturintresset och jakten gemensamt med Liljefors – med den skillnaden att författaren jagar historier och konstnären jagade vilt. Det går inte att bedöma Liljefors konstnärskarriär utan att ta hänsyn till jakten, menar författaren: ”Han beskrivs ibland som en stor målare med en brinnande passion för jakt, men frågan är om han inte tvärtom var en passionerad jägare som i konsten fann en födkrok givande nog för ytterligare jaktäventyr.”

Jägare, atlet och konstnär

Bruno Liljefors föddes och växte upp i det som då var utkanten av Uppsala. Fadern var kruthandlare men utan någon större hand med pengar, ett drag som verkar ha gått i arv till sonen. Bruno var äldsta barn i faderns andra äktenskap, då denne som änklings gifte om sig med den bortgångna hustruns syster och fick fler barn. Även att gifta sig med systrar och få en stor barnaskara skulle sonen ta efter.

Uppväxten verkar ha varit relativt harmonisk. Pojken Bruno blev tidigt intresserad av naturen och av jakt, först med enkla metoder som fällor, stenkastning och slangbellor, men från tolvårsåldern med skjutvapen. Han råkade vådaskjuta en kamrat, som tack och lov klarade sig. Han läste amerikanska indianböcker och inspirerades av dem – i äventyr och teckningar. Pojkens osedvanligt framträdande konstnärliga talang uppmärksammades sannolikt av en teckningslärare Holmgren i Uppsala, och 19 år gammal kom den unge Liljefors att börja vid Konstakademien i Stockholm.

Men det kunde lika gärna ha blivit idrotten han hade satsat på, då han i de sena tonåren var elitgymnast. Han var kort i rocken men ett ”veritabelt muskelpaket” – något som omslagets porträtt, målat av kamraten Johan Tirén, vittnar om.

Liljefors verkar ha trivts på akademien, åtminstone till en början, men valde att sluta i förtid, liksom vännen Anders Zorn hade gjort. Utbildningen gav inte något längre, skrev han till pappa. I stället begav han sig ut i Europa, med huvudmålet Düsseldorf, ett centrum för djurmåleriet.

Hemma igen 1883 hyrde han in sig på landet utanför Uppsala och började arbeta på en stor målning till Parissalongen. Han umgicks med systrarna Olofsson, som bröderna Liljefors hade vuxit upp med. År 1887 stod bröllopet mellan Liljefors och Anna Olofsson, och paret fick snart sitt första av fem barn tillsammans. De lät bygga eget timmerhus, med ateljé och uthus för djur. Konstnären hade ofta ett mindre menageri – det kunde vara rävingar, illrar och ödlor. Hundar och katter, förstås.

Målningen *Duvhök och orrar* kom med på Parissalongen 1884 och den första konstnärliga storhetsperioden tog sin början. Liljefors räknades redan till de stora. Livet lekte.

Privat kaos och konstnärlig triumf

Men 1890-talet började med en tragedi. Parets tvillingflickor avled, bara ett år gamla, troligen efter att ha fått i sig giftig färg. Tillvaron skakade också av andra skäl, bland annat ekonomiska.

Liljefors började skriva till hustruns yngre syster Signe, som han alltid hade haft ett gott öga till. Var det hon som var den rätta, trots allt? Det blev skilsmässa, nytt äktenskap – och stor skandal. De två systrarna, som ska ha stått nära varandra, träffades aldrig mer. Men Liljefors började om på ny kula och fick tillsammans med Signe åtta barn till. Familjen förde en nomadisk, kaotisk tillvaro med många flyttar, där jaktmarkerna var av avgörande betydelse.

Samtidigt var konstnärskarriären stadd i rullning, likt en snöboll. Liljefors deltog i fler utställningar än han kunde hålla räkning på, vann medaljer och tilldelades Wasaorden. Den stormrike bankiren Ernest Thiel trädde från och med mitten av 1890-talet in som konstnärens främste stöttepelare – och fyllde sitt hem, det blivande Thielska galleriet, med Liljefors konst. Konstnären blev ett fenomen. ”...ingen paradvåning var komplett inredd utan en Liljeforsmålning i matsalen”, skriver författaren.

Sjöbergs berättelse om Liljefors är oavbrutet medryckande och intressant, en riktig bladvändare. Den har förmågan att fånga även den läsare som – liksom undertecknad, det kan erkännas – inte tidigare har intresserat sig för konstnären. Författaren tecknar en mycket levande bild av Liljefors, som det blir lätt att sympatisera med, mitt i allt både storslaget och tragiskt. Sjöberg är också en utvecklingsarnas mästare; gång på gång avviker han från huvudspåret för att berätta om någon kufisk konservator, avdankad militär eller orättvist bortglömd konstnärskollega. Men stickspåren är alltid precis lagom långa för att man inte ska tappa tråden.

Det ser ut att vara skrivet med lätt hand, men berättelsen bottenar, naturligtvis, i årtal av grundlig research. Men ”ännu okända brev lär dyka upp”, reserverar sig Sjöberg, och att biografien därför får anses vara preliminär.

Sammantaget är det en mycket helgjuten läsoplevelse i en omfattande volym, rikt illustrerad med Liljefors målningar, fotografier och arkivmaterial, allt vackert förpackat i grafisk formgivning av Nina Ulmaja. Boken nominerades till Augustpriset 2025, i kategorin Årets svenska fackbok.

Marianne Nordenlöv

Fredrik Sjöberg, *Bruno Liljefors. En biografi*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2025.

Medarbetare i Bokessä och Kring böcker och människor:

Maimo Henriksson, ambassadör, Helsingfors

Anja Kuusisto, bitr. chefredaktör *HSS Media*, Kaskö

Marianne Nordenlöv, journalist, Stockholm

Torben Weirup, kunst- og arkitektur anmelder *Kristeligt Dagblad*, København

Mandatställningen i de nordiska parlamenten

Partitillhörighet och antal

Danmark

Folketinget 179 medlemmar

Val 1 november 2022

Nästa val 24 mars 2026

Socialdemokratiet	50
Venstre	23
Danmarksdemokraterne	16
Liberal Alliance	15
Socialistisk Folkeparti	15
Moderaterne	12
Det Konservative Folkeparti	10
Enhedslisten	9
Danske Folkeparti	7
Alternativet	6
Radikale Venstre	6
Borgernes Parti (BP)	1
Inuit Ataqatigiit(Grönlands repr.)	1
Naleraq (Grönlands repr.)	1
Sanbandsflokkurin (Färörarnas repr)	1
Javnaðarflokkurin (Färörarnas repr)	1
Uden for folketingsgrupperne	5

Finland

Riksdagen 200 ledamöter

Val 2 april 2023

Samlingspartiets riksdagsgrupp	48
Sannfinländska riksdagsgruppen	46
Socialdemokratiska riksdagsgruppen	43
Centerns riksdagsgrupp	23
Gröna riksdagsgruppen	13
Vänsterförbundets riksdagsgrupp	11
Svenska riksdagsgruppen	10
Kristdemokratiska riksdagsgruppen	5
Liike Nyt-rörelsens riksdagsgrupp	1

Island		Färöarna	
Alltinget 63 medlemmar		Lagtinget 33 medlemmar	
Val 30 november 2024		Val 8 december 2022	
Alliancen/Samfylkingin	15	Javnaðarflokkurin	
Selvtæðingdpartiet/ Sjálfstæðisflokkurinn	14	(Sociademokraterne)	9
Liberal reform/Viðresin	11	Sambandsflokkurin	
Folkets parti/Flokkur fólksins	10	(Samhørighedspartiet)	7
Centerpartiet/Miðflokkurinn	8	Fólkaflokkurin (Folkepartiet)	6
Framsíridspartiet/ Framsóknarflokkurinn	5	Tjóðveldi (Det republikanske Parti)	6
		Framsokn	3
		Miðflokkurin (Centerpartiet)	2
Norge		Grönland	
Stortinget 169 representanter		Inatsiartut 31 medlemmar	
Val 8 september 2025		Val 11 mars 2025	
Arbeiderpartiet	53	Demokraterne	10
Framsíridspartiet	47	Naleraq	8
Høyre	24	Inuit Ataqatigiit	7
Senterpartiet	9	Siumut	4
Sosialistisk Venstreparti	9	Attasut	2
Rødt	9		
Miljøpartiet De Grønne	8	Åland	
Kristelig Folkeparti	7	Lagtinget 30 ledamöter	
Venstre	3	Val 15 oktober 2023	
Sverige		Liberalerna på Åland	8
Riksdagen 349 ledamöter		Åländsk Center	6
Val 11 september 2022		Obunden samling	5
Nästa val 13 september 2026		Moderat samling	4
Socialdemokraterna	106	Ålands socialdemokrater	3
Sverigedemokraterna	71	Hållbart initiativ	1
Moderaterna	68	Pro Åland	1
Centerpartiet	24	Grön vänster	1
Vänsterpartiet	22	Övriga	1
Kristdemokraterna	19		
Miljøpartiet de gröna	18		
Liberalerna	16		
Utan partibetäckning	5		

*LW per februari 2026
Källa parlamentens hemsidor*

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrift öppnar årgången 2026 med det stående temat i nr 1 *Politik i Norden*. Det belyser de centrala politiska händelserna i de nordiska länderna det gångna året. Temat har framstående politikskribenter i alla de nordiska länderna, i regel med hemvist på de stora dagstidningarna. Översikterna förstärks med satirteckningar av kända nordiska tecknare. Den sammanfattande inledningen till temat har rubriken ”Grönland för in Norden i världspolitiken”, och den är skriven av Guy Lindström. För de ländervisa översikterna svarar Arne Hardis för Danmark, Tommy Westerlund för Finland, Orri Páll Ormarsson för Island, Harald Stanghelle för Norge, My Rohwedder för Sverige samt Jan Kløvstad för Färöarna, Grönland och Åland. Tecknarna är för Danmark Jens Hage, Finland Wilfred Hildonen, Island Ívar Valgarðsson, Norge Inge Grødum och Sverige Magnus Bard.

Ytterligare bidrag på artikelsidan är inom konst och kultur. Henrik Wivel analyserar Kvindernes moderne gennembrud 1880-1910. Karl Berglund skriver om Generativ AI och den litterära kulturen.

I *NT-intervjun* samtalar Marianne Krogh Andersen med Knud Michelsen utifrån hans nya bok om Knud Rasmussen roll i Grönlands kolonialhistoria.

Under vinjetten *För egen räkning* gör Lars Handesten en betraktelse ”Det nödvendige nordiske samvær”.

Johan Strang resonerar i sin *Krönika om nordiskt samarbete* kring hur USAs president Donald Trump knuffar Grönland mot Norden.

I avdelningen *Letterstedtska föreningen* omskrivs utdelningen av det Nordiska översättarpriset för 2025 till Lars Moa, Norge, av Louise Hertzberg. I anslutning till prisutdelningen hölls en LF-föreläsning med rubriken ”Breidde og mangfold”, av Hans H. Skei.

I *Bokessän* skriver Torben Weirup under rubriken ”Myte og monster” om två utkomna böcker om författaren, designern och uppfinnaren Piet Hein.

Recensionsavdelningen *Kring böcker och människor* består av tre bidrag. Maimo Henriksson har nedtecknat om ryskt militärt tänkande genom åren. Anja Kuusisto har fördjupat sig i Sanna Marins självbiografi. Avdelningen avrundas med Marianne Nordenlöw som läst om Bruno Liljefors – jägaren bakom staffliet.

Sist i numret återfinns mandatställningen i de nordiska parlamenten.

LW

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskrift avaa vuosikerta 2026 ensimmäisen numeronsa toistuvalla teemalla Politik i Norden (Politiikkaa Pohjolassa). Siinä valaistaan menneen vuoden keskeisiä poliittisia tapahtumia Pohjoismaissa. Teeman kirjoittajat ovat merkittäviä politiikankirjoittajia kaikista Pohjoismaista, monet heistä journalisteja suurissa päivälehdissä. Katsannot on kuvitettu tunnettujen pohjoismaisten piirtäjien pilapiirroksilla. Teeman kokoavan artikkelin otsikko on ”Grönland för in Norden i världspolitiken” (”Grönlanti vie Pohjoismaat maailmanpolitiikkaan”) ja sen on kirjoittanut Guy Lindström. Maakohtaiset katsannot ovat kirjoittaneet: Tanska; Arne Hardis, Suomi; Tommy Westerlund, Islanti; Orri Páll Ormarsson, Norja; Harald Stanghelle, Ruotsi; My Rohwedder sekä Fäärsaret, Grönlanti ja Ahvenanmaa; Jan Kløvstad. Piirtäjät ovat: Tanska; Jens Hage, Suomi; Wilfred Hildonen, Islanti; Ívar Valgarðsson, Norja; Inge Grødum ja Ruotsi; Magnus Bard.

Muut kirjoitukset artikkeliosiossa käsittelevät taidetta ja kulttuuria. Henrik Wivel analysoi aihetta Kvindernes moderne gennembrud 1880-1910 (Naisten moderni läpimurto 1880-1910). Karl Berglund kirjoittaa generatiivisesta AI:sta ja kirjallisesta kulttuurista.

NT-intervjun -osastossa Marianne Krogh Andersen keskustelee Knud Michelsenin kanssa hänen uudesta kirjastaan, joka käsittelee Knud Rasmussenin roolia Grönlannin siirtomaahistoriassa.

För egen räkning -palstalla Lars Handesten kirjoittaa otsikolla ”Det nødvendige nordiske samvær” (”Välttämätön Pohjoismainen yhteisö”).

Johan Strang pohtii kolumnissaan *Krönika om nordiskt samarbete* kuinka USA:n presidentti Donald Trump työntää Grönlantia kohti Pohjoismaita.

Osiassa *Letterstedtska föreningen* Louise Hertzberg kertoo vuoden 2025 Pohjoismaisen käänköpalkinnon jakamisesta Lars Moalle (Norja). Palkinnonjaon yhteydessä Hans H. Skei piti LF-luennon otsikolla ”Breidde och mangfold” (”Laajuutta ja moninaisuutta”).

Kirjaesseessä (*Bokessän*) Torben Weirupin otsikko on ”Myte og monster” (”Myytti ja hirviö”). Esse käsittelee kahta vastailmestynyttä kirjaa kirjailija, muotoilija ja keksijä Piet Heinistä.

Arvosteluosasto *Kring Böcker och människor* koostuu kolmesta tekstistä. Maimo Henriksson kirjoittaa venäläisestä sotilaallisesta ajattelusta läpi vuosien. Anja Kuusisto puolestaan on syventynyt Sanna Marinin omaelämäkertaan. Osaston päättää Marianne Nordenlöw, joka on lukenut teoksen ”Bruno Liljefors - jägaren bakom stafliet” (”Bruno Liljefors - metsästäjä maalaustelineen takana”).

Numeron päättää Pohjoismaiden parlamenttien mandaattijakautumat.

LW

Suomennos: Peter Mickwitz

SAMANTEKT

Fyrsta tölublað *Nordisk Tidskrift* árið 2026 hefst að venju á greinum um stjórn málaþróun í norrænu löndunum á liðnu ári. Höfundar eru kunnir stjórn málaáskýrendur, flestir starfandi hjá stærstu dagblöðum landanna. Greinunum fylgja skopmyndir eftir þekktu teiknara. Fyrst er yfirlitsgrein eftir Guy Lindström sem ber yfirskriftina „Grænland leiðir Norðurlönd inn í heimspólitíkina” (Grönland för in Norden i världspolitiken). Arne Hardis segir frá stjórn málaþróun í Danmörku, Tommy Westerlund fjallar um Finnland, Orri Páll Ormarsson um Ísland, Harald Stanghelle um Noreg, My Rohwedder um Svíþjóð og Jan Kløvstad um Færeyjar, Grænland og Álandseyjar. Teiknararnir í þessu tölublaði eru Jens Hage (Danmörku), Wilfred Hildonen (Finnlandi), Ívar Valgarðsson (Íslandi), Inge Grødum (Noregi) og Magnus Bard (Svíþjóð).

Aðrar greinar í blaðinu fjalla um listir og menningu. Henrik Wivel fjallar um „Nútímabyltingu kvenna 1880–1910” (Kvindernes moderne gennembrud 1880–1910). Karl Berglund skrifar um „Gervigreind og bókmenningu” (Generativ AI och den litterära kulturen). Í *NT-viðtalinu* (NT-Intervjun) ræðir Marianne Krogh Andersen við Knud Michelsen um nýja bók hans um hlutverk Knuds Rasmussen í nýlendusögu Grænlands.

Lars Handesten skrifar dálkinn *Fyrir eigin reikning* (För egen räkning) að þessu sinni og fjallar um „Nauðsynlega norræna samveru” (Det nødvendige nordiske samvær). Johan Strang ritar *Pistil um norrænt samstarf* (Krönika om nordiskt samarbete) og lýsir því hvernig Donald Trump Bandaríkjaforseti ýtir Grænlandi nær Norðurlöndum.

Undir liðnum *Letterstedtska félagið* (Letterstedtska föreningen) skrifar Louise Hertzberg um afhendingu Norrænu þýðingarverðlaunanna 2025 en þau komu í hlut Lars Moa frá Noregi. Í tengslum við verðlaunaafhendinguna flutti Hans H. Skei fyrirlestur með yfirskriftinni „Breidd og fjölbreytni” (Breidde og mangfold).

Bókaritgerðin ber heitið „Goðsögn og skrímli” (Myte og monster) og þar skrifar Torben Weirup um tvær nýútkomnar bækur um rithöfundinn, hönnuðinn og uppfinningamanninn Piet Hein.

Þrjár greinar falla undir liðinn *Um bækur og fólk* (Kring böcker och människor). Maimo Henriksson skrifar um rússneska hernaðarhugsun í gegnum tíðina. Anja Kuusisto rýnir í sjálfsævisögu Sönnu Marin. Síðast kemur grein Marianne Nordenlöw um „Bruno Liljefors – veiðimanninn bak við tröurnar” (Bruno Liljefors – jägaren bakom staffliet).

Tölublaðinu lýkur á yfirliti yfir skiptingu þingsæta á norrænu þjóðþingunum.

LW

Á íslensku: Helgi Thorsteinsson

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri är en av Nordens äldsta kulturtidskrifter. Den utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. *Nordisk Tidskrift* vill främja det nordiska kulturutbytet och det nordiska samarbetet. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt berör de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. I tidskriften publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor och under vinjetten För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återfinns ett temanummer *Politik i Norden* samt *Litteraturen i Norden* det gångna året.

Tidskriften har en samnordisk redaktion och språken i artiklarna är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken. Tidskriften sprids i hela Norden i en tryckt upplaga samt på nätet. Sedan 2025 finns *NT* digitalt från första numret 1878 och framåt, i samarbete med Nasjonalbiblioteket i Norge.

Nordisk Tidskrift utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2026 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2026 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5, Nordisk Tidskrift. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Vasagatan 28, 111 20 Stockholm. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete i samtiden grundad 1875. Ändamålet är att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Uppgiften är att dela ut anslag till nordiska ändamål, utdela en Nordisk förtjänstmedalj och ett Nordiskt översättarpris, arrangera nordiska seminarier samt ge ut *Nordisk Tidskrift*.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org.

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund

Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel

Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström

Tel. +358-(0)50-552 11 51. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Cand. it. Helgi Þorsteinsson

Tel. +354-666 67 90. E-post: h.thorsteinsson@gmail.com

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei

Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no

Redaktionssekreterare:

Fil. kand. Louise Hertzberg

Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm

Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm

Tel +46-(0)8-654 75 70. E-post: info@letterstedtska.org